

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 72

LESZEK KOSIŃSKI

MIGRACJE LUDNOŚCI W POLSCE
W LATACH 1950—1960

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1968

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

*

PRACE GEOGRAFICZNE NR 72

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ТРУДЫ

№ 72

ЛЕШЕК КОСИНЬСКИ

МИГРАЦИИ ПОЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗА ПЕРИОД
С 1950 ПО 1960

*

GEOGRAPHICAL STUDIES

No. 72

LESZEK KOSIŃSKI

POPULATION MIGRATION IN POLAND IN 1950—1960

INSTYTUT GEOGRAFII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

PRACE GEOGRAFICZNE NR 72

LESZEK KOSIŃSKI

MIGRACJE LUDNOŚCI W POLSCE
W LATACH 1950—1960

PAŃSTWOWE WYDAWNICTWO NAUKOWE
WARSZAWA 1968

Komitet Redakcyjny

REDAKTOR NACZELNY: M. KIEŁCZEWSKA-ZALESKA
ZASTĘPCA REDAKTORA NACZELNEGO: K. DZIEWOŃSKI
CZŁONKOWIE: R. GALON, L. STARKEL
SEKRETARZ: I. STAŃCZAK

Rada Wydawnicza (Redakcyjna)

K. DZIEWOŃSKI, R. GALON, J. GRZESZCZAK, Ł. GÓRECKA (SEKRETARZ RADY),
M. KIEŁCZEWSKA-ZALESKA (PRZEWODNICZĄCA RADY), M. KLIMASZEWSKI,
J. KOBENDZINA, J. KOSTROWICKI, S. LESZCZYCKI

Printed in Poland

Państwowe Wydawnictwo Naukowe
Oddział w Łodzi 1968

Wydanie I. Nakład 800 + 90 egz. Ark. wyd. 9,25, ark. druk. 7 + 4 wkł.
Papier druk. sat. Kl. III, 80 g. 70×100. Oddano do druku 13.II.1968 r.
Druk ukończono w lutym 1968 r. O-11. Cena zł 28,—

Wojskowa Drukarnia w Łodzi. Zam. 7431

SPIS TREŚCI

Przedmowa	7
Wstęp	9
Rola migracji w rozwoju ludności w latach 1951—1960	14
Migracje zagraniczne	22
Migracje wewnętrzne — ogólna ruchliwość ludności	28
Migracje wewnętrzne — przepływy międzywojewódzkie	33
Pochodzenie terytorialne ludności wg powiatów	46
Zakończenie	76
Literatura	81
Aneks	82
Резюме	100
Summary	104

PRZEDMOWA

Celem opracowania było scharakteryzowanie całości migracji w latach 1951—1960, a więc zarówno wędrowek przekraczających granice państwa, jak i wędrowek wewnętrznych, których wielkie nasilenie wiąże się z postępującym procesem urbanizacji. Nasilenie wędrowek międzyregionalnych wprawdzie osłabło w stosunku do pierwszych lat powojennych, niemniej jednak odgrywały one nadal poważną rolę kierując się z ziem dawnych na ziemie nowo zasiedlone.

Decyzja ograniczenia studium do jednego dziesięciolecia wynikała przede wszystkim z danych, którymi dysponowano. Oparto się bowiem przede wszystkim o dane Narodowego Spisu Powszechnego z dnia 6 XII 1960 r. Dane te zostały częściowo opublikowane w Rocznikach Statystycznych (przekroje wojewódzkie), częściowo zaś pozostały w materiałach Głównego Urzędu Statystycznego, który udostępnił je do celów badawczych. Ponadto wykorzystano dane dotyczące wędrowek wewnętrznych, oparte o rejestrację meldunków.

Praca niniejsza wykonana została w Pracowni Geografii Ludności Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk.

Przy opracowaniu dokumentacyjnym współpracowali z autorem mgr Katarzyna Ostaszewska, mgr Andrzej Piotrowski i mgr Agnieszka Żurkowa, ryciny wykonał Stanisław Cabała, mgr Andrzej Gawryszewski i Henryk Kadler. Wszystkim im na tym miejscu składam serdeczne podziękowanie.

Praca niniejsza stanowi rezultat zainteresowań Pracowni problemami migracyjnymi, odgrywającymi tak istotną rolę w zmianach rozmieszczenia ludności naszego kraju w okresie powojennym.

WSTĘP

W studiach nad migracjami ludności dotyczących dużych obszarów, konieczne jest posługiwanie się danymi, gromadzonymi przez odpowiednie służby statystyczne. Wyróżniamy dwa rodzaje tych danych. Są to dane, dotyczące bezpośrednio przepływów ludności (np. informacje o przemeldowaniach lub przekroczeniu granicy) albo dane pośrednie, jak np. informacje o poprzednim miejscu zamieszkania bądź miejscu urodzenia.

W polskiej statystyce demograficznej operuje się obu rodzajami danych i oba te rodzaje wykorzystamy w niniejszej pracy. Należy jednak podkreślić, że w obu wypadkach uzyskuje się różne rezultaty, wzajemnie porównywalne.

Jeśli idzie o wędrowki zewnętrzne, których powtórne nasilenie wystąpiło w latach 1956—1959, opublikowane dane pozwalają jedynie określić ogólną wielkość napływu i odpływu, natomiast brak jest informacji o poprzednim miejscu zamieszkania emigrantów i imigrantów. Uniemożliwia to analizę kierunków przepływów. Niedostatek ten można tylko częściowo wyeliminować wykorzystując dane zagraniczne oraz dane spisu z 1960 r.

Statystyka przemeldowań prowadzona jest od 1949 r., ale zdaniem statystyków nadaje się do analizy dopiero od 1951—1952 r. [7, s. 110]. Sprawozdawczość opiera się na dwukrotnej rejestracji — zameldowań i wymeldowań. Sprawozdania zbiorcze zawierają dane tymczasowe, następnie opracowanie szczegółowe zawiera dane ostateczne.

W danych tymczasowych wielkość napływu ustala się na podstawie zgłoszeń zameldowań a wielkość odpływu — według zgłoszeń wymeldowań. W sprawozdaniach zbiorczych przemeldowania z pobytu czasowego na zamieszkanie wykazywane są łącznie ze zmianami miejsca zamieszkania i nie da się ich wyodrębnić. Wymeldowania w niewiadomym kierunku na mocy decyzji administracyjnej wykazywane są jako odrębna pozycja odpływu.

Wadą danych tymczasowych jest występowanie różnic między napływem a odpływem, co wynika z tego, że dla pewnej części wędrowek rejestracja wymeldowania następuje później niż rejestracja zameldowania. Niemniej zdaniem T. S t p i c z y ń s k i e g o dla okresu przed 1962 r.

dane tymczasowe lepiej odzwierciedlają faktyczny układ ruchu wędrowskiego niż dane opracowania szczegółowego.

W danych opracowania szczegółowego wielkość napływu i odpływu ustala się na podstawie tego samego źródła, a mianowicie rejestracji zameldowań, przy czym miejsce zgłoszenia przyjmuje się jako miejsce napływu a miejsce poprzedniego zamieszkania jako miejsce odpływu. Wobec tego, że źródło danych jest takie same, nie ma rozbieżności między liczbą napływu a odpływu. Ponieważ część wymeldowań z pobytu okresowego traktowana jest jako wymeldowania ze stałego miejsca zamieszkania, następuje zniekształcenie faktycznego przepływu między wsią a miastem.

Większość migracji rejestrowana jest na bieżąco, to znaczy między rzeczywistą zmianą miejsca zamieszkania a jej rejestracją różnica w czasie jest niewielka lub nie ma jej wcale. Jednakże należy pamiętać, że część napływu stanowią przemeldowania z pobytu czasowego na zamieszkanie, a część odpływu wymeldowania w niewiadomym kierunku na podstawie decyzji administracyjnej. W obu tych przypadkach rejestracja następuje z pewnym opóźnieniem, do 1953—1957 r. zapewne wieloletnim, potem najwyżej kilkuletnim. Zdaniem T. Stpiczyńskiego, którego opracowanie wykorzystano [7], opóźnione rejestracje stanowią do 1955—1957 po kilka procent ogółu migracji a potem ok. 10%.

Zarówno dane tymczasowe, jak i szczegółowe, niezależnie od różnic w liczbie uwzględnianych cech i w szczegółowości podziału administracyjnego różnią się stopniem wiarygodności informacji w różnych latach. W przypadku danych tymczasowych nawet po wyeliminowaniu przemeldowań z pobytu czasowego na stały oraz wymeldowań nie wiadomo dokąd różnice między napływem a odpływem sięgały 0—6% do 1959 r. W latach 1960—1962 nastąpiło zmniejszenie różnicy do ok. 1% ale w 1963 r. wprowadzono przepisy nowelizujące meldunki i w rezultacie w latach 1963—1964 nastąpił wzrost różnic do ok. 10%.

W przypadku danych szczegółowych, od 1955 r., kiedy to wprowadzono meldowanie na pobyt okresowy, występują duże wahania w saldzie wędrowek ze wsi do miast spowodowane tym, że niektóre osoby błędnie podają poprzednie miejsce pobytu okresowego jako miejsce poprzedniego stałego miejsca zamieszkania. Zniekształcenia te, występujące głównie w latach 1955—1957 i 1960—1961 powodują niekiedy nieprawidłowe zażyżanie odpływu ze wsi, a w rezultacie nawet występowanie pozornie ujemnych sald wędrowek ze wsi do miast.

Dane meldunkowe zostały zanalizowane przez T. Stpiczyńskiego w 1966 r. [7]. Należy podkreślić, że pozwalają one na określenie ogólnej ruchliwości ludności oraz sum i sald napływów według zasadniczych czterech kierunków miasto — miasto, miasto — wieś, wieś — miasto i wieś — wieś. Istniejące dane nie pozwalają jednak na określenie kierunków przepływu.

Ponieważ w pracy niniejszej problem kierunków wędrówek i wielkości potoków migracyjnych interesuje nas przede wszystkim, dlatego też było rzeczą niezbędną sięgnąć do innego typu danych, a mianowicie danych spisowych.

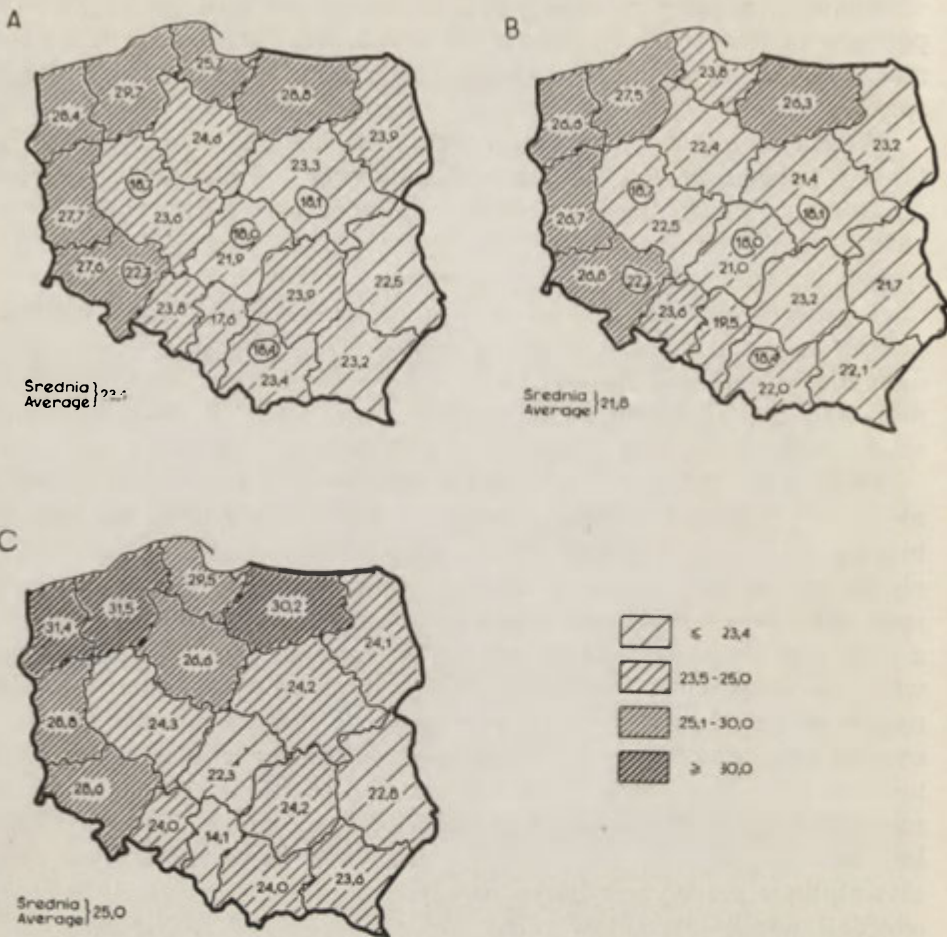
W obu powojennych powszechnych spisach ludności znalazło się pytanie o poprzednie miejsce zamieszkania, przy czym w 1950 r. pytano o miejsce zamieszkania w przeddzień wybuchu wojny, tzn. w dn. 31 VIII 1939 r., a w 1960 r. o miejsce zamieszkania w dn. 31 XII 1950 r. W obu spisach dzieci urodzone później zaliczano wg poprzedniego miejsca zamieszkania matki. Dane tego typu umożliwiają określenie kierunków przepływu w zasadzie z dowolną dokładnością. W praktyce ogłoszono dane dla województw wg województw pochodzenia, ale opracowano również dane dla powiatów wg województw pochodzenia¹. Dane ostatniego spisu zanalizowane zostały na razie tylko wstępnie [4].

Dane spisu, informujące o poprzednim miejscu zamieszkania, podobnie zresztą jak dane o miejscu urodzenia, umożliwiają ustalenie ogólnego bilansu wędrówek w danym okresie czasu. Należy jednak podkreślić, że nie pozwalają one na analizę całości ruchów migracyjnych. Osoby migrujące kilkakrotnie w okresie międzyspisowym są rejestrowane tylko raz, a jeśli dana osoba wróciła do swego poprzedniego miejsca zamieszkania, wówczas w ogóle nie występuje jako migrant. Doliczenie dzieci urodzonych w międzyczasie powoduje sztuczne podwyższenie wielkości faktycznych przepływów ludności. Z drugiej strony migranci zmarli przed momentem spisu są w rozważaniach pominięci, co z kolei powoduje zaniżenie informacji o przepływach ludności. Powstałe w ten sposób nieścisłości nie niwelują się jednak całkowicie, gdyż liczba urodzonych dzieci niewątpliwie przewyższa liczbę zmarłych migrantów. Spis z 1960 r. wyodrębnił wśród migrantów osoby urodzone po 1950 r. Nie pozwala to jednak wyłączyć dzieci, które w migracjach udziału nie brały, gdyż niewątpliwie część osób urodzonych w dziesięcioleciu międzyspisowym brała udział w wędrówkach, o ile odbywały się one pod koniec tego okresu.

Jak wynika z danych spisowych odsetek dzieci urodzonych po 1950 r. wynosił przeciętnie w Polsce 23,4%, w województwach zachodnich był wyższy, co wynikało z wyższego przyrostu naturalnego na tym obszarze. Dotyczy to zarówno miast, jak i wsi, choć w sumie na wsi odsetek ten był wyższy (25%) niż w miastach (21,8%). Warto zwrócić uwagę na to, że różne grupy ludności charakteryzowały się różnym odsetkiem dzieci uro-

¹ Dane spisu 1950 r. opracowane tylko dla powiatów ziem odzyskanych na zlecenie Instytutu Geografii PAN, ogłoszono w 1960 r. (L. Kosiński, 1960. Pochodzenie terytorialne ludności ziem zachodnich w 1950 r., Instytut Geografii PAN, Dokumentacja Geogr., z. 2, Warszawa).

Dane spisu 1960 r. zostały opracowane dla wszystkich powiatów (w tym także dla dzielnic miast wydzielonych z województw) wg województw pochodzenia, nie zostały one jednak opublikowane.

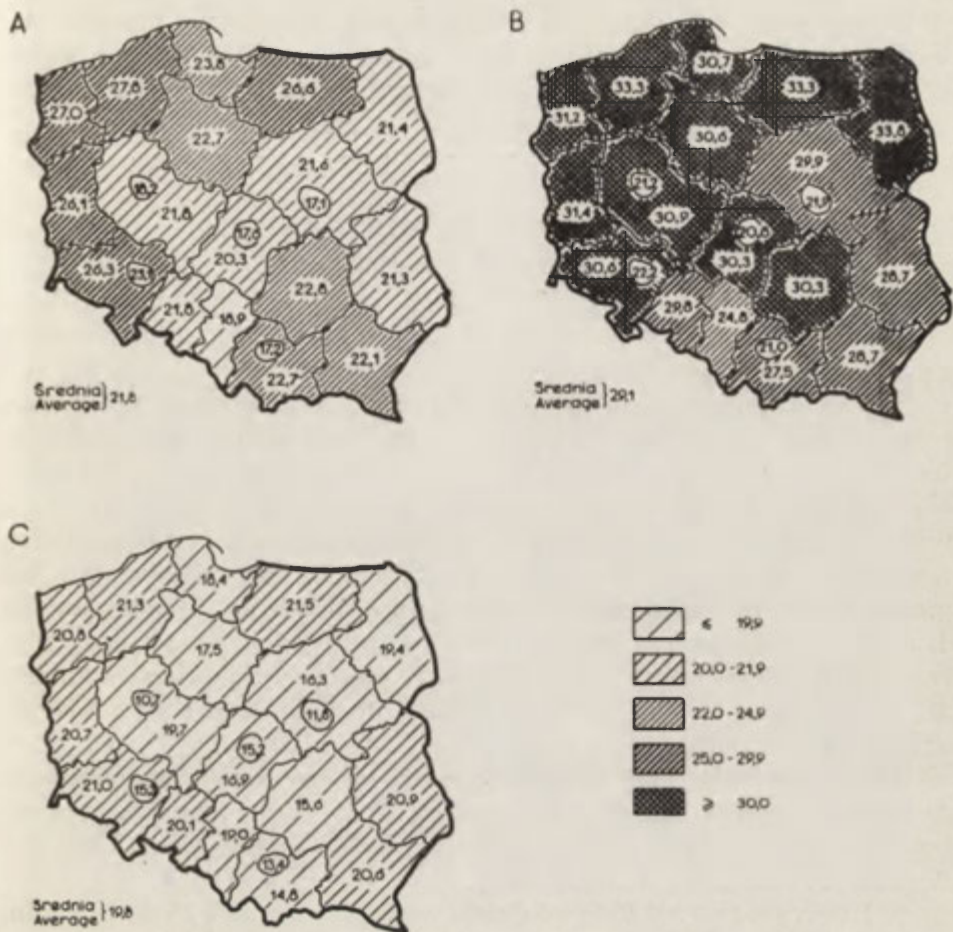

Ryc. 1. Udział ludności urodzonej po 1950 r. wg danych spisowych z 1960 r.
 A — ludność ogółem, B — ludność miejska, C — ludność wiejska

1. Percentage of population born after 1950 (according to the census 1960)
 A — Total population, B — Urban population, C — Rural population

dzonych po 1950 r. Wśród ludności zasiedziałej było ich średnio 21,8%, ale w województwach zachodnich dochodziło do 28%. Wśród przybyszów z zagranicy odsetek ten był stosunkowo niższy (średnio 19,8%), przy czym różnice między województwami zachodnimi i północnymi z jednej a centralnymi i wschodnimi z drugiej strony nie były tak znaczne. Wreszcie wśród migrantów był on najwyższy (średnio 21,9%), sięgając 1/3 w woj. koszalińskim, olsztyńskim i białostockim.

Dane spisowe pozwalają na analizę przepływów ludności mieszkającej w momencie spisu na terenie kraju, w tym także osób przybyłych z zagranicy, nie dotyczą natomiast ludności, która odpłynęła w międzyczasie za granicę.

Ryc. 2. Udział ludności urodzonej po 1950 r. wśród ludności miejscowej i napływowej wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

A — ludność mieszkająca w tym samym województwie w 1950 i 1960 r., B — ludność przybyła z innego województwa po 1950 r., C — ludność przybyła z zagranicy po 1950 r.

2. Percentage of population born after 1950 as compared to the local population or new arrivals (according to the census 1960)

A — People living in the same voivodship in 1950 and 1960, B — Newcomers from other voivodships after 1950, C — Newcomers from abroad after 1950

W pracy niniejszej, w której zanalizowano migracje ludności w latach 1950—1960 wykorzystano wszystkie rodzaje danych. W przeprowadzonej analizie określono najpierw rolę migracji w ogólnym rozwoju ludności kraju i poszczególnych województw przez porównanie ich z przyrostem naturalnym, następnie zanalizowano ogólną ruchliwość ludności na podstawie danych o meldunkach, a wreszcie ze szczególną uwagą zajęto się wielkością i kierunkami przepływów ludności na podstawie danych spisu z 1960 r., przy czym najpierw przeprowadzono analizę przepływów międzywojewódzkich, a następnie omówiono strukturę pochodzenia ludności napływowej w poszczególnych powiatach.

Praca zawiera liczne tabele i kartogramy, stanowiące materiał dokumentacyjny, który, jak się wydaje, winien również w pewnym wyborze znaleźć się w opracowaniu dla ewentualnego wykorzystania przez innych badaczy, którzy w przyszłości do tematu tego powrócą.

ROLA MIGRACJI W ROZWOJU LUDNOŚCI W LATACH 1951—1960

Na ogólny rozwój zaludnienia kraju, jak i poszczególnych obszarów składają się dwa zasadnicze czynniki — przyrost naturalny, który jest różnicą między liczbą urodzeń i zgonów, oraz saldo migracji, stanowiące różnicę między napływem a odpływem ludności. Im mniejsze jednostki bierzemy w analizie pod uwagę, tym większą rolę może grać jeszcze jeden czynnik, a mianowicie przyrost lub ubytek ludności z tytułu zmian administracyjnych. Zmiany te polegają albo na przesuwaniu granic jednostek tego samego rzędu (np. w związku z tworzeniem nowych powiatów lub gromad) albo na przenoszeniu danych jednostek z jednej kategorii do drugiej (np. nadawanie praw osiedlowych lub miejskich wsiom bądź włączenie do miast terenów podmiejskich). W obu przypadkach nieuwzględnienie roli tego czynnika może prowadzić do poważnego zniekształcenia uzyskanych rezultatów.

Analizując zmiany zaludnienia możemy zmiany administracyjne wydzielać jako osobną kategorię albo drogą odpowiednich szacunków przeliczać dane początkowe antycypując niejako dokonane później zmiany. W praktyce stosuje się oba te sposoby.

W latach 1951—1960 ludność Polski wzrosła w sumie z 25 do 29,9 mln, czyli o 4,9 mln. Na wzrost ten złożył się przyrost naturalny w wysokości 5 mln i ubytek migracyjny, w wysokości nieco ponad 0,1 mln. Ubytek ten stanowił zatem zaledwie 2,5% przyrostu naturalnego. Zmiany administracyjne nie miały oczywiście żadnego znaczenia w skali Polski gdyż wymiana niewielkich obszarów przygranicznych przeprowadzona w 1951 r. nie pociągnęła za sobą wymiany ludności.

Już jednak wyodrębnienie wsi i miast wskazuje na wielkie i różne znaczenie wszystkich trzech czynników. Szacunki dla Polski i dla poszczególnych jej województw przeprowadzili J. D a n g e l [1] i T. S t p i c z y ń s k i [8], uzyskując inne rezultaty, co wynikało z przyjęcia innych założeń. J. Dangel porównywał dane spisowe, a ponieważ spis z 1950 r. przeliczony został wg podziału z dn. 15 V 1951 zamaskowano w ten sposób znaczne zmiany administracyjne, jakie miały miejsce wiosną 1951 r. T. Stpiczyński porównywał dane z końca 1950 i 1960 r. w podziale administracyjnym obowiązującym w lipcu 1950 i w końcu 1960 r. Na jego szacunku oparliśmy się w dalszych rozważaniach.

Z zestawienia wynika, że w latach 1950—1960 ludność miast wzrosła

Szacunkowy bilans zmian ludności w latach 1951—1960
(w tys.)

Wyszczególnienie	31 XII 1950a - -31 XII 1955b	31 XII 1955b - -31 XII 1960c	Razem 1951 - 1960
Ogółem			
Stan na początku okresu	25 035	27 550	25 035
Stan na końcu okresu	27 550	29 893	29 893
Przyrost ogólny	+ 2 515	+ 2 343	+ 4 858
w tym przyrost naturalny	+ 2 510	+ 2 473	+ 4 983
saldo wędrowek zewnętrznych	+ 5	- 130	- 125
Miasta			
Stan na początku okresu	9 243	12 067	9 243
Stan na końcu okresu	12 067	14 245	14 245
Przyrost ogólny	+ 2 824	+ 2 178	+ 5 002
w tym przyrost naturalny	+ 1 050	+ 1 055	+ 2 105
saldo wędrowek zewnętrznych	+ 3	- 108	- 105
saldo wędrowek wewnętrznych	+ 630	+ 709	+ 1 339
zmiany administracyjne	+ 1 141	+ 522	+ 1 663
Wieś			
Stan na początku okresu	15 792	15 483	15 792
Stan na końcu okresu	15 483	15 648	15 648
Przyrost lub ubytek ogólny	- 309	+ 165	- 144
w tym przyrost naturalny	+ 1 460	+ 1 418	+ 2 878
saldo wędrowek zewnętrznych	+ 2	- 22	- 20
saldo wędrowek wewnętrznych	- 630	- 709	- 1 339
zmiany administracyjne	- 1 141	- 522	- 1 663

Zródło: Ludność Polski w latach 1945—1965, Warszawa 1966, s. 8.

a podział administracyjny z lipca 1950.

b podział administracyjny z 31 XII 1955.

c podział administracyjny z 31 XII 1960.

U w a g a: Salda migracji zewnętrznych różnią się od danych publikowanych przez GUS (por. tab. 4).

o 5 mln osób, na co w 42% złożył się — odgrywający najpoważniejszą rolę — przyrost naturalny, w 33,2% zmiany administracyjne, w 26,8% saldo wędrowek wewnętrznych. Suma tych trzech czynników dawałaby 102%, ale do 100% sprowadza ją ujemne saldo wędrowek zewnętrznych. Dla wsi przyrost naturalny był jedynym elementem pozytywnym, 57,7% tego przyrostu przeszło do miast w wyniku przemian administracyjnych, 45,8% w wyniku migracji, a 0,7% odpłynęło za granicę. Jak z tego wynika straty o 4,2% przekraczały przyrost naturalny czego rezultatem był ubytek ludności wiejskiej w tym okresie. Powyższe wyliczenie wska-

zuje wyraźnie, że choć rola migracji była w tym okresie poważna, niemniej jednak nie był to czynnik najważniejszy.

Analiza wykonana w skali poszczególnych województw wskazuje, iż czynnik migracyjny w nielicznych tylko przypadkach odgrywał rolę dominującą.

W tabeli 2 zestawiono za T. Stpiczyńskim współczynniki roczne przyrostu naturalnego i pozostałych składników w dwu kolejnych pięcioleciach. Ponieważ rola zmian administracyjnych była w skali województw nieznaczna (z wyjątkiem Warszawy i woj. warszawskiego), w tabeli tej porównujemy w praktyce saldo przyrostu naturalnego z saldem wędrow-

Tabela 2

Składniki rozwoju ludności wg województw
w latach 1951—1960

Województwa	Przeciętne roczne współczynniki na 1000 ludności				Saldo wędrowek i zmian administracyj- nych w % przyrostu naturalnego	
	1951 — 1955		1956 — 1960		1951 — 1955	1956 — 1960
	przyro- stu natu- ral- nego	saldo wę- drówek i zmian admini- stracyj- nych	przyro- stu natu- ralnego	saldo wę- drówek i zmian admini- stracyj- nych		
Polska ogółem	19,1	— 0,1	17,2	— 1,2	— 1	— 7
M. st. Warszawa	15,3	67,7	11,0	14,0	442	127
M. Kraków	14,9	27,1	12,3	11,7	182	95
M. Łódź	14,2	— 0,2	9,6	0,4	— 1	4
M. Poznań	15,5	12,5	14,4	0,6	81	4
M. Wrocław	29,4	7,6	19,1	9,9	26	52
Białostockie	16,1	— 2,1	18,0	— 5,0	— 13	— 28
Bydgoskie	19,6	— 4,6	18,4	— 3,4	— 23	— 18
Gdańskie	26,7	0,3	21,8	5,2	1	24
Katowickie	14,2	8,8	13,6	2,4	62	18
Kieleckie	18,2	— 6,2	16,3	— 3,3	— 34	— 20
Koszalińskie	31,2	5,8	27,7	— 8,7	18	— 31
Krakowskie	16,5	— 9,5	16,2	— 2,2	— 57	— 14
Lubelskie	16,7	— 6,7	15,1	— 2,1	— 40	— 14
Łódzkie	14,8	— 6,8	13,4	— 0,4	— 46	— 3
Olsztyńskie	26,9	2,1	26,8	— 7,8	8	— 29
Opolskie	17,6	— 2,6	19,2	— 7,2	— 15	— 38
Poznańskie	16,9	— 3,9	16,3	— 5,3	— 23	— 33
Rzeszowskie	16,3	2,7	15,8	— 1,8	16	— 11
Szczecińskie	33,5	7,5	26,2	2,8	22	11
Warszawskie	17,6	— 17,8	15,8	— 3,8	— 101	— 24
Wrocławskie	30,0	— 5,0	24,0	— 1,0	— 17	— 4
Zielonogórskie	30,3	4,7	24,8	4,2	16	2

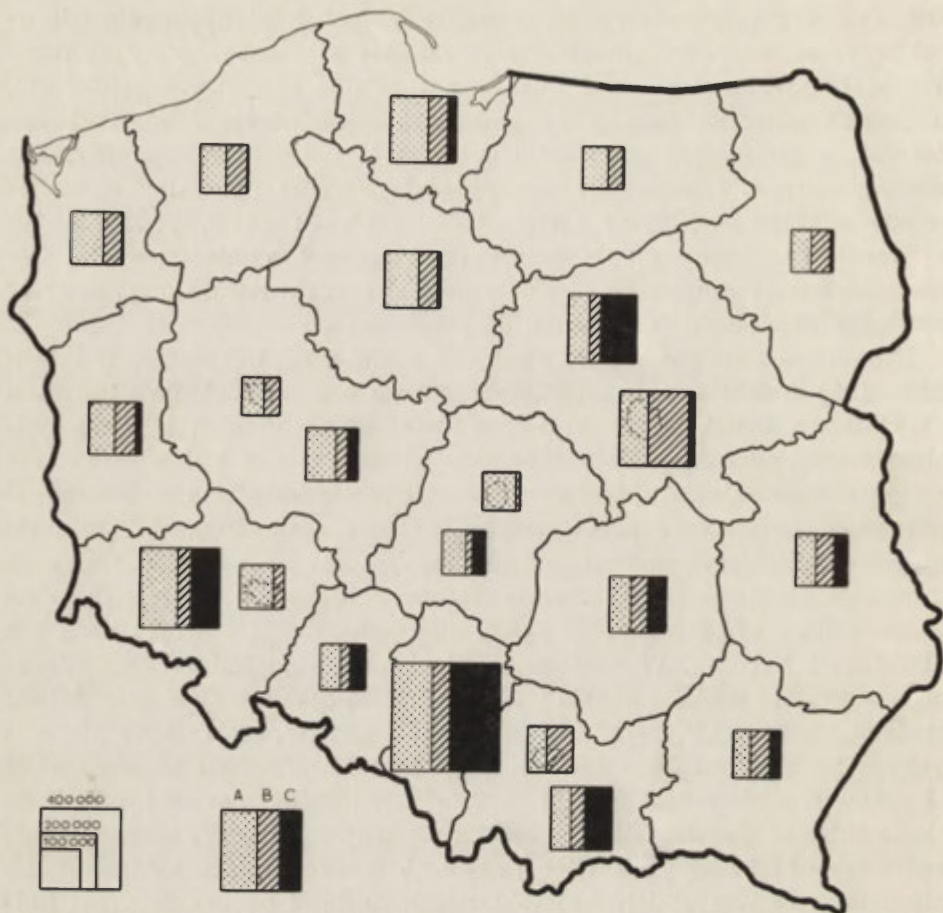
Z r ó d ł o: Ludność Polski w latach 1945—1965, Warszawa 1966, s. 12 i 14.

wek. Jak wynika z zestawienia, wszędzie niemal dominującą rolę odgrywał przyrost naturalny. Jedynie w Warszawie przyrost migracyjny przekraczał przyrost naturalny i to dość znacznie w pierwszym pięcioleciu, tu jednak poważną rolę grały zmiany administracyjne. W Krakowie również w pierwszym pięcioleciu dominował przyrost migracyjny. Dla odmiany ubytek migracyjny przewyższał przyrost naturalny w województwie warszawskim w latach 1951—1955, tu znów, podobnie jak w Warszawie, znaczną rolę mogły grać zmiany administracyjne. We wszystkich województwach współczynniki przyrostu naturalnego zmalały w drugim pięcioleciu w stosunku do pierwszego.

Nie można tego powiedzieć o saldach ruchu wędrownego. W latach 1951—1955 dodatnie salda wędrowek wystąpiły w największych miastach z wyjątkiem Łodzi, w pięciu województwach zachodnich i północnych (olsztyńskie, gdańskie, zielonogórskie, wrocławskie i katowickie) oraz w woj. rzeszowskim. Największe znaczenie miała imigracja w Warszawie (przeszło czterokrotnie przewyższyła przyrost naturalny), w Krakowie (prawie dwukrotnie), w Poznaniu (0,8 razy) i woj. katowickim (0,6 razy). Emigracja objęła ponad połowę przyrostu naturalnego w województwie krakowskim oraz prawie połowę przyrostu naturalnego w województwach lubelskim i łódzkim. W następnym pięcioleciu rolę imigracyjną utrzymują wszystkie większe miasta łącznie z Łodzią oraz cztery województwa: gdańskie, katowickie, szczecińskie i zielonogórskie. Rola przyrostu migracyjnego zbliżona była do roli przyrostu naturalnego w Warszawie i Krakowie, a stanowiła ok. 1/5 przyrostu naturalnego w woj. gdańskim i katowickim. We wszystkich pozostałych województwach ujemne salda wędrowek obejmowały nie więcej niż 38% przyrostu naturalnego. W sumie zatem we wszystkich województwach nastąpił ogólny przyrost ludności.

Ponieważ w latach 1951—1960 kolonizacja rolnicza odgrywała, w przeciwieństwie do poprzednich lat, minimalną rolę, przyrost migracyjny był w pewnym sensie funkcją urbanizacji poszczególnych obszarów.

Dlatego wydaje się rzeczą interesującą zanalizowanie roli poszczególnych czynników przyrostu w miastach w podziale na województwa. Trzeba podkreślić, że ryc. 3, oparta o dane zestawione przez T. Stępczyńskiego [8, s. 17] ilustruje zmiany w okresie międzypisowym, a zatem dane przedstawione na niej różnią się od danych zestawionych w tabeli 1 i 2. Najbardziej istotna różnica polega na zmniejszeniu roli czynnika zmian administracyjnych, który w okresie międzypisowym przyczynił się w 24,8% do ogólnego wzrostu ludności, ustępując roli czynnika migracyjnego (28,5%) i przyrostu naturalnego (46,7%). Wędrowki miały dominujące znaczenie jedynie w dwóch miastach: Warszawie i Krakowie. Większą od przeciętnej rolę wędrowek zanotowano ponadto w miastach dziewięciu województw, szczególnie w woj. białostockim (46,4%), rzeszowskim (40,3%), koszalińskim (43,4%) i Poznaniu (43,3%). Z cyto-

Ryc. 3. Składniki wzrostu ludności miejskiej w latach 1951—1960 wg danych T. Stpczyńskiego

Wielkość kwadratu proporcjonalna do przyrostu ludności

A — przyrost naturalny, B — przyrost migracyjny, C — przyrost wynikający ze zmian administracyjnych

3. Components of urban population growth 1951—1960 (according to T. Stpczyński)

Size of square proportional to the growth of urban population

A — Natural increase, B — Migration gains, C — Growth associated with administrative changes

wanego szacunku wynika, że w sumie przyrost wędrownkowy objął prawie 1,3 mln ludności. Imigranci skierowali się przede wszystkim do miasta Warszawy (180 tys.), miast woj. katowickiego (120 tys.), Krakowa (80 tys.), miast woj. gdańskiego (70 tys.). Najmniejszą liczbę imigrantów zanotowano w Łodzi (niespełna 9 tys.) i miastach woj. łódzkiego (17 tys.). Wobec braku zmian podziału administracyjnego w Łodzi przyrost naturalny stanowił w 90% o przyroście zaludnienia miasta.

Przeprowadzenie analizy dla drobniejszych jednostek administracyjnych powiatów lub miast wykazałoby zapewne znacznie większe zróżnicowanie roli poszczególnych elementów wzrostu zaludnienia miast. Analizę taką przeprowadzono jedynie dla powiatów, przy czym w odróżnieniu od poprzednich szacunków, wyeliminowano wpływ zmian administracyjnych, biorąc za punkt wyjścia materiały spisów z 1950 i 1960 r. przeliczone na wspólny podział administracyjny z dnia 1 stycznia 1962 r. [3]. Porównując stan zaludnienia poszczególnych powiatów w 1950 i 1960 r. obliczono przyrost rzeczywisty w tym okresie. Następnie obliczono wielkość przyrostu naturalnego w poszczególnych powiatach, dokonując odpowiednich szacunków w przypadku powiatów dzielonych lub łączonych, by uzyskane rezultaty odpowiadały jednostkom powiatowym istniejącym w końcu badanego okresu. Porównanie obliczonych w ten sposób wielkości dało w rezultacie saldo migracji. Wszystkie trzy składniki wyrażono w odsetkach przeciętnego stanu zaludnienia powiatów w okresie dziesięciu lat. W przeprowadzonej analizie interesowała nas przede wszystkim wzajemna relacja czynnika przyrostu naturalnego i migracyjnego. Okazuje

Tabela 3

Typy powiatów wg dynamiki rozwoju ludności
w latach 1951—1960

Wyszczególnienie	Ogółem	Typy powiatów			
		Wzrost zaludnienia			
		przyrost naturalny wyższy niż emigracja	przyrost naturalny wyższy niż imigracja	imigracja wyższa niż przyrost naturalny	emigracja wyższa niż przyrost naturalny
Miasta—wojew.					
Liczba	5	—	3	2	—
%	100	—	60	40	—
Miasta—powiaty					
Liczba	74	8	48	18	—
%	100	11	65	24	—
Powiaty wiejskie					
Liczba	317	251	56	3	7
%	100	79	18	1	2
Razem liczba	396	259	107	23	7
%	100	65	27	6	2
Ludność w tys.	29 361*	16 727	9384	2815	435
%	100,0	57,0	32,0	9,6	1,4
Powierzchnia w tys. km ²	311,7	248,2	53,3	4,0	6,3
‰	100,0	79,6	17,1	1,3	2,0

* Ponadto 370 tys. osób nie uwzględnionych w podziale terytorialnym.

się, że spośród 396 powiatów i miast wydzielonych w 266 zanotowano ujemne salda migracji, w tym tylko w siedmiu przypadkach przewyższyły one przyrost naturalny prowadząc do spadku ogólnego zaludnienia powiatów. Obszary wyludniające się stanowiły 2% obszaru kraju i obejmowały 1,4% ludności wg stanu w 1960 r.

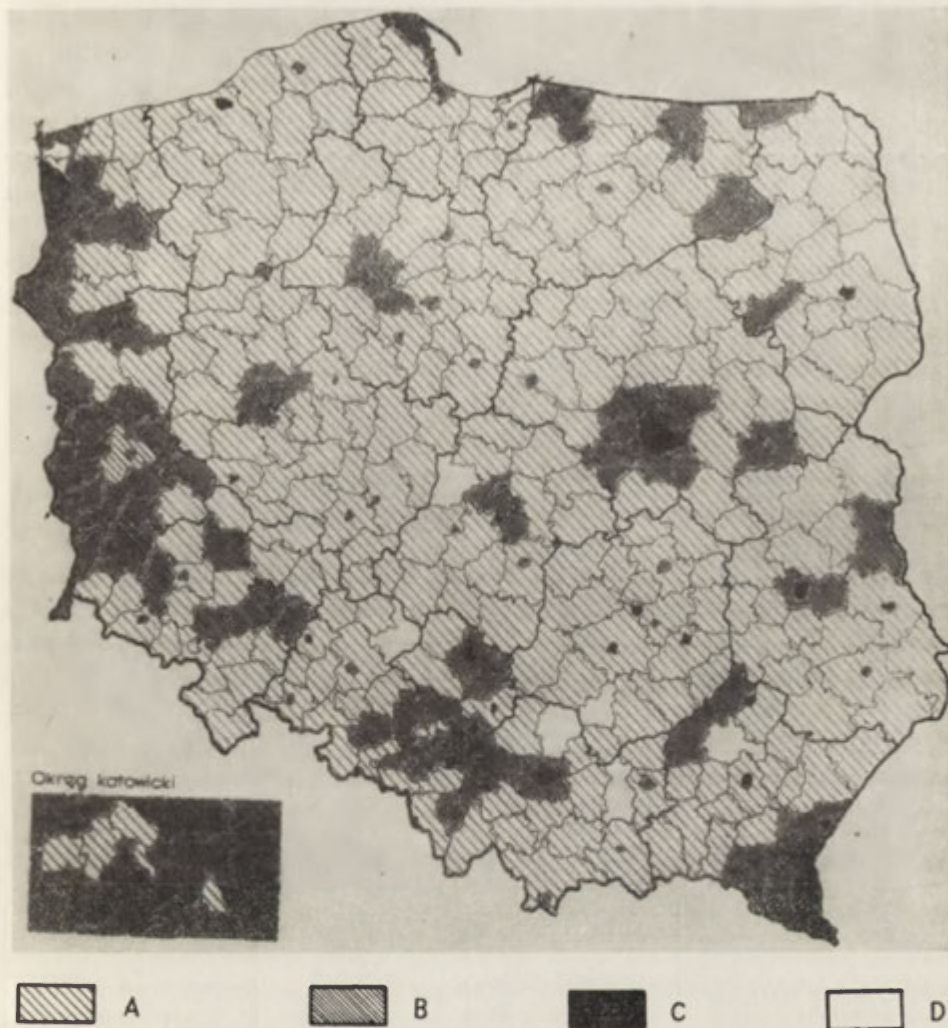
Powiaty, w których przyrost naturalny górował nad emigracją były najliczniej reprezentowane. Obejmowały one prawie 2/3 ogólnej liczby powiatów i zamieszkałe były przez 57% ludności. Były to przede wszystkim powiaty wiejskie. Jedynie w nielicznych przypadkach w grupie tej znalazły się miasta wydzielone.

Miasta natomiast stanowiły prawie połowę drugiej grupy obejmującej te jednostki, w których przyrost imigracyjny ustępował przyrostowi naturalnemu. Choć powiaty tej grupy obejmowały tylko 27% ogólnej liczby powiatów i zajmowały 17% obszaru Polski — ludność ich reprezentowała prawie 1/3 ludności kraju.

Wreszcie najbardziej aktywną grupę reprezentowały 23 powiaty (w tym 20 miast), w których dominującą rolę odgrywał przyrost migracyjny, przewyższający przyrost naturalny.

Mapa rozmieszczenia poszczególnych typów wykazuje istnienie charakterystycznych układów przestrzennych, powtarzających się wielokrotnie na obszarze kraju. Są to układy koncentryczne, najwyraźniej uwidoczniające się w rejonie Warszawy. Znajdująca się w centrum Warszawa odznacza się wyraźną przewagą imigracji nad przyrostem naturalnym, w 9 okolicznych powiatach przyrost naturalny wysuwa się na czoło przed przyrost migracyjny, wreszcie dalej rozciąga się obszar emigracyjny. Podobne układy, choć mniejsze terytorialnie, występują wokół Gorzowa, Częstochowy, Lublina i Krakowa; w tym ostatnim przypadku wyraźnie występuje jeszcze trzecia strefa — ubytków absolutnych ludności. Pozostałe wielkie miasta, jak np. Gdańsk, Bydgoszcz, Poznań, Wrocław — nie wytworzyły układu trójstopniowego, gdyż nawet w centralnej części aglomeracji przyrost naturalny odgrywa rolę dominującą. Strefy imigracyjne kurczą się w wielu przypadkach do samych miast, przy czym jest rzeczą interesującą, że na słabiej rozwiniętych obszarach wschodnich spotykamy bardziej kontrastowe układy sąsiedztwa najbardziej aktywnych ośrodków o przewadze imigracji z obszarami emigracyjnymi, a nawet wyludniającymi się.

Specyficznie kształtowała się sytuacja w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym. W sumie cały okręg wyróżniał się jako duży obszar imigracyjny, jednakże jego centrum podzielić można na dwie odrębne części. W części wschodniej spotykamy najaktywniejsze miasta o dominancie imigracji, natomiast miasta zachodnie rosły jedynie w wyniku przyrostu naturalnego, ponosząc straty migracyjne. Wiąże się to zapewne z akcją wyjazdów, w której nasilenie wystąpiło w końcu lat pięćdziesiątych. Ta sama przyczyna spowodowała prawdopodobnie zaliczenie Raciborza

Ryc. 4. Rozmieszczenie typów rozwoju ludności w latach 1951—1960

A — przyrost naturalny przeważa nad emigracją, wzrost zaludnienia, B — przyrost naturalny przeważa nad imigracją, wzrost zaludnienia, C — imigracja przeważa nad przyrostem naturalnym, wzrost zaludnienia, D — emigracja przeważa nad przyrostem naturalnym, spadek zaludnienia

4. Distribution of types of population changes in Poland

A — Natural increase exceeds migration losses, total growth, B — Natural increase exceeds migration gains, total growth, C — Migration gains exceed natural increase, total growth, D — Migration losses exceed natural increase, total loss

i Strzelec do typu emigracyjnego. Miasta o silnych przyrostach migracyjnych spotykamy natomiast na obrzeżu obszaru centralnego — Dąbrowa Górnicza, Jaworzno, Tychy. Jest to oczywiście konsekwencją akcji deglomeracji GOP.

Przeprowadzona powyżej analiza świadczy o istnieniu znacznego zróżnicowania typów relacji między poszczególnymi elementami wzrostu ludności, przy czym migracje odgrywały rolę dominującą w stosunkowo nielicznych powiatach najbardziej gospodarczo aktywnych z jednej oraz wyludniających się z drugiej strony, natomiast w największej liczbie powiatów na rozwój ludności wpływał przede wszystkim przebieg przyrostu naturalnego.

Analiza oparta o porównanie ruchu rzeczywistego z ruchem naturalnym pozwala na określenie wielkości sald migracyjnych bez wydzielenia migracji wewnętrznych i zewnętrznych. W badanym dziesięcioleciu migracje te odgrywały rolę daleko mniejszą aniżeli w pierwszych latach powojennych, niemniej jednak objęły one w sumie kilkaset tysięcy osób.

MIGRACJE ZAGRANICZNE

Dane o wyjazdach i przyjazdach publikowane są dopiero od 1957 r., a dotyczą faktów, które miały miejsce od 1955 r., przy czym jedynie dla 1956 r. podano kierunki napływu i odpływu, ograniczając się poza tym do określenia ogólnej liczebności ruchów zagranicznych.

Z zestawienia ogólnego wynika, iż straty migracyjne Polski w latach 1951—1960 wyniosły 114 tys. osób, przy czym nasilenie wędrowek nastąpiło przede wszystkim w drugim pięcioleciu, co wiązało się z podję-

Tabela 4

Migracje zagraniczne w Polsce w latach 1951—1960

Rok	Napływ	Odpływ	Saldo
1951	.	.	+ 1 000
1952	.	.	0
1953	.	.	- 1 000
1954	.	.	- 1 000
1955	8 523	2 325	+ 6 198
1956	33 240	33 036	+ 204
1957	95 275	148 472	- 53 197
1958	86 883	132 864	- 45 981
1959	33 087	29 774	+ 3 313
1960	747	24 050	- 23 303
Ogółem w tym:	.	.	- 113 766
1951 — 1954	.	.	- 1 000
1955 — 1960	257 755	370 521	- 112 766

U w a g a: Różna wielkość salda w stosunku do tab. 1 wynika z oparcia się o inne źródło.
Z r ó d ł o: Rocznik Statystyczny 1958 (tab. 4) i 1965 (tab. 49/68).

ciem dwu wielkich akcji międzynarodowych — wznowieniem repatriacji ze Związku Radzieckiego i akcją łączenia rodzin rozdzielonych przez wojnę, której rezultatem był odpływ do NRF.

W dniu 25 III 1957 r. między rządami ZSRR i Polski zawarta została umowa, w myśl której prawo do repatriacji miały osoby narodowości polskiej i żydowskiej, które 17 IX 1939 r. miały obywatelstwo polskie, a także dzieci tych osób nie mające bliskich krewnych w ZSRR, lecz w Polsce, lub o repatriację których występuje rząd polski. Prawo do repatriacji rozciągało się na małżonków, dzieci i rodziców repatriantów. Kandydaci do repatriacji mieli złożyć odpowiednie oświadczenia do 1 X 1958 r., a ruchy migracyjne miały zakończyć się przed 31 XII 1958 r.² Napływ repatriantów rozpoczął się już w 1956 r. i trwał ze znacznym nasileniem do 1959 r. wykraczając poza ustaloną pierwotnie datę. Wprawdzie brak jest informacji co do liczby repatriantów przybyłych z ZSRR (z Rocznika Statystycznego 1957 wiadomo jedynie, że w 1956 r. repatrianci z ZSRR stanowili 92% ogółu repatriantów), ale można sądzić, że była ona niewiele niższa od ogólnej liczby repatriantów, która w latach 1956—1960 wyniosła 258 tys. Pośrednią informację można uzyskać ze spisu ludności w 1960 r., który zarejestrował na obszarze Polski 261 tys. osób, mieszkających 10 lat wcześniej w ZSRR (w tym dzieci urodzone po 1950 r., a więc częściowo tylko objęte faktycznie repatriacją, stanowiły prawie 20%). Repatrianci z ZSRR kierowani byli przede wszystkim na ziemie zachodnie, gdzie osiadali głównie w miastach.

Z licznych badań nad repatriantami prowadzonych głównie przez M. Latucha [6] i K. Żygulskiego [9] wynika, że w większości wypadków chodziło o osoby, które już posiadały w Polsce krewnych. A zatem, była to w istocie kontynuacja ruchów, które miały miejsce bezpośrednio po wojnie. Znaczną część repatriantów stanowili ludzie bez zawodu, mieszkający poprzednio na wsi, a przyjazd do kraju wiązał się dla nich z przejściem do zawodów pozarolniczych oraz z przeniesieniem się do miast.

W latach 1951—1960 napływali do Polski nie tylko repatrianci ze Związku Radzieckiego, ale także z innych krajów. Z danych zachodnioniemieckich wynika, że w okresie tym odpływ z NRF do Polski wyniósł 12,9 tys. Ponieważ dane polskiego spisu z 1960 r. wykazały jedynie 3,3 tys. osób zamieszkałych w Niemczech w 1950 r., wynika z tego, iż większość migrantów z NRF do Polski stanowiły osoby, które opuściły Polskę w badanym dziesięcioleciu i po krótkim pobycie w NRF zdecydowały się na powrót.

Napływ z innych krajów miał stosunkowo mniejsze znaczenie. Z danych spisowych zawartych w tabeli 5 wynika, iż w sumie mieszkało w Polsce w 1960 r. ok. 15 tys. osób przybyłych w latach 1951—1960

² Dz. Ust. PRL, nr 47 z dn. 10 IX 1957, poz. 222, s. 529—533.

z innych krajów poza ZSRR i Niemcami, w tym z Francji ponad 4 tys., a z Wielkiej Brytanii 1,5 tys.

W grudniu 1955 r. między organizacjami Czerwonego Krzyża Polski i NRF zawarta została umowa przewidująca repatriację do Niemiec Zachodnich tych osób narodowości niemieckiej, które mają tam rodziny i z własnej woli złożą wnioski o wyjazd. Akcja ta w rzeczywistości znacznie się rozszerzyła, obejmując wbrew pierwotnym założeniom również część polskiej ludności rodzimej. Zastanawiając się nad motywami wyjazdów badacze tego zagadnienia stwierdzają, że przede wszystkim grały tu rolę motywy ekonomiczne — wyolbrzymiony mit dobrobytu w Niemczech Zachodnich, który trafiał na podatny grunt tradycji emigracyjnych. Dawnym szlakiem na zachód wyjeżdżali ludzie w poszukiwaniu wyższej płacy i lepszych warunków życia, ludzie starsi w nadziei otrzymania należnych im emerytur i odszkodowań, a także poszukiwacze przygód. Oczywiście wyjeżdżały również osoby z rozbitych rodzin, które pragnęły połączyć się z bliskimi. Jeśli wyjazdy z danej miejscowości objęły znaczną liczbę osób, zaczynała działać psychoza masowa — wyjeżdżali również inni, którzy początkowo nie mieli tego zamiaru. Większą liczbę emigrantów (33 tys.) zanotowano po raz pierwszy w 1956 r. Następnie liczba ta wzrosła do ponad 130 tys. w latach 1957—1958. by spaść do 30 tys. w 1959 r. i 24 tys. w 1960 r. Według danych zachodnioniemieckich w latach 1951—1960 przybyło z Polski 283,6 tys. w tym w latach 1955—1960, dla których mamy porównywalne dane polskie — 270,8 tys., co stanowiło 73% wyjazdów z Polski w tym okresie.

Dla porównania warto przytoczyć dane cytowane przez S. Waszaka a pochodzące z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³. Wynika z nich, że w ramach akcji łączenia rodzin w latach 1952—1955 wyjechało do obu państw niemieckich 11,5 tys. osób. a w latach 1956—1959 dalszych 263,8 tys.⁴ W tej ostatniej liczbie mieszczą się wyjazdy z następujących województw: katowickiego (63,4 tys.), wrocławskiego (57,1 tys.), opolskiego (51,3 tys.), olsztyńskiego (30,5 tys.), koszalińskiego (26 tys.), gdańskiego (15,5 tys.), szczecińskiego (7,9 tys.), poznańskiego i bydgoskiego (łącznie 4,8 tys.), łódzkiego (2,6 tys.), białostockiego (2,1 tys.), zielonogórskiego (1,8 tys.), warszawskiego (0,8 tys.), kieleckiego, lubelskiego i krakowskiego (łącznie 0,1 tys.).

Drugi ważny potok emigrantów kierował się do Izraela, obejmował on przede wszystkim ludność żydowską zamieszkałą po wojnie w Polsce

³ Waszak S., 1959. Liczba Niemców w Polsce w latach 1931—1959, Przegląd Zachodni, t. 15, z. 6/19, s. 346—348.

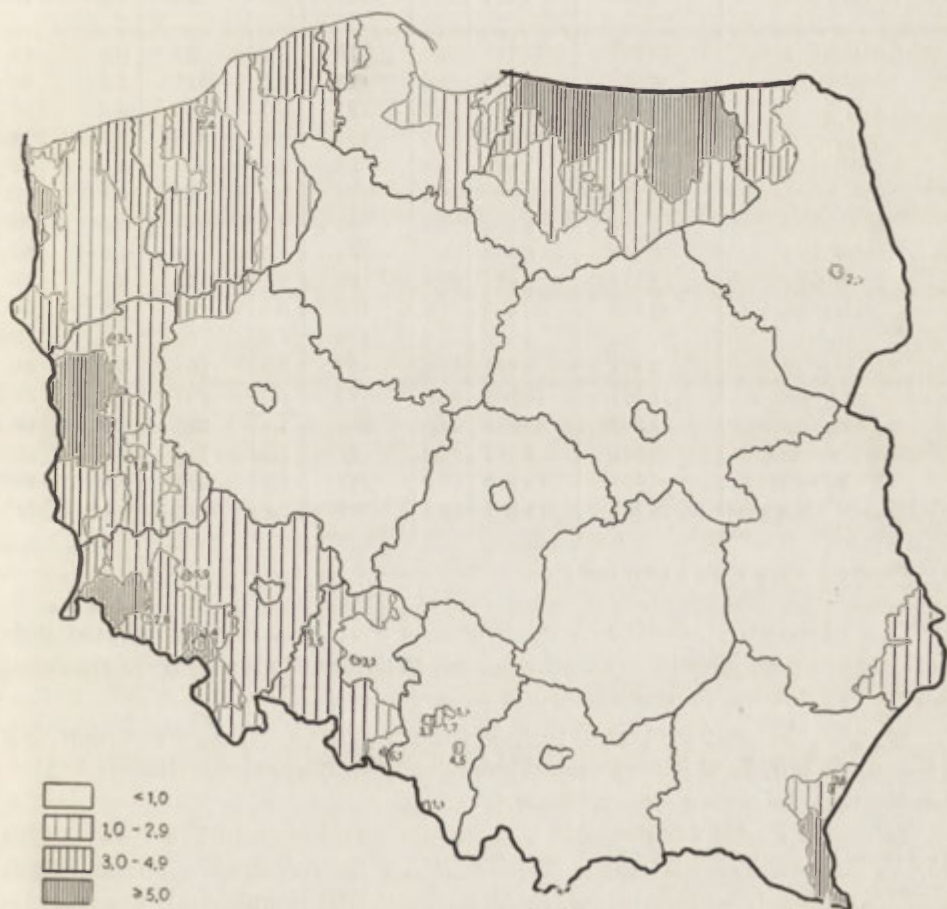
⁴ Według danych zachodnioniemieckich zestawionych przez A. Brożka i J. Kokota (Integracja przesiedleńców w Niemczech po II wojnie światowej, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 346—347 i 350) w latach 1956—1959 przybyło do NRF z Polski 259,8 tys. osób, a zatem wszystkie cytowane tu liczby, choć pochodzące z różnych źródeł wykazują daleko idącą zbieżność.

(większe jej skupienia występowały w Warszawie oraz na ziemiach zachodnich w Wałbrzychu i Dzierżoniowie), ale także w pewnym stopniu repatriantów ze Związku Radzieckiego, którzy po paroletnim pobycie w Polsce emigrowali dalej. Według danych izraelskich w 1957 r. przybyło do Izraela 25,5 tys. osób urodzonych w Polsce.

Strumień emigracji kierował się wreszcie do Stanów Zjednoczonych. Według danych amerykańskich w latach 1951—1960 przybyło z Polski prawie 10 tys. osób.

Emigranci z Polski wyjeżdżali również do Kanady, Francji, Anglii, ale liczebność tych potoków migracyjnych była stosunkowo nieznaczna.

Bilans wędrówek zewnętrznych był w sumie ujemny. Strata migracyjna wyniosła w latach 1951—1960 113,8 tys., co stanowiło zaledwie 2,2% przyrostu naturalnego w tym okresie. Brak jest danych dla okre-

Ryc. 5. Odsetek ludności przybytej w poprzednim dziesięcioleciu z zagranicy wg danych spisowych. Stan w 1960 r.

5. Percentage of newcomers from abroad during 1951—1960 (census 1960)

Udział przybyszów z poszczególnych krajów w ogólnej

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność przybyła z zagranicy ogółem	ZSRR		Niemcy		Francja		Wielka Brytania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Ogółem	279 262	261 125	93,5	3 297	1,2	4 243	1,5	1 514	0,5
M. st. Warszawa	6 889	4 611	67,0	237	3,4	477	6,9	220	3,2
M. Kraków	2 202	1 632	74,1	49	2,2	115	5,2	54	2,4
M. Łódź	3 818	3 347	87,7	132	3,4	116	3,0	49	1,3
M. Poznań	988	725	73,4	62	6,3	60	6,1	25	2,5
M. Wrocław	8 101	7 427	91,7	68	0,8	144	1,8	42	0,5
Woj. białostockie	10 360	10 153	98,0	15	0,1	32	0,3	43	0,4
„ bydgoskie	5 231	4 737	90,6	118	2,2	117	2,2	69	1,3
„ gdańskie	16 597	15 676	94,5	121	0,7	102	0,6	118	0,7
„ katowickie	19 965	17 621	88,3	497	2,5	530	2,7	209	1,0
„ kieleckie	1 557	1 177	75,6	85	5,5	102	6,5	28	1,8
„ koszalińskie	20 992	20 651	98,4	121	0,6	71	0,3	42	0,2
„ krakowskie	2 859	2 079	72,7	88	3,1	243	8,5	76	2,7
„ lubelskie	5 730	5 370	93,7	72	1,3	83	1,5	25	0,4
„ łódzkie	2 371	1 983	83,6	50	2,1	193	8,2	37	1,6
„ olsztyńskie	31 171	30 819	98,9	166	0,5	45	0,1	40	0,1
„ opolskie	16 021	15 364	95,9	242	1,5	89	0,6	33	0,2
„ poznańskie	5 434	4 785	88,1	127	2,3	301	5,5	44	0,8
„ rzeszowskie	11 061	10 166	91,9	72	0,7	291	2,6	64	0,6
„ szczecińskie	21 386	20 203	94,5	288	1,3	222	1,0	69	0,3
„ warszawskie	3 602	3 037	84,3	91	2,5	112	3,1	80	2,2
„ wrocławskie	56 606	53 735	94,9	433	0,8	693	1,2	103	0,2
„ zielonogórskie	26 321	25 827	98,1	163	0,6	105	0,4	44	0,2

Z r ó d ł o: dane spisu z 6 XII 1960 r.

ślenia wpływu wędrowek zewnętrznych na kształtowanie się bilansu ludnościowego poszczególnych województw. Wiadomo jedynie, że w znacznej większości dotyczyły one obszaru ziem zachodnich.

Wynika to zarówno z cytowanych powyżej liczb S. Waszaka, jak i z danych tab. 5, w której zestawiono liczby przybyszów w latach 1951—1960 w podziale wg województw.

W sumie liczba przybyszów z zagranicy przekraczała 279 tys., w tym 93,5% stanowili repatrianci z ZSRR, 5,2% z innych krajów europejskich a 1,2% z innych kontynentów. Imigranci z ZSRR dominowali we wszystkich województwach, zwłaszcza w tych, gdzie ogólna liczba imigrantów była wyższa. Stosunkowo wyższy odsetek imigrantów spoza ZSRR zanotowano w Warszawie (33%, czyli 2,3 tys., w tym z Francji 6,9 tys.,

liczbie ludności przybyłej do Polski między 1950 a 1960 r.

Pozostałe kraje europejskie				Ameryka Północna		Ameryka Łacińska		Pozostałe części świata		Kraj nieustalony	
socialistyczne		kapitalistyczne									
liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
3 890	1,4	1 791	0,6	1 061	0,4	868	0,3	1 306	0,5	167	0,1
417	6,1	276	4,0	166	2,4	116	1,7	366	5,3	3	0,0
147	6,7	66	3,0	31	1,4	17	0,8	87	4,0	4	0,2
53	1,4	26	0,7	15	0,4	14	0,4	65	1,7	1	0,0
37	3,8	32	3,2	10	1,0	20	2,0	17	1,7	—	0,0
211	2,6	109	1,3	22	0,3	28	0,4	46	0,6	4	0,0
20	0,2	12	0,1	40	0,4	38	0,4	6	0,1	1	0,0
36	0,7	52	1,0	63	1,2	22	0,4	9	0,2	8	0,2
131	0,8	128	0,8	60	0,4	33	0,2	221	1,3	7	0,0
637	3,2	244	1,2	40	0,2	105	0,5	61	0,3	21	0,1
41	2,6	16	1,0	75	4,8	17	1,1	15	1,0	1	0,1
31	0,1	33	0,2	15	0,1	8	0,0	11	0,1	9	0,0
192	6,7	43	1,5	90	3,1	23	0,8	22	0,8	3	0,1
42	0,7	35	0,6	50	0,9	34	0,6	17	0,3	2	0,0
26	1,1	29	1,2	22	0,9	10	0,4	3	0,1	18	0,8
23	0,1	26	0,1	16	0,1	25	0,1	11	0,0	—	—
203	1,3	40	0,2	16	0,1	17	0,1	10	0,1	7	0,0
32	0,6	63	1,2	22	0,4	24	0,4	30	0,6	6	0,1
159	1,4	66	0,6	163	1,5	42	0,4	22	0,2	16	0,1
219	1,0	97	0,5	25	0,1	54	0,3	204	1,0	5	0,0
63	1,8	39	1,1	60	1,7	80	2,2	35	1,0	5	0,1
1 098	1,9	314	0,5	48	0,1	102	0,2	39	0,1	41	0,1
72	0,3	45	0,2	12	0,0	39	0,2	9	0,0	5	0,0

Niemiec 3,4 tys.), Krakowie, Poznaniu i woj. kieleckim (po ok. 25%, czyli po paręset osób).

Udział ludności przybyłej z zagranicy sięgał w 1960 r. zaledwie 0,9% ogółu ludności kraju (por. tab. 11). Najwyższy odsetek zanotowano w województwach: olsztyńskim (3,5%), zielonogórskim (3,4%), wrocławskim i koszalińskim (po 3,1%). W niektórych powiatach udział przybyszów z zagranicy przekraczał 5%, np. w 7 powiatach woj. olsztyńskiego (7,9% w pow. giżyckim, 7,4% w pow. mrągowskim), w 3 powiatach woj. zielonogórskiego (najwyżej — 5,8% w pow. sulęcińskim), w 4 powiatach woj. wrocławskiego (5,9% w M. Legnicy, 5,4% w pow. lwóweckim), w pow. szczecińskim (6,5%) i ustrzyckim (28,8%).

Linia określająca udział imigrantów z zagranicy przekraczający 1% (a zatem wyższy od średniego w kraju) dość dobrze wyznacza granicę

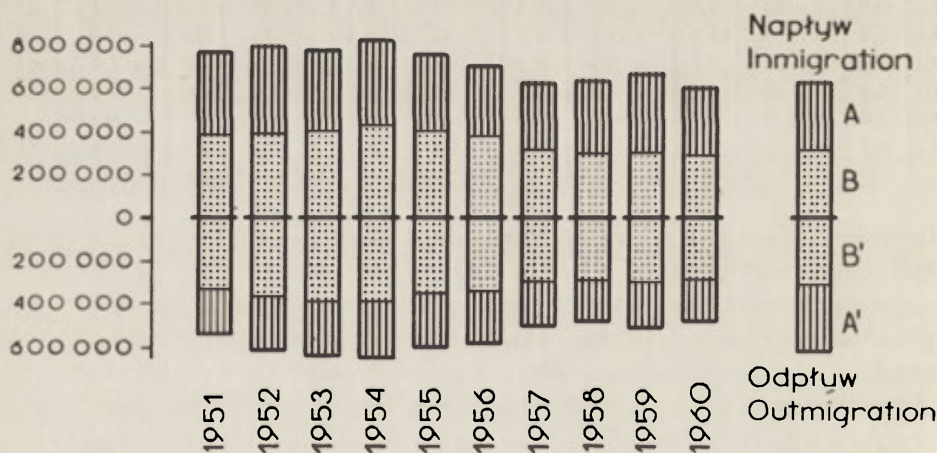
ziem odzyskanych. Największe odchylenia występują na Mazurach i Śląsku. Na ziemiach dawnych nieco wyższe odsetki wystąpiły w Tychach (4,5%), Białymstoku (2,2%) oraz przygranicznych powiatach lubelskich i rzeszowskich.

Takie rozmieszczenie repatriantów świadczy z jednej strony o pewnym nawiązaniu ostatniej fazy repatriacji do wędrowek powojennych, a z drugiej strony wynika ze świadomego kierowania transportów repatriacyjnych do województw zachodnich, gdzie istniały pewne rezerwy lokalowe, zwłaszcza wobec równoczesnego odpływu ludności za granicę.

MIGRACJE WEWNĘTRZNE — OGÓLNA RUCHLIWOŚĆ LUDNOŚCI

Dane o wędrowkach wewnętrznych pochodzące z rejestracji meldunków opublikowane zostały w analitycznym opracowaniu T. Stpiczyńskiego [7], który oparł się na materiałach GUS, ale dokonał odpowiednich szacunków uzupełniających, w związku z czym jego liczby różnią się nieco od danych, publikowanych w Rocznikach Statystycznych. W opracowaniu niniejszym posłużono się danymi T. Stpiczyńskiego.

Ogólna liczba zmian miejsca zamieszkania wynosząca w 1951 r. ok. 1,2 mln wzrosła do 1,5 mln w 1954 r. i po osiągnięciu maksimum zaczęła stopniowo maleć. Ponieważ dane meldunkowe obejmują zmiany miejsca zamieszkania między gromadami, zmiana podziału administracyjnego przeprowadzona na wielką skalę w 1954 r. i polegająca na zmniejszeniu

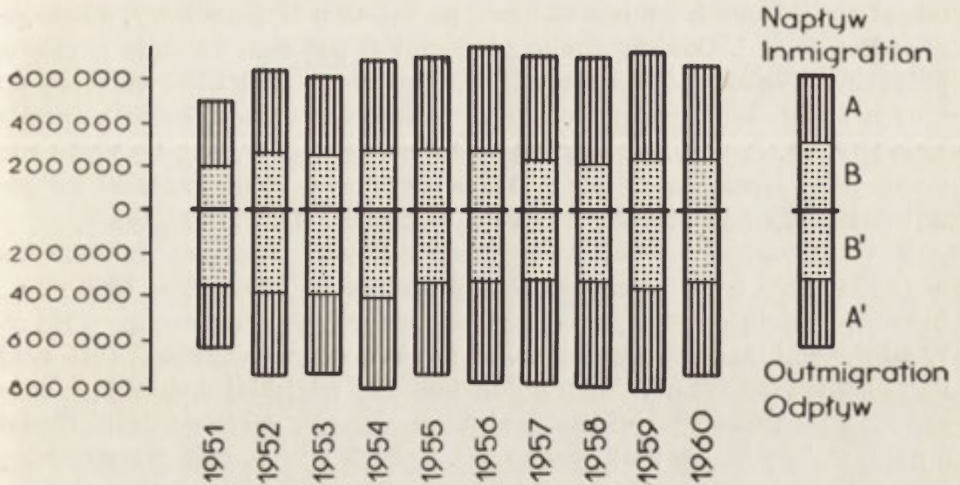

Ryc. 6. Ruch wędrowkowy ludności w miastach w latach 1951—1960 wg danych meldunkowych zestawionych przez T. Stpiczyńskiego

Napływ A — ze wsi B — z miast
 Odpływ A' — na wieś B' — do miast

6. Migration in towns 1951—1960 based on registration data (after T. Stpiczyński)

In-migration from A — rural areas B — urban areas
 Out-migration to A' — rural areas B' — urban areas

Ryc. 7. Ruch wędrowniczy ludności na wsi w latach 1951—1960 wg danych meldunkowych zestawionych przez T. Stpiczyńskiego

Napływ A — ze wsi B — z miast
 Odływ A' — na wieś B' — do miast

7. Migration in rural areas 1951—1960 based on registration data (after T. Stpiczyński)

In-migration from A — rural areas B — urban areas
 Out-migration to A' — rural areas B' — urban areas

wielkości, a zwiększeniu liczby podstawowych jednostek, również przyczyniła się do wzrostu globalnej wielkości migracji.

Analizując osobno migrację dla miast i wsi stwierdzamy, że w miastach wzrost ruchliwości trwał do 1954 r., a następnie zaznaczył się spadek osiągający minimum w 1957 r. Wśród napływających do miast

Tabela 6

Współczynniki ruchu wędrowniczego ludności w miastach i na wsi w latach 1951—1960 (na 1000 mieszkańców)

Lata	Miasta			Wieś		
	napływ	odływ	saldo	napływ	odływ	saldo
1951	78	55	23	32	41	-9
1952	76	60	16	42	50	-8
1953	73	60	13	39	48	-9
1954	74	59	15	44	52	-8
1955	63	50	13	46	49	-3
1956	57	48	9	49	51	-2
1957	48	39	9	46	51	-5
1958	47	36	11	45	52	-7
1959	48	37	11	47	54	-7
1960	43	35	8	43	49	-6

Źródło: Ludność Polski w latach 1945—1965, Warszawa 1966, s. 115.

udział pochodzących z miast stanowił początkowo około połowy, a następnie nieco zmalał. Odływ z miast wykazywał podobne wahania w czasie, przy czym wśród odpływających z miast większość kierowała się do innych miast. Wielkość przyrostu wędrownego miast, która wynosiła w 1951 r. ok. 230 tys. silnie zmalała do 1953 r. (135,5 tys.), by następnie przejściowo wzrosnąć w latach 1954—1955 oraz 1958—1959. W końcowym 1960 r. wielkość tego przyrostu wynosiła zaledwie 111 tys.

Jeśli chodzi o ludność wiejską maksimum napływu zanotowano w 1956 r. (750 tys.), po czym nastąpił spadek do 666 tys. w 1960 r., co było wielkością o 165 tys. wyższą od danych z początkowego 1951 r. W odpływie ludności ze wsi notowano dwa maksima w 1954 r. (815 tys.) i w 1959 r. (830 tys.). W migracjach ludności wiejskiej dominujące znaczenie miał przepływ między wsiami a wsiami, zarówno jeśli chodzi o napływ do wsi, jak i odpływ ze wsi. Spadek ruchliwości przestrzennej ludności widać wyraźnie, gdy posłużymy się miarami względnymi.

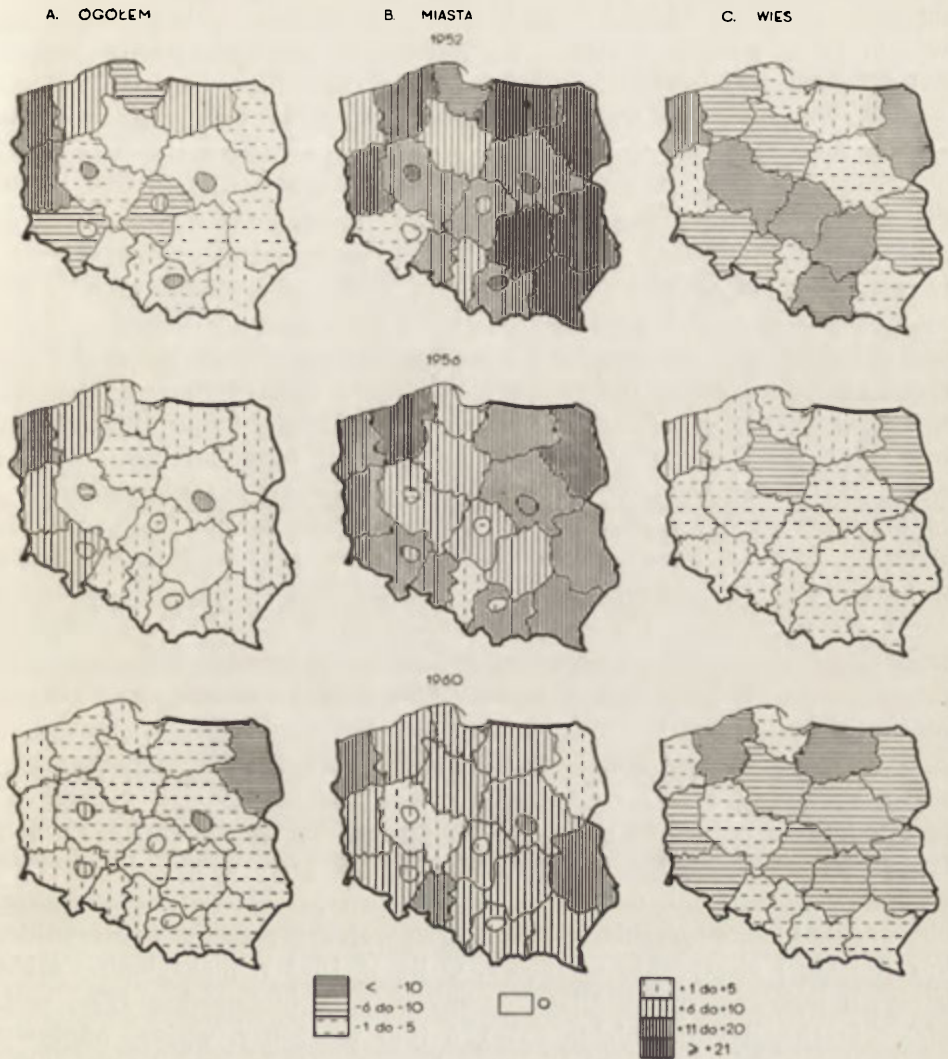
Dodatknie saldo napływu do miast spadło do 23‰ w 1951 r. do 8‰ w 1960 r., na co złożył się zarówno wspomniany już spadek wielkości przepływów, jak i wzrost zaludnienia miast. Współczynniki ruchu wędrownego ludności wsi początkowo znacznie niższe od odpowiednich współczynników dla miast, w ostatnich latach wyrównały się z miejskimi, jeśli chodzi o współczynniki napływu, a współczynniki odpływu nawet przewyższyły współczynniki miast. Saldo wędrowek dla ludności miejskiej spadło do 2‰ w 1956 r., by ponownie wzrosnąć do 6‰ w 1960 r. w porównaniu z 9‰ w 1951 r. Dane meldunkowe nie pozwalają nam na analizę terytorialnych kierunków przemieszczeń ludności, natomiast pozwalają na określenie ruchów według czterech zasadniczych kierunków: z miast do miast, ze wsi do miast, z miast na wieś, ze wsi na wieś. Odpowiednie liczby zestawiono w tab. 7.

Tabela 7

Wewnętrzny ruch wędrowny wg podstawowych kierunków w latach 1951—1960

Napływ wędrowny	Kierunki wędrowek				
	ogółem	z miast do miast	ze wsi do miast	z miast na wieś	ze wsi na wieś
Przeciętne roczne w tys.					
1951—1955	1 410	400	379	250	381
1956—1960	1 354	314	329	234	477
Przeciętne roczne w %					
1951—1955	100	28	27	18	27
1956—1960	100	23	25	17	35
Wskaźnik zmian w stosunku do pierwszego pięciolecia	96	79	87	94	125

Źródło: Ludność Polski w latach 1945—1965, Warszawa 1966, s. 114.

Ryc. 8. Natężenie imigracji wewnętrznych w latach 1952—1956—1960 wg danych meldunkowych zestawionych przez T. Stpicyzyńskiego

8. Intensity of internal migration in 1952—1956—1960 based on registration data (after T. Stpicyzyński)
Total. Urban areas. Rural areas

Porównanie dwu kolejnych pięcioleci wskazuje na spadek wielkości przepływów w trzech kierunkach. Jedynie w przepływach ze wsi na wieś zanotowano wzrost z 380 do 480 tys. przeciętnie rocznie. W rezultacie rola przepływów ze wsi na wieś wzrosła z nieco ponad 1/4 w pierwszym pięcioleciu, do ponad 1/3 w drugim pięcioleciu. Rola pozostałych potoków migracyjnych odpowiednio zmalała. Z danych tab. 7 wynika, że napływ

netto do miast wyniósł 1,1 mln. Liczba ta jest niższa od liczby zawartej w tab. 1, co wynika z innego potraktowania przemeldowań z pobytu czasowego na zamieszkanie.

Zarówno nasilenie wędrowek, jak i ich salda były bardzo różne w poszczególnych województwach. Wykorzystując dane zestawione przez T. Stpiczyńskiego przedstawiono saldo migracji w latach 1952, 1956 i 1960 dla województw ogółem i osobno dla miast i wsi. Jeśli chodzi o wskaźniki ogólne województwa zachodnie i największe miasta wykazywały w zasadzie salda dodatnie, natomiast województwa ziem dawnych w zasadzie salda ujemne. Od tej ogólnej reguły było szereg odchyień, zwłaszcza w 1952 r. (ujemne salda dla woj. gdańskiego, wrocławskiego i Wrocławia) oraz w 1960 r. (ujemne salda dla woj. olsztyńskiego i koszalińskiego, wykazujących wzrosty w poprzednich okresach). Specyfiką 1956 r. była dość duża liczba województw z saldami równymi zeru. Miasta wszystkich województw we wszystkich trzech okresach utrzymywały charakter imigracyjny. Wyjątkami były, poza wspomnianym już woj. wrocławskim i Wrocławiem oraz woj. gdańskim w 1952 r., Poznań i Łódź w 1956 r. Rycina 8 odzwierciedla również tendencje do spadku ogólnego natężenia migracji, o których była mowa poprzednio. O ile w 1952 r. w miastach dziesięciu województw notowaliśmy wysokie salda migracji przekraczające 20‰, w 1956 r. województw takich było dwa, a w 1960 r. nie było już żadnego.

Podobna tendencja wystąpiła we współczynnikach dla ludności wiejskiej. Wprawdzie 1956 r. odznaczał się stosunkowym zmniejszeniem nasilenia odpływu ludności ze wsi, ale we wszystkich trzech analizowanych latach prawie wszystkie województwa wykazywały salda ujemne. Do wyjątków z saldami dodatnimi należały województwa: szczecińskie, olsztyńskie i zielonogórskie w 1952 r. oraz woj. szczecińskie, wrocławskie, koszalińskie i olsztyńskie w 1956 r. O ile w 1952 r. maksymalne salda odpływu notowano na ziemiach dawnych (woj. białostockie 17‰, woj. kieleckie 13‰ i woj. łódzkie 12‰), o tyle w 1960 r. wyższe odpływy wystąpiły w dwu województwach północnych (woj. koszalińskie 14‰ i olsztyńskie 11‰).

Jak wynika z analizy mapy trudno jest wyróżnić jakieś okręgi, które by stale miały salda dodatnie bądź ujemne. Maksima i minima występują na różnych obszarach w różnych latach. Brak jest również wyraźnego związku między kształtowaniem się współczynników dla miast i wsi. Maksymalnemu odpływowi ze wsi bynajmniej nie towarzyszy maksymalny napływ do miast i odwrotnie. Ogólne rezultaty migracji w latach 1951—1960 analizować jednak będziemy w oparciu o dane spisu, które dostarczyły nam informacji o kierunkach migracji zarówno w relacji wieś—miasto, jak i w relacji międzywojewódzkiej. Analizie tej poświęcone są następujące rozdziały.

W 1960 r. 6,5 mln osób mieszkało poza miejscem swego poprzedniego zamieszkania, ale tylko 3,2 mln osób przeniosło się z jednego województwa do drugiego, a zatem większość ruchów odbyła się w ramach województw. Ludność mieszkająca na terenie tych samych województw stanowiła prawie 88% ogółu ludności kraju, ludność przybyła z innych województw prawie 11%, przybysze z zagranicy niespełna 1%. Proporcje te były różne w różnych województwach.

We wszystkich województwach dominowała ludność zasiedziała, która stanowiła co najmniej 2/3 ogółu mieszkańców. Udział przybyszów z innych województw przekraczał średnią w największych miastach (oprócz Łodzi) oraz w województwach zachodnich i północnych, poza woj. opolskim. Skala różnic jest dość znaczna, gdyż o ile odsetek przybyszów z innych województw wynosił w woj. kieleckim zaledwie 4,4%, w woj. białostockim 4,5%, a w woj. lubelskim 4,8%, to w woj. szczecińskim sięgał 23,8%, w Krakowie 27,1%, a we Wrocławiu aż 30,4%. Rozpiętość była zatem prawie ośmiokrotna. Jeszcze większa bo aż 14-krotna rozpiętość występowała w odniesieniu do ludności, przybyłej z zagranicy (0,2—3,5%); tu również województwa zachodnie i północne wyróżniały się na tle kraju.

Z powyższych uwag wynika jasno, iż ruchliwość ludności była bardzo różna w poszczególnych województwach. Dla określenia stopnia tej ruchliwości posłużymy się wskaźnikami zasiedziałości (Z) i rozproszenia (R), obliczanymi wg następujących formuł:

$$Z = \frac{L_t - l_t}{L_{t+1}} \cdot 100; \quad R = \frac{l_t}{L_t} \cdot 100$$

gdzie: L_t — ludność mieszkająca na obszarze badanego województwa w początku okresu (w tym przypadku przed 10 laty) i pozostała na terenie Polski,

L_{t+1} — ludność mieszkająca na obszarze badanego województwa w końcu okresu,

l_t — ludność mieszkająca poza województwem swego dawnego zamieszkania ale pozostała na terenie Polski.

Innymi słowy wskaźnik zasiedziałości określa nam odsetek ludności dawnej, wskaźnik rozproszenia — odsetek ludności mieszkającej poza dawnym województwem zamieszkania.

Z danych zawartych w tab. 8 i 9 wynika, iż odsetek ludności zasiedzającej wahał się między województwami od 67,2% we Wrocławiu do 95,0% w woj. kieleckim, przy czym generalnie rzecz biorąc zasiedziałość niższa była na ziemiach zasiedlonych po wojnie (woj. szczecińskie, zielonogórskie, wrocławskie, koszalińskie, olsztyńskie — wszędzie poniżej 80), a znacznie wyższa na ziemiach dawnych (bydgoskie, warszawskie, poznańskie, rzeszowskie, krakowskie, łódzkie, białostockie, lubelskie, kie-

Ludność wg pochodzenia terytorialnego w 1960 r.

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960	L u d n o ś ć								
	ogółem	mieszkańca w tym województwie w 1950 r.		napływowa z innych województw		napływowa z zagranicy**		o nieustalonym poprzednim miejscu zamieszkania**	
		w tys.	w tys.	%	w tys.	%	w tys.	%	w tys.
Polska ogółem	29 405,7 *	25 739,3	87,6	3 222,1	10,9	279,2	0,9	165,1	0,6
M. st. Warszawa	1 139,2	900,3	79,0	227,5	20,0	6,9	0,6	4,5	0,4
M. Kraków	481,3	345,3	71,7	130,6	27,1	2,2	0,5	3,2	0,7
M. Łódź	709,7	628,7	88,7	73,4	10,3	3,8	0,5	3,8	0,5
M. Poznań	408,1	335,4	82,2	70,5	17,3	1,0	0,2	1,2	0,3
M. Wrocław	430,5	289,2	67,2	130,9	30,4	8,1	1,9	2,3	0,5
Białostockie	1 090,2	1 024,3	94,0	50,0	4,5	10,4	1,0	5,5	0,5
Bydgoskie	1 708,3	1 559,3	91,3	135,7	7,9	5,2	0,3	8,1	0,5
Gdańskie	1 222,8	1 023,5	83,7	175,6	14,4	16,6	1,3	7,1	0,6
Katowickie	3 274,5	2 888,9	88,2	345,8	10,6	19,9	0,6	19,9	0,6
Kieleckie	1 815,7	1 726,1	95,0	80,1	4,4	1,5	0,1	8,0	0,5
Koszalińskie	687,9	521,9	75,9	140,7	20,4	21,0	3,1	4,3	0,6
Krakowskie	1 990,4	1 855,8	93,2	120,2	6,1	2,9	0,1	11,5	0,6
Lubelskie	1 801,4	1 700,1	94,4	86,1	4,8	5,7	0,3	9,5	0,5
Łódzkie	1 595,0	1 490,3	93,4	94,1	5,9	2,4	0,2	8,2	0,5
Olsztyńskie	881,3	702,7	79,7	143,0	16,3	31,1	3,5	4,8	0,5
Opolskie	929,0	792,7	85,3	114,0	12,3	16,0	1,7	6,3	0,7
Poznańskie	1 992,8	1 840,3	92,3	137,5	6,9	5,5	0,3	9,5	0,5
Rzeszowskie	1 586,2	1 473,4	92,9	92,8	5,8	11,1	0,7	8,9	0,6
Szczecińskie	757,9	556,7	73,5	175,5	23,1	21,4	2,8	4,3	0,6
Warszawskie	2 314,9	2 123,0	91,7	173,4	7,5	3,6	0,2	14,9	0,6
Wrocławskie	1 806,3	1 368,5	75,8	367,8	20,4	56,6	3,1	13,4	0,7
Zielonogórskie	782,3	592,9	75,8	157,2	20,0	26,3	3,4	5,9	0,8

* Ponadto 369,8 osób nie uwzględnionych w podziale terytorialnym.

** Drobne różnice wobec danych tab. 11 wynikają z oparcia się o inne źródło.

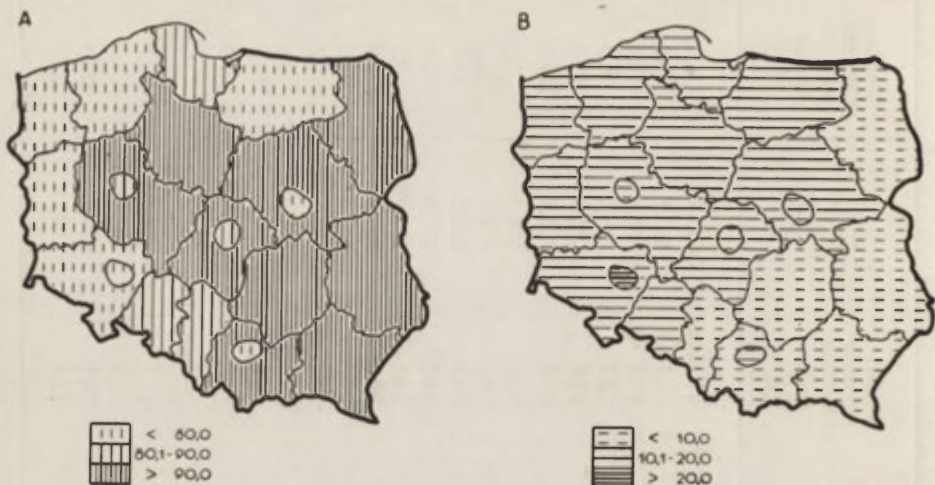
Źródło: Rocznik Statystyczny 1965 (tab. 26/45).

Zasiedziałość i rozproszenie ludności wg województw w 1960 r.

Województwo	L u d n o ś ć				Współ- czynnik zasiedzia- łości (2:1)	Ludność rozproszona w tys. (3-2)	Współ- czynnik rozpro- szczenia (6:3)
	w 1960 r. w tys.	mieszkająca w tym samym woj. w 1950 i 1960 r. w tys.	mieszkająca w tym woj. w 1950 r. w tys.	napływowa w tys. (1-2)			
Polska ogółem	29 405,7*	25 739,3	28 961,4	3 666,4	87,5	3 221,1	14,1
M. st. Warszawa	1 139,2	900,3	1 003,0	238,9	79,1	102,7	10,2
M. Kraków	481,3	345,3	405,4	136,0	71,8	60,1	14,8
M. Łódź	709,7	628,7	714,7	81,0	88,7	86,0	12,0
M. Poznań	408,1	335,4	387,7	72,7	82,0	52,3	13,5
M. Wrocław	430,5	289,2	395,0	141,3	67,3	105,8	26,7
Białostockie	1 090,2	1 024,3	1 128,9	65,9	94,0	104,6	9,3
Bydgoskie	1 708,3	1 559,3	1 735,7	149,0	91,3	176,4	10,2
Gdańskie	1 222,8	1 023,5	1 149,7	199,3	83,7	126,2	11,0
Katowickie	3 274,5	2 888,9	3 050,5	385,6	88,2	161,6	5,3
Kieleckie	1 815,7	1 726,1	1 935,3	89,6	95,1	209,2	9,3
Koszalińskie	687,9	521,9	645,4	166,0	75,9	123,5	19,1
Krakowskie	1 990,4	1 855,8	2 059,8	134,6	93,2	204,0	9,9
Lubelskie	1 801,4	1 700,1	1 870,5	101,3	94,4	170,4	9,1
Łódzkie	1 595,0	1 490,3	1 657,9	104,7	93,4	167,6	10,1
Olsztyńskie	881,3	702,7	839,6	178,6	79,8	136,9	16,3
Opolskie	929,0	792,7	891,4	136,3	85,4	98,7	11,1
Poznańskie	1 992,8	1 840,3	2 054,5	152,5	92,3	214,2	10,4
Rzeszowskie	1 586,2	1 473,4	1 612,1	112,8	92,9	138,7	8,6
Szczecińskie	757,9	556,7	683,6	201,2	73,5	126,9	18,5
Warszawskie	2 314,9	2 123,0	2 368,1	191,9	91,7	245,1	10,4
Wrocławskie	1 806,3	1 368,5	1 657,6	437,8	75,8	289,1	17,4
Zielonogórskie	782,3	592,9	715,0	189,4	75,8	122,1	17,0

* Ponadto 369,8 osób nie uwzględnionych w podziale terytorialnym.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z Rocznika Statystycznego 1965, tab. 26/45, s. 40-41.

Ryc. 9. Zasiedziałość i rozproszenie ludności w 1960 r. wg danych spisowych
 A — odsetek ludności mieszkającej w tym samym województwie w 1950 i 1960 r. w stosunku do liczby ludności województwa w 1960 r., B — odsetek ludności mieszkającej w 1960 r. poza województwem swego zamieszkania z 1950 r. w stosunku do liczby ludności tego województwa w 1950 r.

9. Autochthonism and dispersal of population in 1960 (census data)

A — Percentage of persons living in the same voivodship in 1950 and 1960 as compared to population in 1960, B — Percentage of persons living in 1960 outside of their former voivodship of residence (1950) as compared to the total population of that voivodship in 1950

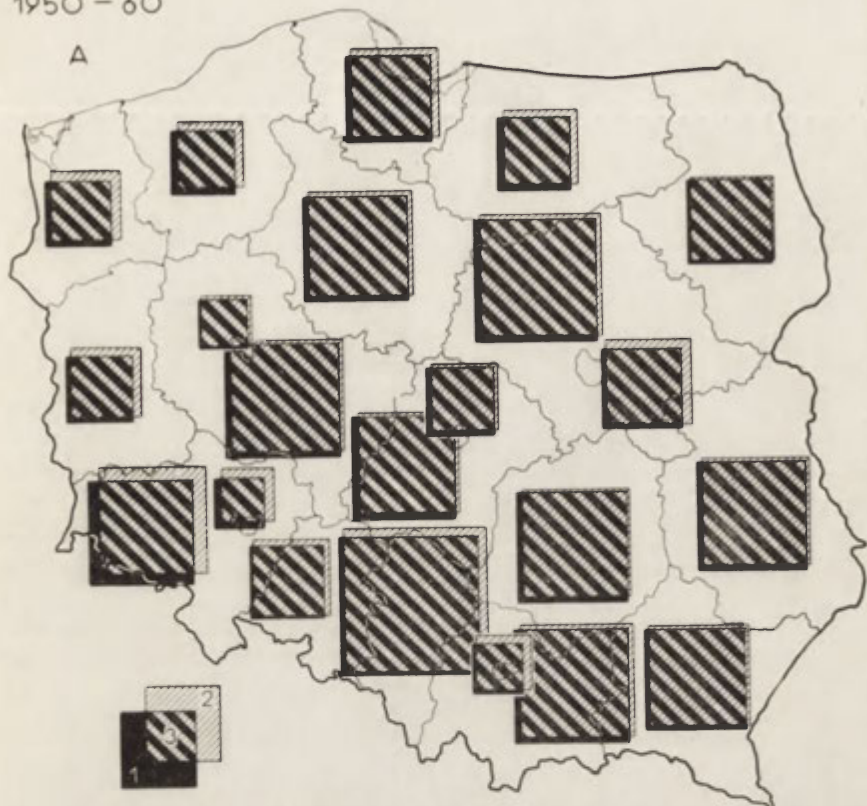
leckie — wszędzie powyżej 90). Województwa, w skład których wchodzi częściowo ziemie świeżo zasiedlone (gdańskie, opolskie, katowickie) zajmują pozycję pośrednią ze wskaźnikami między 80 a 90. Pięć największych miast zwłaszcza Wrocław i Kraków, miało niższy na ogół stopień zasiedziałości ludności. Największą zasiedziałość wykazywała Warszawa. Taki układ współczynników jest konsekwencją wyższego napływu ludności do największych miast i na ziemie zachodnie i północne⁵.

Natomiast współczynnik rozproszenia wskazuje na konsekwencje procesów emigracyjnych. Objęły one w większym stopniu ludność województw zachodnich i północnych, z których odpłynęło powyżej 15% ich dawnych mieszkańców (tzn. mieszkańców sprzed lat dziesięciu), kierując się zresztą w znacznym stopniu do innych województw zachodnich. Województwa: gdańskie i opolskie, zajmowały, podobnie jak poprzednio, po-

⁵ Należy pamiętać, że wśród ludności napływowej znalazła się również ludność przybyła w latach 1951—1960 z zagranicy, skoncentrowana przede wszystkim na ziemiach zachodnich i północnych. Nieuwzględnienie jej spowodowałoby zwiększenie współczynników zasiedziałości dla tych województw i w rezultacie zmniejszenie różnic między tymi województwami a pozostałymi. Niemniej jednak ze względu na to, że odsetek ludności przybyłej z zagranicy jest nieznaczny (średnio 0,9%, a najwyższy w woj. olsztyńskim 3,5%), poprawka z tego tytułu nie byłaby zbyt duża i w niczym nie zmieniałaby sformułowanych powyżej wniosków.

1950 — 60

A

Ryc. 10. Zmiany w zaludnieniu województw w latach 1950—1960 wg danych spisowych

1+3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 r., 2+3 — mieszkańcy danego województwa w 1960 r., 3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 i 1960 r.

10. Changes of total population 1950—1960 (census data)

1+3 — Residents of a given voivodship in 1950, 2+3 — Residents of a given voivodship in 1960, 3 — Residents of a given voivodship in 1950 and 1960

zycję pośrednią, natomiast pozostałe województwa wykazały znacznie niższy stopień rozproszenia, zwłaszcza katowickie, które znalazło się na końcu tabeli (zaledwie 5,3% ludności rozproszonej). Wielkie miasta mają na ogół wyższe współczynniki rozproszenia od otaczających je województw (z wyjątkiem Warszawy), przy czym najwyższy współczynnik wystąpił we Wrocławiu (26,7), a najniższy w Warszawie. Regionalizacja oparta na współczynniku rozproszenia wykazuje zbliżony układ do regionalizacji opartej na współczynniku zasiedlenia, co świadczyć może o związku odpływu z napływem ludności. Poza ekstremalnym przypadkiem woj. katowickiego im wyższy był odpływ ludności, tym wyższy notowano napływ. Wniosku tego nie można oczywiście traktować zbyt ogólnie. W szczególności nie można go odnosić do mniejszych jednostek

Ryc. 11. Zmiany w zaludnieniu miast w latach 1950—1960 wg danych spisowych
 1+3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 r., 2+3 — mieszkańcy danego województwa
 w 1960 r., 3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 i 1960 r.

11. Changes of urban population 1950—1960 (census data)

1+3 — Residents of a given voivodship in 1950, 2+3 — Residents of a given voivodship in 1960,
 3 — Residents of a given voivodship in 1950 and 1960

terytorialnych, gdzie odpływ lub napływ może mieć charakter bardziej jednostronny.

Udział ludności napływowej, zasiedziałej i rozproszonej dla województw, a odrębnie dla miast i wsi, przedstawiono na ryc. 10—12. Pokrywające się części kwadratów (pokryte skośnymi czarnymi pasami) reprezentują ludność zasiedziałą, czarny margines od dołu reprezentuje ludność rozproszoną, jasny margines od góry — ludność napływową.

Na kartogramie przedstawiającym ludność ogółem widać wyraźnie, że podstawowy zasób ludności pozostał wszędzie ten sam. Pod względem liczb ludności rozproszonej wyróżniało się woj. wrocławskie (290 tys.)

Ryc. 12. Zmiany w zaludnieniu wsi w latach 1950—1960 wg danych spisowych
 1+3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 r., 2+3 — mieszkańcy danego województwa
 w 1960 r., 3 — mieszkańcy danego województwa w 1950 i 1960 r.

12. Changes of rural population 1950—1960 (census data)

1+3 — Residents of a given voivodship in 1950, 2+3 — Residents of a given voivodship in 1960,
 3 — Residents of a given voivodship in 1950 and 1960

i warszawskie (245 tys.), najwyższe odsetki zaś notowano we Wrocławiu, woj. koszalińskim i woj. szczecińskim (por. tab. 9). Najwięcej ludności nowo przybyłej zarejestrowano w woj. wrocławskim (440 tys.) i katowickim (385 tys.). Na dalszych miejscach znalazły się — znacznie im ustępujące — m. Warszawa (240 tys.), woj. szczecińskie i gdańskie (po ok. 200 tys.). Pod względem udziałów ludności napływowej wyraźnie wyróżniały się województwa zachodnie i północne, a zwłaszcza m. Wrocław.

Kartogram przedstawiający ludność miejską również wykazuje przewagę ludności mieszkającej od 10 lat w tym samym województwie. Należy jednak pamiętać, że część jej migrowała w ramach województwa,

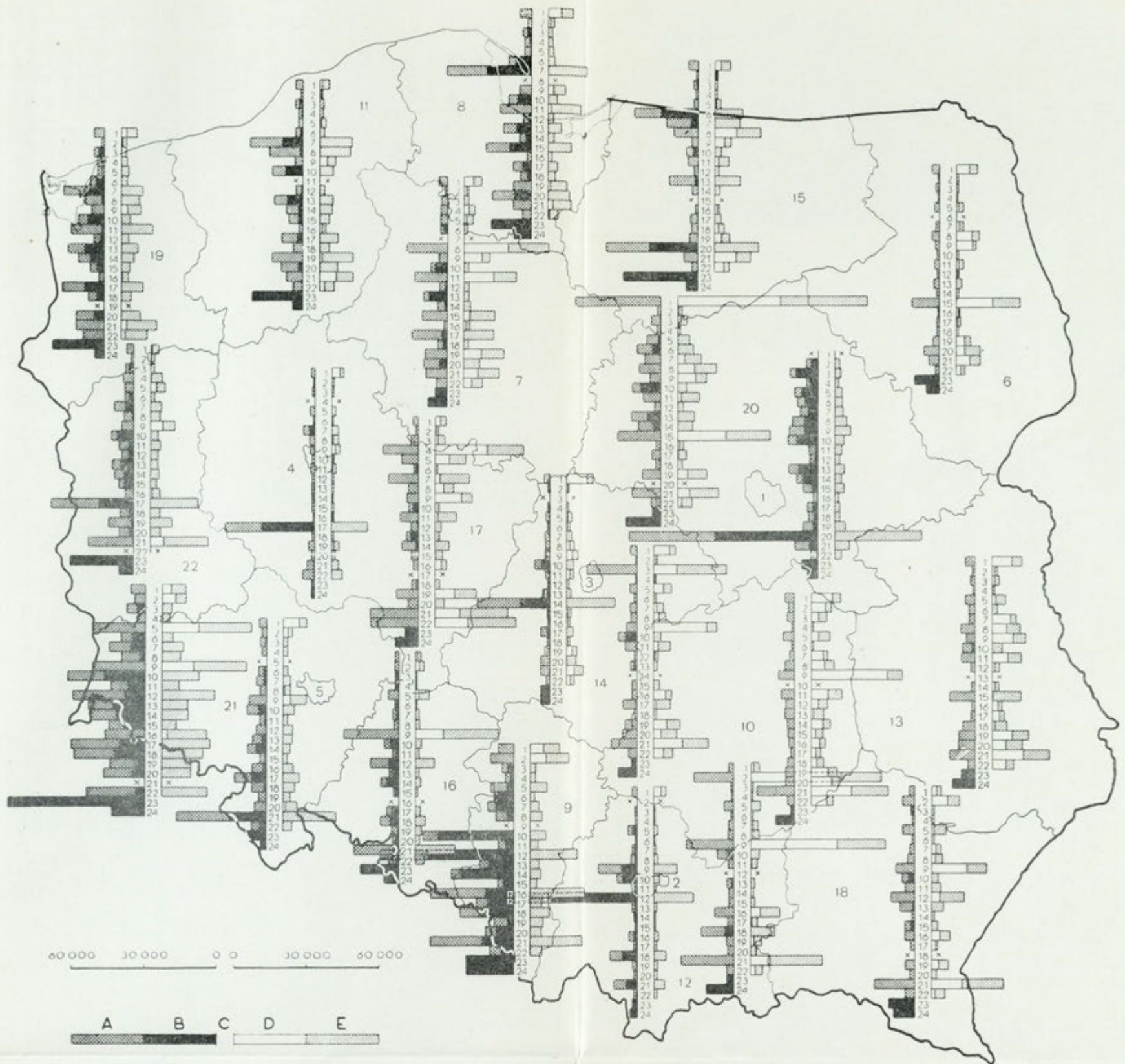
a w szczególności przeniosła się ze wsi do miast. Jeśli chodzi natomiast o ruchy międzywojewódzkie, to w większości województw przepływ górował nad odpływem; najwyższe salda dodatnie zanotowano w miastach woj. katowickiego (+254 tys.), wrocławskiego (+137 tys.), gdańskiego (+89 tys.) i Warszawie (+136 tys.). Dodatkowo wystąpiły ponadto we wszystkich województwach, wahając się od +20 tys. w Poznaniu do +66 tys. w miastach woj. krakowskiego. Przewagę odpływu notowano jedynie w Łodzi (−5 tys.).

Jeśli chodzi o migracje międzywojewódzkie ludności wiejskiej, w wielu wypadkach wystąpiła przewaga odpływu, największa w dawnych województwach centralnych i wschodnich (np. w kieleckim 11 tys., krakowskim 89 tys., warszawskim 71 tys., lubelskim 65 tys.). Ze wsi województw zachodnich i północnych odpłynęło poza teren województw z reguły mniej osób, aniżeli napłynęło spoza nich na wieś tych województw. W rezultacie obliczone w ten sposób salda były dodatnie. W woj. wrocławskim przewaga napływu wyniosła 62 tys., w woj. olsztyńskim 29 tys., w woj. zielonogórskim 22 tys., w woj. szczecińskim 21 tys., w woj. koszalińskim 12 tys., w woj. opolskim 5,5 tys. Oczywiście we wsiach wszystkich tych województw, podobnie jak województw dawnych, wystąpiły ujemne salda w ruchach wewnątrzwojewódzkich. Spowodował je lokalny odpływ ludności ze wsi do miast.

Następnym krokiem w naszych rozważaniach jest analiza kierunków przepływów ludności. Dla jej ułatwienia skonstruowano kartogramy (ryc. 13—15), na których przedstawiono długością słupków napływy (po lewej) i odpływy (po prawej) do każdego województwa z innych województw (oznaczonych numerem) oraz z zagranicy. Czarnym lub białym kolorem oznaczono również salda dodatnie lub ujemne dla każdego kierunku. Jest rzeczą oczywistą, że salda napływu z zagranicy i z niewiadomego kierunku są, wobec oparcia się o dane spisowe, zawsze dodatnie.

Analiza przepływów ludności wg kierunków wykazuje, że w bardzo nielicznych przypadkach przepływy miały charakter jednokierunkowy. Na ogół saldo było rezultatem przepływów dwukierunkowych, zwłaszcza dużych w przypadku woj. wrocławskiego.

Przy wzajemnych przepływach ludności wyróżnić można kilka typów. Największe miasta charakteryzowała dominacja ruchów z otaczającymi je województwami (Warszawa z warszawskim, Łódź z łódzkim itd.). Wyraźna dominacja jednego, dwu lub trzech kierunków przepływów występuje również w woj. białostockim (ruchy do i z woj. olsztyńskiego), olsztyńskim (białostockie i warszawskie), gdańskim (bydgoskie), bydgoskim (gdańskie), zielonogórskim (poznańskie i wrocławskie), poznańskim (Poznań, wrocławskie i zielonogórskie). Dominacja powiązań migracyjnych z woj. wrocławskim i katowickim charakteryzowała województwa południowe i wschodnie-opolskie, krakowskie (także z Krakowem), łódzkie (także z Łodzią), kieleckie i rzeszowskie. Brak wyraźnych dominant

Ryc. 13. Przepływy międzywojewódzkie ogółem w latach 1951—1960 wg danych spisowych

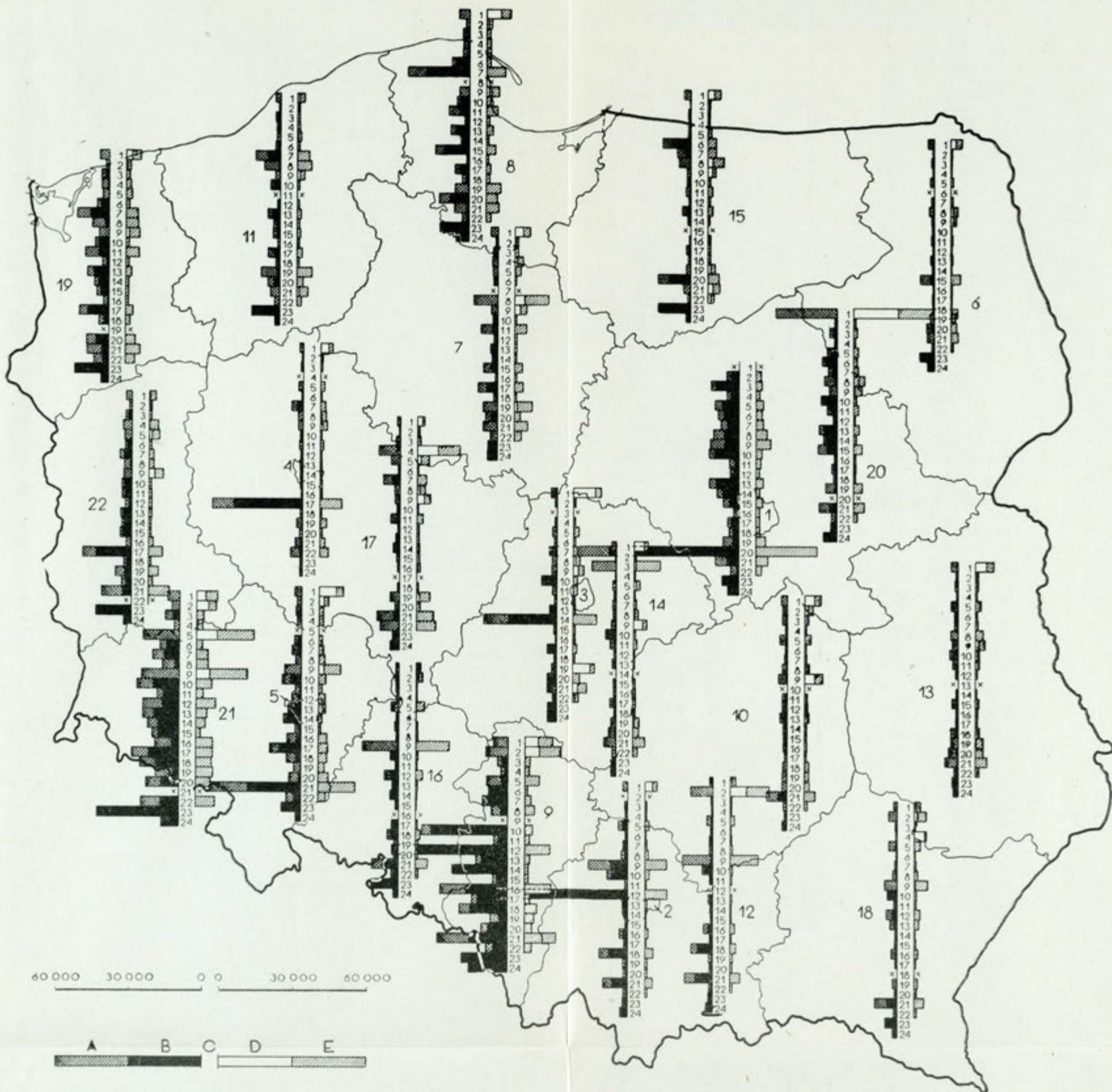
A+B — napływ z danego województwa, B — dodatnie saldo wędrowek, D+E — odpływ z danego województwa, D — ujemne saldo wędrowek, C — kierunek napływu lub odpływu

1. m. Warszawa, 2. m. Kraków, 3. m. Łódź, 4. m. Poznań, 5. m. Wrocław, 6. woj. białostockie, 7. woj. bydgoskie, 8. woj. gdańskie, 9. woj. katowickie, 10. woj. kieleckie, 11. woj. koszalińskie, 12. woj. krakowskie, 13. woj. lubelskie, 14. woj. łódzkie, 15. woj. olsztyńskie, 16. woj. opolskie, 17. woj. poznańskie, 18. woj. rzeszowskie, 19. woj. szczecińskie, 20. woj. warszawskie, 21. woj. wrocławskie, 22. woj. zielonogórskie, 23. napływ z zagranicy, 24. napływ z nieznanego kierunku

13. Migration flows among voivodships 1951—1960 (census data)

A+B — Inflow of migrants from a given voivodship, B — Migration gains, D+E — Outflow of migrant to a given voivodship, D — Migration loss, C — Direction of flow

1. City of Warsaw, 2. City of Kraków, 3. City of Łódź, 4. City of Poznań, 5. City of Wrocław, 6. v. Białystok, 7. v. Bydgoszcz, 8. v. Gdańsk, 9. v. Katowice, 10. v. Kielce, 11. v. Koszalin, 12. v. Kraków, 13. v. Lublin, 14. v. Łódź, 15. v. Olsztyn, 16. v. Opole, 17. v. Poznań, 18. v. Rzeszów, 19. v. Szczecin, 20. v. Warszawa, 21. v. Wrocław, 22. v. Zielona Góra, 23. abroad, 24. unknown

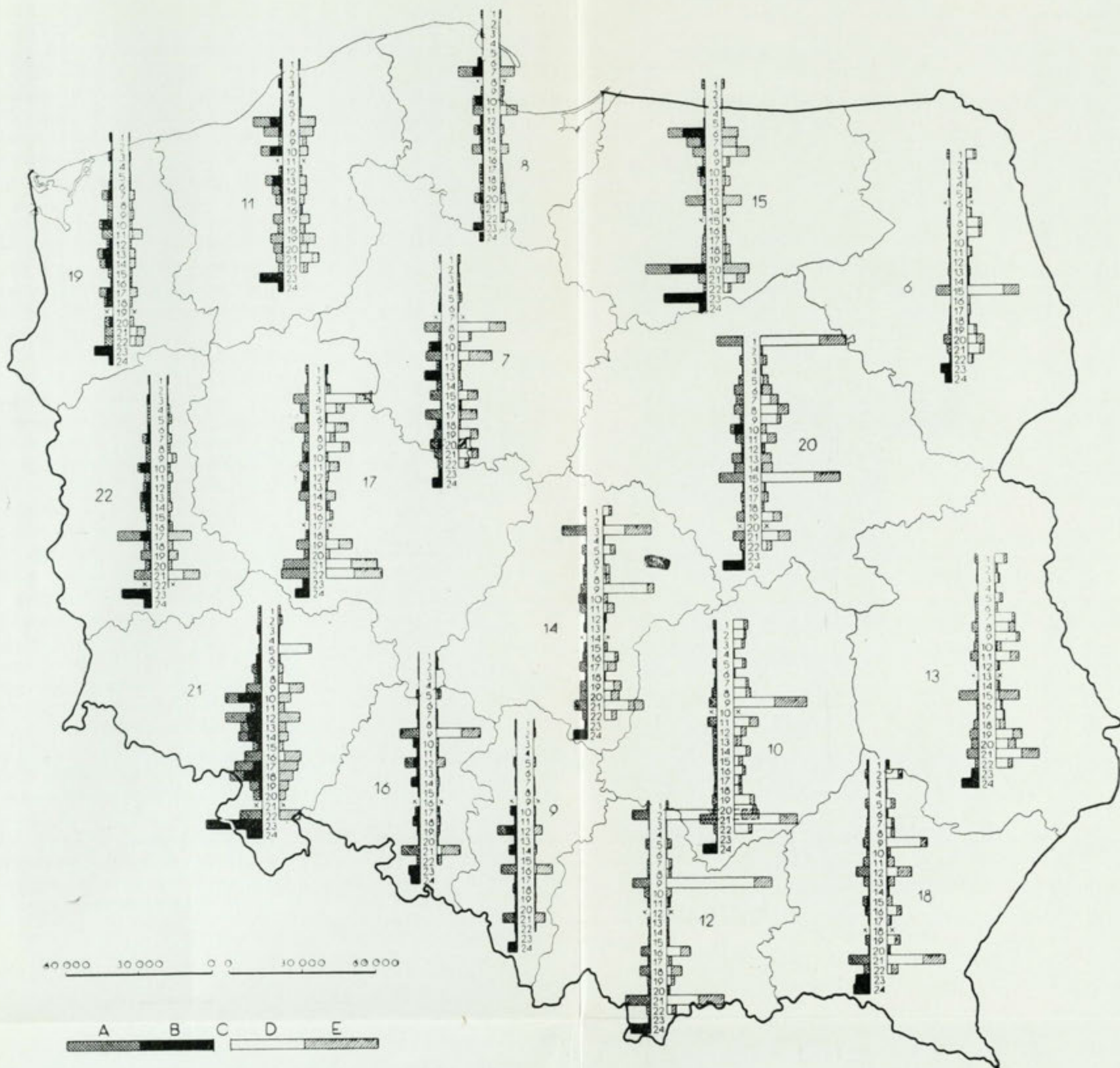
Ryc. 14. Przepływy międzywojewódzkie ludności miejskiej w latach 1950—1960 wg danych spisowych

A+B — napływ z danego województwa, B — dodatnie saldo wędrowek, D+E — odpływ z danego województwa, D — ujemne saldo wędrowek, C — kierunek napływu lub odpływu

1. m. Warszawa, 2. m. Kraków, 3. m. Łódź, 4. m. Poznań, 5. m. Wrocław, 6. woj. łódzkie, 7. woj. bydgoskie, 8. woj. gdańskie, 9. woj. katowickie, 10. woj. kieleckie, 11. woj. koszalińskie, 12. woj. krakowskie, 13. woj. lubelskie, 14. woj. łódzkie, 15. woj. olsztyńskie, 16. woj. opolskie, 17. woj. poznańskie, 18. woj. rzeszowskie, 19. woj. szczecińskie, 20. woj. warszawskie, 21. woj. wrocławskie, 22. woj. zielonogórskie, 23. napływ z zagranicy, 24. napływ z nieznanego kierunku

14. Migration flows among voivodships 1950—1960, urban population (census data)

For explanation see no. 13

Ryc. 15. Przepływy międzywojewódzkie ludności wiejskiej w latach 1950—1960 wg danych spisowych

A+B — napływ z danego województwa, B — dodatnie saldo wędrowek, D+E — odpływ z danego województwa, D — ujemne saldo wędrowek, C — kierunek napływu lub odpływu

1. m. Warszawa, 2. m. Kraków, 3. m. Łódź, 4. m. Poznań, 5. m. Wrocław, 6. woj. bielskie, 7. woj. bydgoskie, 8. woj. gdańskie, 9. woj. katowickie, 10. woj. kieleckie, 11. woj. koszalińskie, 12. woj. krakowskie, 13. woj. lubelskie, 14. woj. łódzkie, 15. woj. olsztyńskie, 16. woj. opolskie, 17. woj. poznańskie, 18. woj. rzeszowskie, 19. woj. szczecińskie, 20. woj. warszawskie, 21. woj. wrocławskie, 22. woj. zielonogórskie, 23. napływ z zagranicy, 24. napływ z nieznanego kierunku

15. Migration flows among voivodships 1950—1960, rural population (census data)

For explanation see no. 13

charakteryzował cztery pozostałe województwa, w których obserwowano znaczne przepływy na wielu kierunkach. Chodzi tu o trzy województwa imigracyjne — szczecińskie, wrocławskie, i katowickie oraz o jedno emigracyjne — lubelskie.

Uzyskany obraz kierunków migracji międzywojewódzkich ulegnie pewnym modyfikacjom, jeśli obejmiemy analizą osobno ludność wiejską a osobno ludność miejską. Tym niemniej także i wówczas widoczny jest imigracyjny charakter województw zachodnich i północnych.

Jeśli chodzi o ludność miejską najbardziej wyraźna dominacja przepływów sąsiedzkich widoczna jest w Poznaniu, który zyskiwał i tracił ludność przede wszystkim na rzecz otaczającego go woj. poznańskiego, wykazując zresztą zysk netto, oraz w Łodzi. W pozostałych trzech wielkich miastach ruchy wędrownicze wiążące je z otaczającymi województwami były najważniejsze, jednakże obok tego występowały również inne wyróżniające się kierunki przepływów — w Warszawie w rachubę wchodziła przede wszystkim Łódź, woj. katowickie, kieleckie i lubelskie, w Krakowie — woj. katowickie, rzeszowskie i wrocławskie, we Wrocławiu — woj. poznańskie, katowickie i kieleckie.

Ludność miejska woj. wrocławskiego i katowickiego wykazywała zdecydowanie największą aktywność migracyjną. W obu tych województwach zarówno wielkości odpływów, a zwłaszcza napływów, były najwyższe, przy czym ożywione powiązania migracyjne łączyły je z całym krajem. W województwach tych brak jest tak wyraźnej jak poprzednio dominanty, chociaż w woj. wrocławskim najwyższe przepływy występują w kierunku Wrocławia, woj. katowickiego, kieleckiego i poznańskiego, a w woj. katowickim w kierunku woj. kieleckiego, krakowskiego, opolskiego i wrocławskiego.

Podobne zjawisko, choć na mniejszą skalę, występuje w przypadku ludności miast woj. szczecińskiego i gdańskiego, gdzie również przepływy były dość znaczne i wielokierunkowe a salda na ogół dodatnie.

Odwrotna sytuacja występowała w województwach wschodnich, gdzie kontakty migracyjne były stosunkowo nieznaczne, a dominanty słabo zaznaczone i niewielkie (np. w woj. białostockim z Warszawą i woj. olsztyńskim, w woj. rzeszowskim z woj. wrocławskim i katowickim).

Salda międzywojewódzkich wędrówek ludności miejskiej były na ogół dodatnie w przeciwieństwie do ujemnych sald migracyjnych dla ludności wiejskiej.

Ludność wiejska województw zachodnich i północnych wykazywała zdecydowaną przewagę napływów nierzadko nawet w kontaktach z wielkimi miastami. Do kategorii tej zaliczyć można również woj. bydgoskie i katowickie, choć w tym pierwszym mamy ponadto poważne salda ujemne na rzecz sąsiednich województw północnych — gdańskiego, koszalińskiego i szczecińskiego, a w drugim — bardzo niskie przepływy zwiększające się w kierunku dwu sąsiednich województw — opolskiego i krakowskiego.

Ryc. 16. Salda przepływów międzywojewódzkich w latach 1950—1960 wg danych spisowych

Wielkość półkola proporcjonalna do sumy sald dodatnich (lewe półkole) lub ujemnych (prawe półkole)

Saldo wędrówek wg kierunków

1. m. Warszawa, 2. m. Kraków, 3. m. Łódź, 4. m. Poznań, 5. m. Wrocław, 6. woj. białostockie,
7. woj. bydgoskie, 8. woj. gdańskie, 9. woj. katowickie, 10. woj. kieleckie, 11. woj. koszalińskie,
12. woj. krakowskie, 13. woj. lubelskie, 14. woj. łódzkie, 15. woj. olsztyńskie, 16. woj. opolskie,
17. woj. poznańskie, 18. woj. rzeszowskie, 19. woj. szczecińskie, 20. woj. warszawskie, 21. woj. wrocławskie,
22. woj. zielonogórskie, 23. napływ z zagranicy, 24. napływ z nieznanego kierunku,
25. różne kierunki

16. Migration gains and losses by voivodships 1950—1960 (census data) Radius and area of semicircle proportional to size of migration balance

Left semicircle — gains. Right semicircle — losses

1. City of Warsaw, 2. City of Kraków, 3. City of Łódź, 4. City of Poznań, 5. City of Wrocław,
6. v. Białystok, 7. v. Bydgoszcz, 8. v. Gdańsk, 9. v. Katowice, 10. v. Kielce, 11. v. Koszalin,
12. v. Kraków, 13. v. Lublin, 14. v. Łódź, 15. v. Olsztyn, 16. v. Opole, 17. v. Poznań, 18. v. Rzeszów,
19. v. Szczecin, 20. v. Warszawa, 21. v. Wrocław, 22. v. Zielona Góra, 23. From abroad,
24. Unknown, 25. Various

Województwo poznańskie, podobnie jak województwo bydgoskie, łączyły ożywione kontakty z sąsiednimi województwami — zielonogórskim, wrocławskim, szczecińskim i m. Poznaniem, przy czym salda wędrówek były tu na ogół ujemne. Ludność wiejska woj. białostockiego i warszaw-

Salda migracji międzywojewódzkich i napływ z zagranicy w latach 1951—1960

Województwa zamieszkania w 1950 r.	M. Warszawa	M. Kraków	M. Łódź	M. Poznań	M. Wrocław	Białostockie	Bydgoskie	Gdańskie	Katowickie	Kieleckie	Koszalińskie	Krakowskie	Lubelskie	Łódzkie	Olsztyńskie	Opolskie	Poznańskie	Rzeszowskie	Szczecińskie	Warszawskie	Wrocławskie	Zielonogórskie	Poza obecnymi granicami kraju	Nieustalone	Napływ	Odpływ	Saldo
M. Warszawa		3,0	9,3	3,4	6,9	5,4	4,1	5,7	5,5	8,8	0,9	1,3	8,3	6,4	2,6	0,6	2,3	1,7	2,0	42,5	3,6	0,5	6,9	4,5	136,2		136,2
M. Kraków	-3,0		0,6	0,2	2,1	0,3	1,1	1,0	6,5	6,0	0,3	37,5	1,1	1,0	0,5	1,6	0,5	6,4	0,5	0,3	5,6	0,4	2,2	3,2	78,9	3,2	75,7
M. Łódź	-9,3	-0,6		-0,3	-0,6	-0,4	-0,2	-1,6	-2,6	3,2	-1,6	-0,4	1,3	9,6	-0,6	-0,9	1,2	-0,6	-2,4	-0,3	-3,6	-1,9	3,8	3,8	22,9	27,9	-5,0
M. Poznań	-3,4	-0,2	0,3		0,2	0,1	2,0	-0,6	-1,5	0,2	-0,5	-0,1	0,3	0,5	-0,1	-0,4	21,8	-0,1	-0,8	-0,2	0,4	0,3	1,0	1,2	28,3	7,9	20,4
M. Wrocław	-6,9	-2,1	0,6	-0,2		1,1	1,2	-0,5	-2,9	3,2	0,6	-0,1	1,5	4,2	0,6	1,3	6,0	0,8	-0,1	-0,9	15,3	2,4	8,1	2,3	49,2	13,7	35,5
Białostockie	-5,4	-0,3	0,4	-0,1	-1,1		-1,5	-6,5	-6,7	0	-1,1	-0,5	-0,1	-0,3	-15,1	-1,0	-0,7	0	-3,6	-3,5	-5,6	-1,9	10,4	5,5	16,3	55,0	-38,7
Bydgoskie	-4,1	-1,1	0,2	-2,0	-1,2	1,5		-18,6	-7,5	5,0	-8,5	1,0	7,5	1,3	-2,7	-1,1	2,1	1,8	-7,6	3,0	-6,2	-3,5	5,2	8,1	36,7	64,1	-27,4
Gdańskie	-5,7	-1,0	1,6	0,6	0,5	6,5	18,6		-2,4	5,6	-1,3	1,0	5,9	2,3	9,0	-0,1	3,6	1,4	-0,9	7,0	-2,2	-0,6	16,6	7,1	87,3	14,2	73,1
Katowickie	-5,5	-6,5	2,6	1,5	2,9	6,7	7,5	2,4		31,4	3,3	36,0	10,4	21,9	4,0	11,7	11,0	14,6	2,6	7,4	13,1	5,2	19,9	19,9	236,0	12,0	224,0
Kieleckie	-8,8	-6,0	-3,2	-0,2	-3,2	0	-5,0	-5,6	-31,4		-7,2	-3,2	-0,9	-5,1	-2,0	-3,7	-2,2	-2,5	-7,3	-8,4	-16,8	-6,4	1,5	8,0	9,5	129,1	-119,6
Koszalińskie	-0,9	-0,3	1,6	0,5	-0,6	1,1	8,5	1,3	-3,3	7,2		0,4	6,6	1,7	1,6	-0,9	1,3	-0,2	-0,9	1,6	-7,1	-2,0	21,0	4,3	58,7	16,2	42,5
Krakowskie	-1,3	-37,5	0,4	0,1	0,1	0,5	-1,0	-1,0	-36,0	3,2	-0,4		1,1	0,5	0,1	-4,2	-0,5	3,4	-1,5	0	-7,9	-1,9	2,9	11,5	23,8	93,2	-69,4
Lubelskie	-8,3	-1,1	-1,3	-0,3	-1,5	0,1	-7,5	-5,9	-10,4	0,9	-6,6	-1,1		-1,3	-1,3	-2,4	-3,1	-0,9	-8,3	-5,4	-13,1	-5,5	5,7	9,5	16,2	85,3	-69,1
Łódzkie	-6,4	-1,0	-9,6	-0,5	-4,2	0,3	-1,3	-2,3	-21,9	5,1	-1,7	-0,5	1,3		-0,1	-5,1	-1,0	0,1	-5,6	-3,2	-11,8	-4,1	2,4	8,2	17,4	80,3	-62,9
Olsztyńskie	-2,6	-0,5	0,6	0,1	-0,6	15,1	2,7	-9,0	-4,0	2,0	-1,6	-0,1	1,3	0,1		-1,0	0,3	-1,5	-2,9	20,1	-8,9	-3,8	31,1	4,8	78,2	36,5	41,7
Opolskie	-0,6	-1,6	0,9	0,4	-1,3	1,0	1,1	0,1	-11,7	3,7	0,9	4,2	2,4	5,1	1,0		2,6	3,4	0,2	0,8	2,0	0,7	16,0	6,3	52,8	15,2	37,6
Poznańskie	-2,3	-0,5	-1,2	-21,8	-6,0	0,7	-2,1	-3,6	-11,0	2,2	-1,3	0,5	3,1	1,0	-0,3	-2,6		0,8	-8,2	0,3	-10,4	-14,0	5,5	9,5	23,6	85,3	-61,7
Rzeszowskie	-1,7	-6,4	0,6	0,1	-0,8	0	-1,8	-1,4	-14,6	2,5	0,2	-3,4	0,9	-0,1	1,5	-3,4	-0,8		-3,2	-0,3	-12,4	-1,4	11,1	8,9	25,8	51,7	-25,9
Szczecińskie	-2,0	-0,5	2,4	0,8	0,1	3,6	7,6	0,9	-2,6	7,3	0,9	1,5	8,3	5,6	2,9	-0,2	8,2	3,2		4,3	-2,3	-1,4	21,4	4,3	83,3	9,0	74,3
Warszawskie	-42,5	-0,3	0,3	0,2	0,9	3,5	-3,0	-7,0	-7,4	8,4	-1,6	0	5,4	3,2	-20,1	-0,8	-0,3	0,3	-4,3		-4,9	-1,7	3,6	14,9	40,7	93,9	-53,2
Wrocławskie	-3,6	-5,6	3,6	-0,4	-15,3	5,6	6,2	2,2	-13,1	16,8	7,1	7,9	13,1	11,8	8,9	-2,0	10,4	12,4	2,3	4,9		5,5	56,6	13,4	188,7	40,0	148,7
Zielonogórskie	-0,5	-0,4	1,9	-0,3	-2,4	1,9	3,5	0,6	-5,2	6,4	2,0	1,9	5,5	4,1	3,8	-0,7	14,0	1,4	1,4	1,7	-5,5		26,3	5,9	82,3	15,0	67,3
Razem	-124,8	-70,5	12,6	-18,2	-25,1	54,6	40,7	-49,4	-184,2	129,1	-17,2	83,8	84,3	73,5	-5,8	-15,3	76,7	45,9	-48,6	71,7	-78,7	-35,1	279,2	165,1	1392,8	948,7	444,1

Zródło: Obliczenia na podstawie danych zawartych w Roczniku Statystycznym 1965 (tab. 26/45).

skiego nadal odpływała do woj. olsztyńskiego (z warszawskiego oczywiście również do Warszawy).

Dominujące znaczenie powiązań z woj. katowickim obserwujemy w otaczających je województwach — łódzkim (które także ma silne kontakty z Łodzią i woj. wrocławskim), kieleckim (również z woj. wrocławskim), krakowskim (także z Krakowem i woj. wrocławskim). Natomiast ludność wiejska województw dawnych, a zwłaszcza wschodnich, rzadko miała dodatnie salda wędrówek międzywojewódzkich. Do nielicznych i liczbowo nieznacznych wyjątków należały dodatnie salda migracji woj. warszawskiego i łódzkiego z woj. lubelskim i kieleckim, woj. rzeszowskiego z woj. olsztyńskim.

Bardziej szczegółową analizę sald przeprowadzimy w skali województw. Zestawiono je w tab. 10 i przedstawiono na ryc. 16.

We wszystkich województwach zanotowano dodatnie salda w ruchach z zagranicą, co jest konsekwencją oparcia się o materiały spisowe. Jest to oczywiście zniekształcenie, którego nie da się uniknąć w tej sytuacji. Układ sald wędrówek wewnętrznych jest natomiast bardzo zróżnicowany.

Wszystkie województwa zachodnie i północne, a także woj. katowickie, Warszawa, Kraków i Poznań miały salda dodatnie, jednak najwyższe nadwyżki przybyszów notowano w woj. katowickim (+224,0 tys.), wrocławskim (+148,7 tys.) i w Warszawie (+136,2 tys.). W pozostałych dziesięciu województwach (w tym w jednym wielkim mieście — Łodzi) wystąpiła przewaga odpływu, sięgająca w woj. kieleckim 119,6 tys. Liczby te ulegną zmianie jeśli pominiemy przybyłych z zagranicy i z niustalonego kierunku (odpowiednio +184,2, +78,7, +124,8 oraz -137,1), ale ogólny obraz sald jest ten sam.

Warszawa miała dodatnie salda ze wszystkimi województwami, podobnie wyglądała sytuacja w Krakowie (saldo ujemne tylko na rzecz Warszawy) i woj. katowickim (przewaga odpływu do Warszawy i Krakowa). W województwach zachodnich i północnych jeśli występowały salda ujemne (stosunkowo nieliczne i raczej niewielkie), to na rzecz innych województw zachodnich i północnych oraz woj. katowickiego, Warszawy i Krakowa.

W pozostałych województwach wystąpiła przewaga sald ujemnych. Miasto Łódź zyskało ludność w wymianie z czterema województwami (kieleckim, lubelskim, łódzkim i poznańskim), straciło natomiast na rzecz pozostałych siedemnastu. W woj. lubelskim nieznaczne salda dodatnie wystąpiły jedynie w wędrówkach z woj. białostockim i kieleckim: woj. kieleckie miało wszystkie salda ujemne.

Wielkość sald migracyjnych była stosunkowo nieznaczną częścią całości ruchów, przy czym proporcja ta była zmienna. Dla oceny tego zjawiska posłużymy się wskaźnikami efektywności migracji (M_e), zapropono-

wanym przez W. Borejkę⁶ i obliczanym wg następującej formuły:

$$M_e = \frac{I_m - E_m}{I_m + E_m} \cdot 100$$

gdzie: I_m — imigracja na dany obszar,
 E_m — emigracja z danego obszaru.

Przy obliczaniu wskaźników, które zestawiono w tab. 11 wzięto pod uwagę jedynie wędrowniki wewnętrzne przekraczające granice województw.

Tabela 11

Efektywność migracji wewnętrznych międzywojewódzkich w Polsce
w latach 1950—1960

Województwo	Napływ	Odływ	Saldo wędrowców	Wskaźnik efektywności migracji w %
	w t y s i ą c a c h			
M. st. Warszawa	227,5	102,7	+ 124,8	+ 38
M. Kraków	130,6	60,1	+ 70,5	+ 37
M. Łódź	73,4	86,0	- 12,6	- 8
M. Poznań	70,5	52,3	+ 18,2	+ 15
M. Wrocław	130,9	105,8	+ 25,1	+ 11
Białostockie	50,0	104,6	- 54,6	- 35
Bydgoskie	135,7	176,4	- 40,7	- 13
Gdańskie	175,6	126,2	+ 49,4	+ 16
Katowickie	345,8	161,6	+ 184,2	+ 36
Kieleckie	80,1	209,2	- 129,1	- 45
Koszalińskie	140,7	123,5	+ 17,2	+ 6
Krakowskie	120,2	204,0	- 83,8	- 26
Lubelskie	86,1	170,4	- 84,3	- 33
Łódzkie	94,1	167,6	- 73,5	- 28
Olsztyńskie	142,7	136,9	+ 5,8	+ 2
Opolskie	114,0	98,7	+ 15,3	+ 7
Poznańskie	137,5	214,2	- 76,7	- 22
Rzeszowskie	92,8	138,7	- 45,9	- 20
Szczecińskie	175,5	126,9	+ 48,6	+ 16
Warszawskie	173,4	245,1	- 71,7	- 17
Wrocławskie	367,8	289,1	+ 78,7	+ 12
Zielonogórskie	157,2	122,1	+ 35,1	+ 12

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych zawartych w tab. 8 i 9.

⁶ Borejko W., 1967. Studies on the effectiveness of migrations, Geographia Polonica, No 14.

Ludność wg pochodzenia terytorialnego w 1960 r.

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	L u d n o ś ć								
	ogółem	mieszkająca w tej sa- mej miejscowości		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy**		napływowa z nie- ustalonego kierunku**	
		w tys.	w tys.	%	w tys.	%	w tys.	%	w tys.
Polska ogółem	29 405,7*	22 462,8	76,5	6 498,5	22,0	279,3	0,9	165,1	0,6
M. st. Warszawa	1 139,2	900,3	79,1	227,5	19,9	6,9	0,6	4,5	0,4
M. Kraków	481,3	345,3	71,8	130,6	27,2	2,2	0,4	3,1	0,6
M. Łódź	709,7	628,7	88,7	73,4	10,3	3,8	0,5	3,8	0,5
M. Poznań	408,1	335,4	82,0	70,6	17,5	1,0	0,2	1,2	0,3
M. Wrocław	430,5	289,2	67,3	130,8	30,3	8,1	1,9	2,4	0,5
Białostockie	1 090,2	854,4	78,3	220,0	20,2	10,4	1,0	5,5	0,5
Bydgoskie	1 708,3	1 302,6	76,2	392,4	23,0	5,2	0,3	8,1	0,5
Gdańskie	1 222,8	848,1	69,4	351,0	28,7	16,6	1,3	7,1	0,6
Katowickie	3 274,5	2 517,7	77,0	717,0	21,8	20,0	0,6	19,9	0,6
Kieleckie	1 815,7	1 548,5	85,2	257,6	14,2	1,2	0,1	7,9	0,5
Koszalińskie	687,9	403,0	58,6	259,5	37,7	21,0	3,1	4,4	0,6
Krakowskie	1 990,4	1 680,2	84,5	295,8	14,8	2,9	0,1	11,5	0,6
Lubelskie	1 801,4	1 480,5	82,2	305,6	17,0	5,7	0,3	9,5	0,5
Łódzkie	1 595,0	1 335,6	83,7	248,7	15,6	2,4	0,2	8,3	0,5
Olsztyńskie	881,3	539,1	61,2	306,3	34,8	31,2	3,5	4,7	0,5
Opolskie	929,0	668,4	72,0	238,3	25,6	16,0	1,7	6,3	0,7
Poznańskie	1 992,8	1 579,7	79,3	398,1	19,5	5,4	2,7	9,5	0,5
Rzeszowskie	1 586,2	1 308,6	82,5	257,6	16,2	11,1	0,7	8,9	0,6
Szczecińskie	757,9	458,4	60,5	273,8	36,1	21,4	2,8	4,3	0,6
Warszawskie	2 314,9	1 845,4	79,6	451,0	19,6	3,6	0,2	14,9	0,6
Wrocławskie	1 806,3	1 114,4	61,8	621,8	34,4	56,6	3,1	13,4	0,7
Zielonogórskie	782,3	479,2	61,2	270,9	34,6	26,3	3,4	5,9	0,8

* Ponadto 369,8 nie uwzględnionych w podziale terytorialnym.

** Drobne różnice wobec danych tab. 8 wynikają z oparcia się o inne dane.

Ź r ó d ł o: dane spisu 6 XII 1960 r.

Efektywność migracji międzywojewódzkich była bardzo różna, wahała się od ok. 0 do -45% w jedną, a do $+38\%$ w drugą stronę. Biorąc pod uwagę znak i wielkość obliczonego wskaźnika można wydzielić następujące grupy województw:

A. Województwa emigracyjne, dostarczające podstawowej masy osadników w skali kraju:

a. O dużych stratach wędrownych, wskaźniki poniżej -25% . Należy tu pięć województw środkowych i wschodnich: krakowskie, łódzkie, lubelskie, białostockie i kieleckie; w tym ostatnim strata migracyjna stanowiła prawie połowę sumy ruchów wędrownych.

b. O dość znacznych stratach wędrownych nie przekraczających jednak 25% sumy migracji. W skład tej grupy wchodziły trzy województwa centralne: bydgoskie, warszawskie i poznańskie oraz jedno wschodnie — rzeszowskie.

B. Województwa o niewielkich saldach migracyjnych, stanowiących drobną część sumy ruchów. Należy tu Łódź o saldzie ujemnym i trzy województwa ziem odzyskanych o nieznacznych wskaźnikach dodatnich: olsztyńskie, koszalińskie i opolskie.

C. Województwa imigracyjne, zyskujące w wyniku migracji wewnątrz krajowej:

a. O stosunkowo niewielkich wskaźnikach wynoszących $11-16\%$. Są to cztery województwa zachodnie i północne: zielonogórskie, wrocławskie, szczecińskie i gdańskie i dwa miasta: Wrocław i Poznań.

b. O wysokich wskaźnikach (powyżej 35%), które świadczą o tym, iż dodatnie salda migracji obejmują ponad $1/3$ ogólnej sumy ruchów, dowodząc wysokiej efektywności migracji. Należą tu Warszawa, Kraków i woj. katowickie.

Przedstawiona klasyfikacja daje podział województw na grupy, zarysowujące się także w poprzednio przeprowadzonej analizie. Tym niemniej posłużenie się wskaźnikiem efektywności migracji pozwala na bardziej precyzyjny podział, w którym pod uwagę bierze się nie tylko salda, lecz również ich stosunek do ogólnej sumy ruchów.

POCHODZENIE TERYTORIALNE LUDNOŚCI WEDŁUG POWIATÓW

Jak wyżej wspomniano, dane spisowe ujęte zostały również w przekroju powiatowym, co umożliwi określenie pochodzenia terytorialnego ludności dla każdego powiatu. Przy opracowywaniu danych w tym stopniu szczegółowości brano pod uwagę nie tylko ruchy międzywojewódzkie, ale także przesunięcia ludności między miejscowościami. W rezultacie zmienia się pojęcie ludności zasiedziałej, której udział maleje. O ile bowiem w tych samych województwach mieszkało 25,7 mln, o tyle w tych samych miejscowościach 22,5 mln. Różnicę stanowił przepływ w ramach

województw. W tab. 12 przedstawiono województwami pochodzenie terytorialne ludności przy przyjęciu tych nowych kryteriów. Różni się ona od tab. 9 inną proporcją ludności zasiedziałej i napływowej z Polski.

Pomimo wszystko dominującą rolę utrzymała ludność zasiedziała, która stanowi wszędzie powyżej 50%, a w pięciu województwach zachodnich i północnych ok. 60% (w tym w woj. koszalińskim 58,6%), we Wrocławiu, Krakowie, woj. gdańskim i opolskim po ok. 70%, w pozostałych od 75 do 89%, przy czym maksymalne wartości notowano, podobnie jak poprzednio, w Łodzi, woj. krakowskim, łódzkim, rzeszowskim, lubelskim i w Poznaniu.

Odpowiednio wzrosły udziały ludności przybyłej z innych terenów Polski, która stanowiła po ok. 1/3 w pięciu województwach zachodnich i północnych, nieco mniej we Wrocławiu i woj. gdańskim, po ok. 1/4 w Krakowie, woj. opolskim i bydgoskim.

Natomiast udziały ludności przybyłej z zagranicy i ludności o nieznanym poprzednim miejscu zamieszkania nie uległy zmianie, jeśli pominąć drobne odchylenia wynikające z oparcia się o różne źródła.

Wyodrębnienie ludności migrującej w ramach województw wskazuje na to, że jej wewnętrzna ruchliwość była bardzo różna.

W sumie w ramach województw migrowało 3,3 mln ludności, czyli 12,7%. Ponieważ największe miasta wydzielone traktowano równocześnie jako miejscowości, nie można wyodrębnić przepływów w ich granicach jako migracji wewnętrznych. W rezultacie wspomniane 3,3 mln rozkłada się na pozostałe 17 województw, w tym największa liczba przypada na woj. katowickie (370 tys.), powyżej ćwierć miliona migrantów zanotowano w woj. warszawskim, poznańskim, bydgoskim i wrocławskim. Jeśli weźmiemy pod uwagę liczby względne, kolejność województw układa się jednak zupełnie inaczej. Największa ruchliwość wewnętrzna wystąpiła w woj. olsztyńskim (23,3% ludności mieszkającej w tym samym województwie zmieniło miejscowość zamieszkania). Na następnych miejscach znajdowały się województwa położone także na ziemiach zachodnich i północnych: koszalińskie (22,8%), zielonogórskie (19,2%), wrocławskie (18,6%), szczecińskie (7,7%), gdańskie (17,1%).

Na ostatnich miejscach znajdowały się województwa ziem dawnych znane z wysokiego stopnia zasiedziałości ludności: woj. krakowskie (9,5%), kieleckie (10,3%), łódzkie (10,4%) i rzeszowskie (11,1%). Wielkości względne wahają się zatem od 9,5% do 23,3%.

Porównując liczby osób migrujących poza województwa i w ramach województw stwierdzić należy, iż brak jest wyraźnej regularności, w przewadze jednego lub drugiego typu wędrówek. Dominacja migracji wewnętrznych wystąpiła w 10 województwach. W grupie tej znalazły się zarówno województwa przemysłowe (np. katowickie, opolskie), jak i rolnicze (np. białostockie, warszawskie), zarówno województwa dawne (poza wymienionymi jeszcze woj. bydgoskie, lubelskie, poznańskie, rzeszowskie),

Stopień przemieszczeń w ramach województw w latach 1951—1960

Województwo	Ludność mieszkająca		Ludność migrująca w ramach województw	
	w tym samym województwie w tys.	w tej samej miejscowości w tys.	w tys.	w % ludności mieszkającej w tym samym województwie
Polska ogółem	25.739,3	22.462,8	3.276,5	12,7
M. st. Warszawa	900,3	900,3	—	—
M. Kraków	345,3	345,3	—	—
M. Łódź	628,7	628,7	—	—
M. Poznań	335,4	335,4	—	—
M. Wrocław	289,2	289,2	—	—
Białostockie	1024,3	854,4	169,9	16,6
Bydgoskie	1559,3	1302,6	256,7	16,5
Gdańskie	1023,5	848,1	175,4	17,1
Katowickie	2888,9	2517,7	371,2	12,8
Kieleckie	1726,1	1548,5	177,6	10,3
Koszalińskie	521,9	403,0	118,9	22,8
Krakowskie	1855,8	1680,2	175,6	9,5
Lubelskie	1700,1	1480,5	219,6	12,9
Łódzkie	1490,3	1335,6	154,7	10,4
Olsztyńskie	702,7	539,1	163,6	23,3
Opolskie	792,7	668,4	124,3	15,7
Poznańskie	1840,3	1579,7	260,6	14,2
Rzeszowskie	1473,4	1308,6	164,8	11,2
Szczecińskie	556,7	458,4	98,3	17,7
Warszawskie	2123,0	1845,4	277,6	13,1
Wrocławskie	1368,5	1114,4	254,1	18,6
Zielonogórskie	592,9	479,2	113,7	19,2

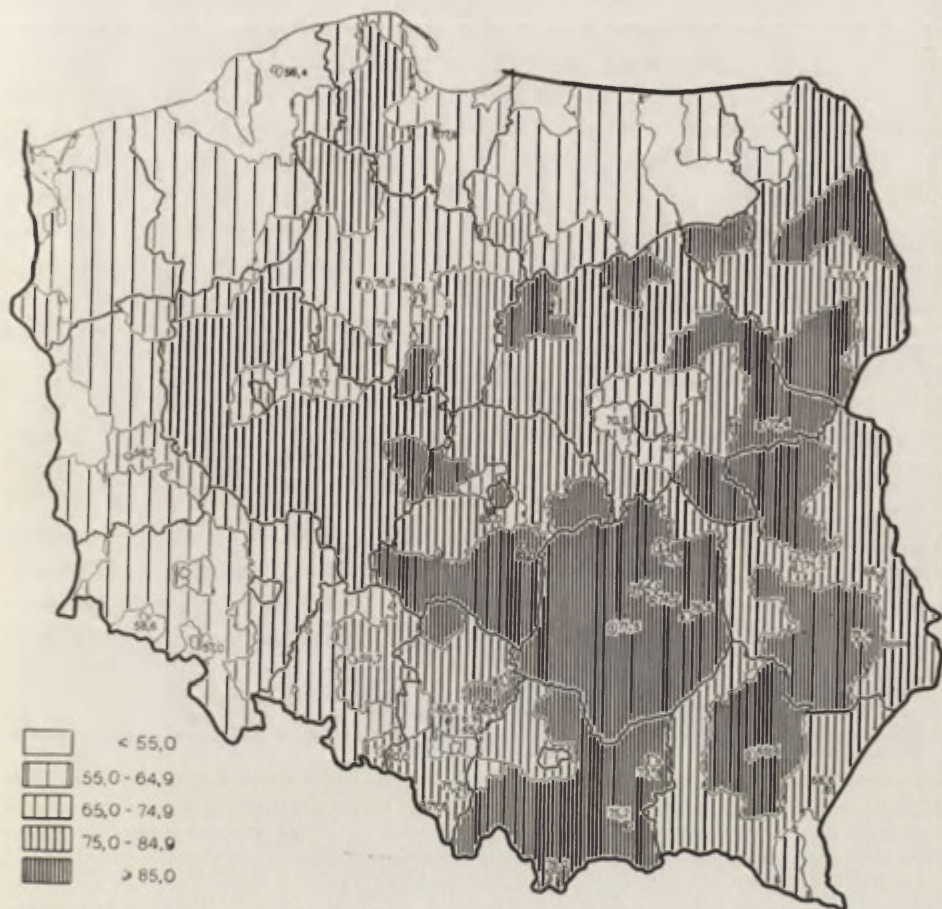
Z r ó d ł o: Obliczenia własne na podstawie danych zawartych w tab. 8 i 10.

jak i odzyskane (woj. olsztyńskie) lub częściowo obejmujące tereny odzyskane (woj. gdańskie i wspomniane już katowickie).

Stosunkowo mniej województw wykazywało przewagę migracji pozawojewódzkich nad migracjami wewnątrzwojewódzkimi. W siedmiu województwach liczba osób, która je opuściła była wyższa od liczby migrantów wewnętrznych, jednak przewaga ta była stosunkowo niewielka. Są to cztery województwa odzyskane — koszalińskie, szczecińskie, zielonogórskie i wrocławskie, oraz trzy emigracyjne województwa środkowe — kieleckie, łódzkie i krakowskie.

Przechodząc do analizy pochodzenia terytorialnego ludności poszczególnych powiatów zastanowimy się najpierw nad ludnością zasiedziałą, czyli tą, która nie zmieniła miejscowości zamieszkania. Rozbieżność między poszczególnymi powiatami sięgała od 17,9% w pow. ustrzyckim do

91,8% w pow. kolbuszowskim. Jest rzeczą interesującą, że oba ekstrema spotykamy w woj. rzeszowskim, gdzie nowozasiedlone powiaty karpackie sąsiadują z powiatami wykazującymi znaczną zasiedziałość ludności.

Ryc. 17. Odsetek ludności mieszkającej w tej samej miejscowości w 1950 i 1960 r. wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

17. Percentage of population living in the same locality in 1950 and 1960
(Data of 1960 census)

W układzie przestrzennym uwidacznia się z dużą dokładnością przebieg dawnej granicy oddzielającej obszary nowo zasiedlone ziem odzyskanych od obszarów dawnych, przy czym na ziemiach dawnych ludność zasiedziała stanowi z reguły ponad 70%, podczas gdy na ziemiach odzyskanych poniżej 70%. Odstępstwa od tej reguły spotykamy na Śląsku, gdzie w znacznej części powiatów opolskich udziały ludności zasiedziałej przekraczają 70 a nawet 80% (pow. opolski 80,8% i raciborski 83,5%). Rozpiętość odsetków po obu stronach granicy jest znaczna, sięga w niektórych przy-

padkach ponad 36 punktów (pow. piski 51,7%, pow. kolneński 87,4%). Warto podkreślić, że rozbieżność ta jest znacznie wyższa na słabiej zagospodarowanych obszarach północnych aniżeli na Śląsku, gdzie w jednym przypadku spotykamy nawet relację odwróconą (pow. raciborski 83,5%, a dawne powiaty: wodzisławski 81,8% i rybnicki 77,6%). Najniższe udziały ludności zasiedziałej spotykamy w północnej i wschodniej części Mazur, w powiatach przymorskich woj. koszalińskiego, szczecińskiego, częściowo gdańskiego, a także w pasie powiatów przygranicznych woj. zielonogórskiego i wrocławskiego. Z innego studium dotyczącego składników ruchu ludności [3] wiadomo, że tylko część tych powiatów (zwłaszcza wzdłuż granicy zachodniej) miała przyrosty migracyjne, w wielu z nich zatem niskie udziały ludności zasiedziałej są raczej śladem rotacji ludności niż przyrostu wędrownego.

Odmienne kształtuje się sytuacja w wielu wykazujących znaczne przyrosty migracyjne miastach i obszarach podmiejskich, zwłaszcza w Warszawie i okolicy, a także wokół Poznania, Łodzi, w Krakowie, w większych miastach Kielecczyny (w Skarżysku Kamiennej dawna ludność stanowiła zaledwie 64%, a w Kielcach 71,5%), Lubelskiego, Rzeszowskiego (w tym Stalowa Wola zaledwie 44%) i Krakowskiego, mimo iż na ogół południowo-wschodnia część Polski miała znacznie wyższe odsetki ludności zasiedziałej. Miasta Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego miały dość wysokie odsetki ludności zasiedziałej poza silnie ostatnio rozbudowanymi Dąbrową Górniczą (68,8%), Czeladzią (65,9%), a zwłaszcza Tychami (26%). Również w pobliskim Jaworznie dawni mieszkańcy i ich potomstwo stanowili zaledwie 61,7%.

Znaczna większość ludności przybyłej pochodzi oczywiście z innych obszarów Polski, w tym przede wszystkim z tego samego województwa. Wiąże się to z procesami urbanizacyjnymi, pomijanymi w zasadzie w niniejszych rozważaniach. Jedynie w woj. szczecińskim, wrocławskim, zielonogórskim i koszalińskim przeważali przybysze z innych województw, stanowiąc odpowiednio 64, 60, 58 i 54% przybyszów z innych miejscowości Polski.

Ludność napływowa z innych miejscowości Polski stanowiła średnio 22%, przy czym odsetek jej wahał się między województwami od 10,3% w Łodzi do 37,7% w woj. koszalińskim. Zarówno w przekrojach wojewódzkich, jak i w przekrojach powiatowych (wielkości skrajne wynosiły tu 7,5% w pow. kolbuszowskim i 68,7% w Tychach), wyróżniają się obszary zachodnie i północne Polski.

Wyższe odsetki ludności napływowej wydzielają dość precyzyjnie obszar ziem nowo zasiedlonych. Zwłaszcza wyraźnie granica ta rysuje się w części północnej kraju, gdzie podobnie jak poprzednio najwyższa rozpiętość wystąpiła między powiatem piskim a powiatem kolneńskim (odpowiednio 45,6% i 12,2%). Granica ta ulega zatarciu na Śląsku, zwłaszcza wokół GOP. W powiatach woj. gdańskiego (w tym także dawnych),

Ryc. 18. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z innych miejscowości Polski wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

18. Percentage of persons arriving 1950—1960 from other localities in Poland
(Data of 1960 census)

w większości woj. bydgoskiego i poznańskiego ludność napływowa z innych obszarów Polski stanowiła powyżej 20%. Na pozostałym obszarze kraju wielkość taka występowała rzadko — na ogół w miastach i ich okolicy, zwłaszcza w rejonie Warszawy oraz w peryferyjnej strefie GOP oraz w zasiedlanych powiatach południowo-wschodnich — leskim i ustrzyckim. W wielu powiatach woj. kieleckiego, krakowskiego i rzeszowskiego przybysze z innych miejscowości Polski stanowili poniżej 10%. Wszystkie te powiaty, jak wynika z cytowanego wyżej studium, wykazywały przewagę emigracji, przy czym w pow. kolbuszowskim i brzeskim nastąpił w ciągu dziesięciolecia spadek zaludnienia.

Jak już poprzednio wspomniano (por. ryc. 5) ludność napływowa z zagranicy stanowiła średnio niespełna 1%, jednakże odsetek ten był wyższy w powiatach ziem zachodnich i północnych, a zwłaszcza w niektórych

powiatach woj. olsztyńskiego (mrągowski 7,4%, giżycki 7,9%), zielonogórskiego (sulęciński 5,8%) i wrocławskiego (Legnica 5,9%).

Na ziemiach południowo-wschodnich wyróżniał się pow. ustrzycki, w którym prawie 1/3 ludności przybyła z zagranicy. Mogło to jednak wynikać z zakwalifikowania do tej grupy ludności przesiedlonej w 1951 r. z odstąpionego Związкови Radzieckiemu obszaru sokalskiego. Nieco wyższe odsetki wystąpiły również w Przemyślu (3,8%), Białymstoku (2,2%) i Tychach (4,5%).

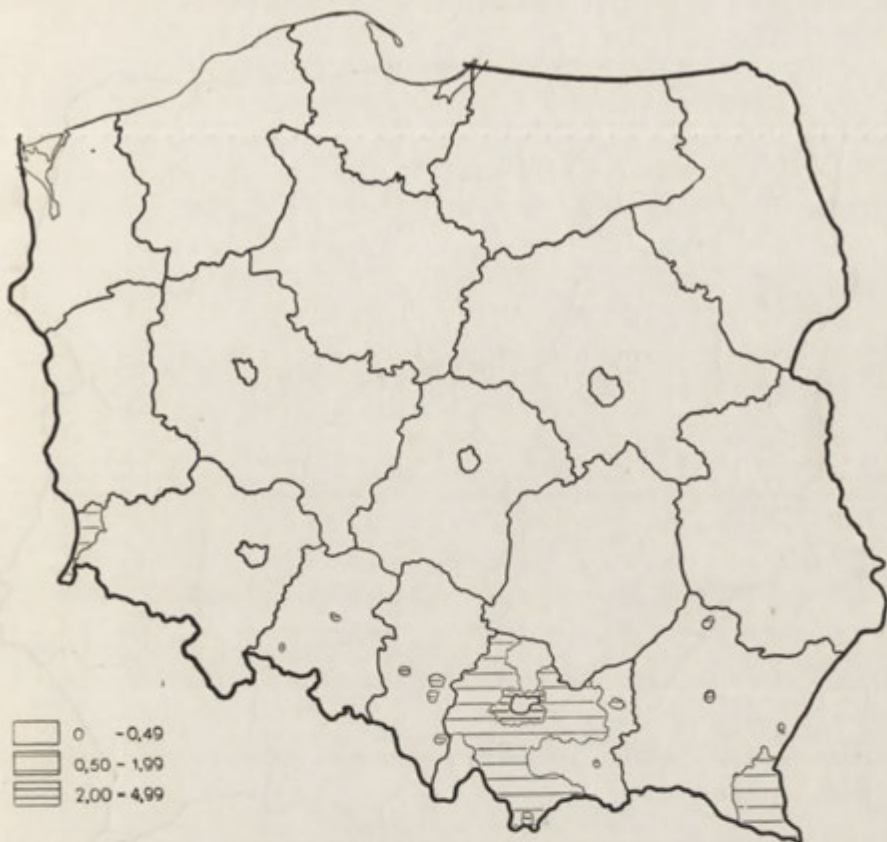
Ludność napływowa, dla której nie udało się ustalić poprzedniego miejsca zamieszkania, rozproszona była dość równomiernie po terenie kraju.

W ciągu dziesięciolecia międzypisowego opuściło Warszawę 103 tys. osób (łącznie z ich dziećmi urodzonymi po 1950 r.). Najwięcej skierowało się na tereny sąsiedniego woj. warszawskiego (36 tys.), gdzie w trzech

Ryc. 19. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z Warszawy wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

19. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the city of Warsaw (Data of 1960 census)

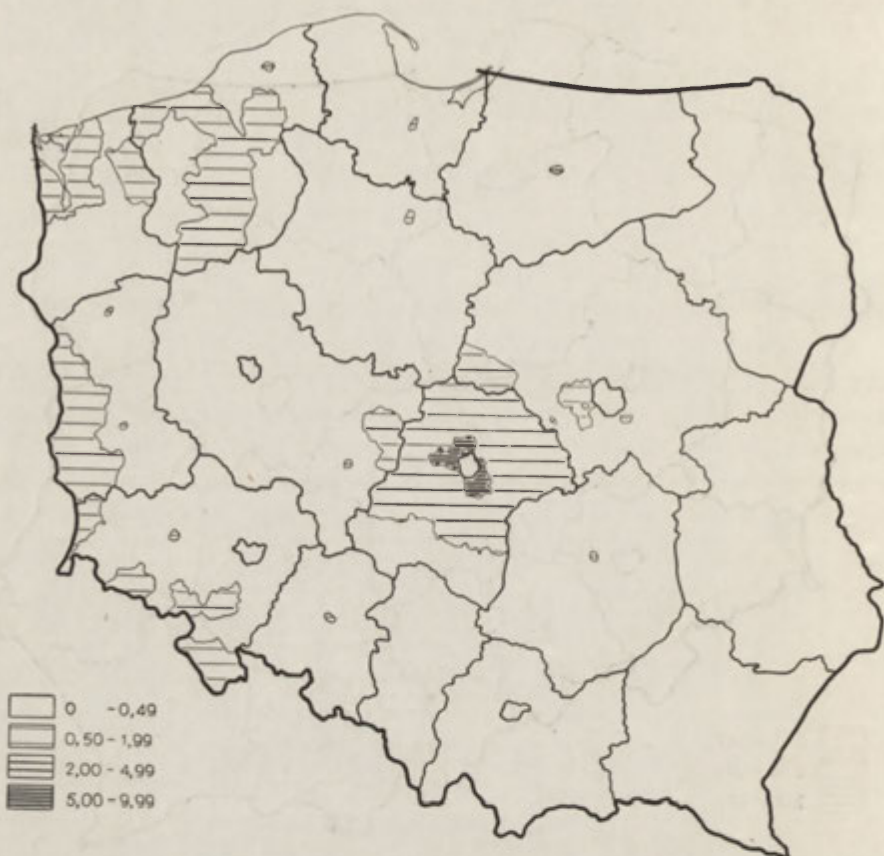

Ryc. 20. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z Krakowa wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

20. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the city of Kraków (Data of 1960 census)

powiatach (otwockim łącznie z m. Otwockiem i pruszkowskim) udział przybyszów z Warszawy stanowił ponad 5% ludności. W czterech innych okolicznych powiatach odsetek ten przekraczał 2%. Do pozostałych województw skierowało się zaledwie po parę tysięcy warszawiaków, jednak nigdzie udział ich nie przekraczał 2% ludności. Powiaty, w których udział osób pochodzących z Warszawy przekraczał 0,5% zajmowały znaczną część woj. warszawskiego, a także znajdowały się w różnych częściach Polski, zwłaszcza w województwach zachodnich i północnych oraz południowo-wschodnich.

Z Krakowa wyjechało zaledwie 60 tys. osób, w tym 16 tys. na teren woj. krakowskiego, a 10 tys. do woj. katowickiego. Ludność pochodząca z Krakowa nigdzie nie stanowiła więcej niż 5% ludności, a jej udział najwyższy był w pow. krakowskim (2,2%) i w Zakopanem (2,7%). Po-

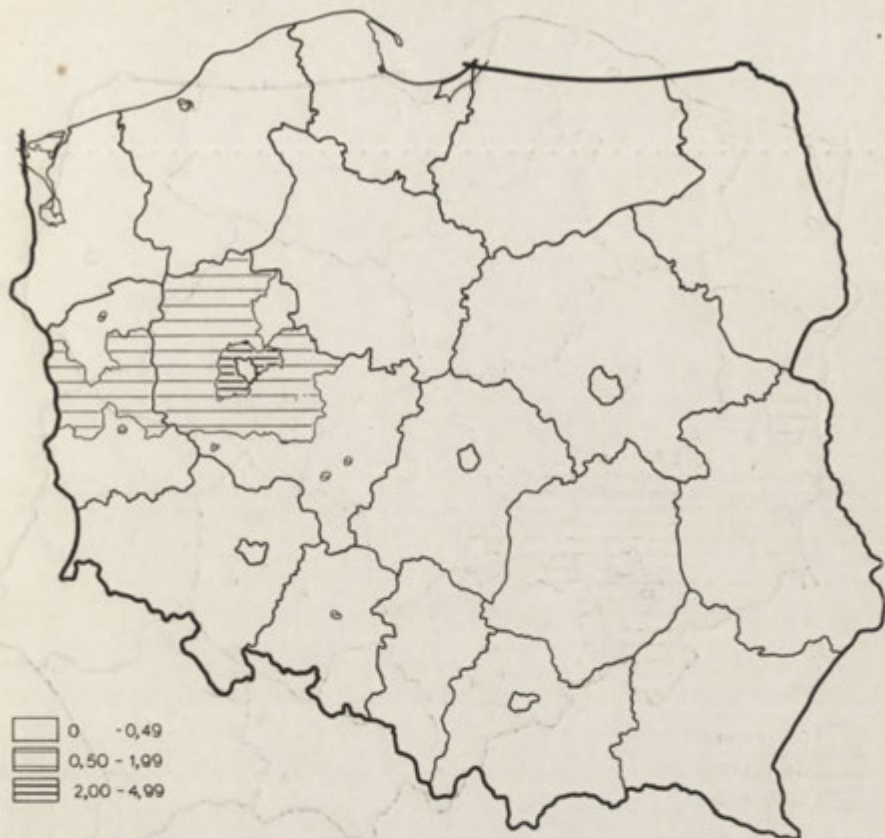
Ryc. 21. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z Łodzi wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

21. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the city of Łódź
(Data of 1960 census)

wiaty, w których udział osób pochodzących z Krakowa przekraczał 0,5% znajdowały się wyłącznie w pasie województw południowych.

Łódź opuściło 86 tys., kierując się przede wszystkim na teren woj. łódzkiego (21 tys.), przy czym jedynie w pow. łódzkim (5,4 tys.) udział przybyszów z Łodzi przekraczał 5%, a w Zgierzu (1,4 tys.) sięgał prawie 4% ogółu mieszkańców. Niemniej jednak odsetek przybyszów z Łodzi przekraczał 0,5% w wielu powiatach nie tylko woj. łódzkiego i sąsiednich obszarach woj. warszawskiego i poznańskiego, lecz również w powiatach woj. wrocławskiego, zielonogórskiego, szczecińskiego i koszalińskiego.

Poznań opuściło 52 tys. osób, z których znaczna część (15 tys.) skierowała się do woj. poznańskiego. 1/3 tej liczby zamieszkała w pow. poznańskim, gdzie stanowiła ponad 4% mieszkańców w 1960 r. Powyżej 0,5% przybyszów z Poznania zanotowano również w dwóch powiatach woj.

Ryc. 22. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z Poznania wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

22. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the city of Poznań
(Data of 1960 census)

zielonogórskiego, w Szczecinie, Koszalinie i Opolu, a zatem odpływ ludności z Poznania był wyraźnie skierowany na zachód.

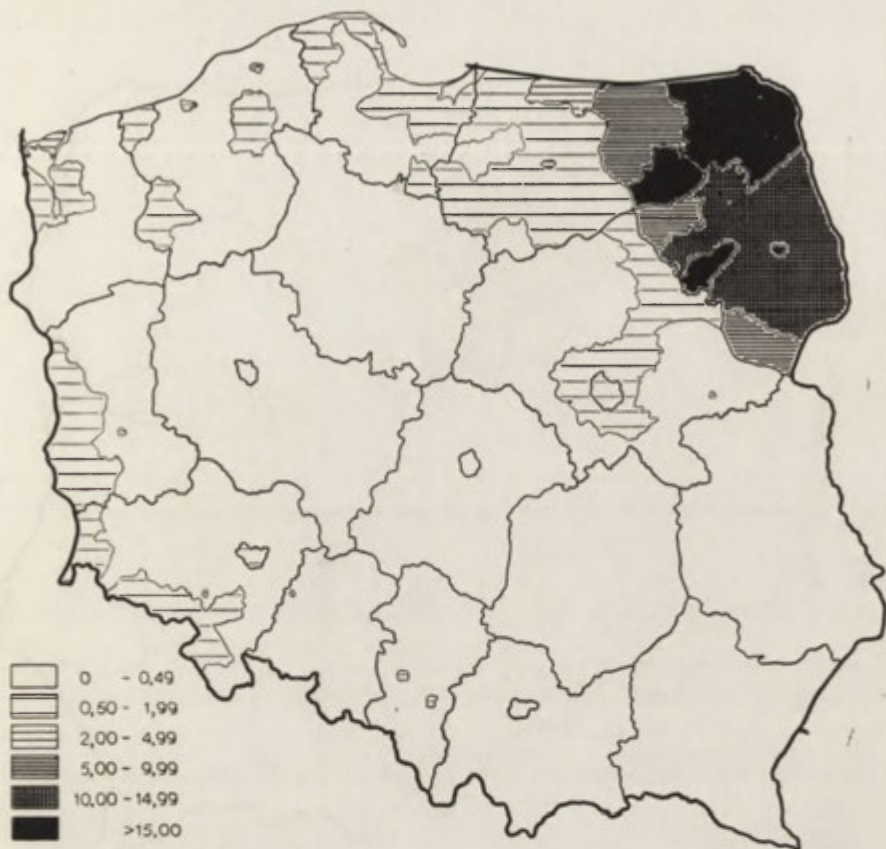
Rozproszenie osób pochodzących z Wrocławia było znacznie większe. W okresie 1951—1960 opuściło Wrocław 105 tys. osób, z tego 22 tys. osiedliło się w woj. wrocławskim. Przybysze z Wrocławia stanowili nieco ponad 3% jedynie w powiecie wrocławskim, natomiast w kilkadziesiąt innych powiatach udziały ich przekraczały 0,5%. Były to przede wszystkim powiaty położone na terenie woj. wrocławskiego i sąsiednie powiaty woj. zielonogórskiego, poznańskiego, łódzkiego i opolskiego, a również powiaty, a zwłaszcza miasta wydzielone rozrzucone niemal na terenie całej Polski, głównie zachodniej i południowo-wschodniej, w tym Warszawa i powiaty podwarszawskie, miasta wydzielone woj. kieleckiego, rzeszowskiego, lubelskiego, katowickiego, krakowskiego i koszalińskiego.

Ryc. 23. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z Wrocławia wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

23. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the city of Wrocław
(Data of 1960 census)

W przeciwieństwie do miast-województw, których opuszczenie było równoznaczne z przekroczeniem granicy wojewódzkiej, ludność pochodząca z pozostałych siedemnastu województw, a zmieniająca miejscowość zamieszkania, w większości pozostawała na terenie tego samego województwa. I tak woj. białostockie opuściło 105 tys. ale równocześnie 170 tys. migrowało w ramach tegoż województwa. W rezultacie udział przybyszów z innych miejscowości woj. białostockiego był najwyższy w północnych powiatach, szczególnie w pow. gołdapskim (39%), oleckim (38%) i ełckim (29%). W sumie powyżej 15% przybyszów z innych miejscowości woj. białostockiego notowano w ośmiu powiatach tegoż województwa, a także w sąsiednim pow. piskim (19%). Powyżej 5% przybyszów z innych miejscowości woj. białostockiego notowano we wszystkich pozostałych powiatach tegoż województwa, a także w czterech sąsiednich powia-

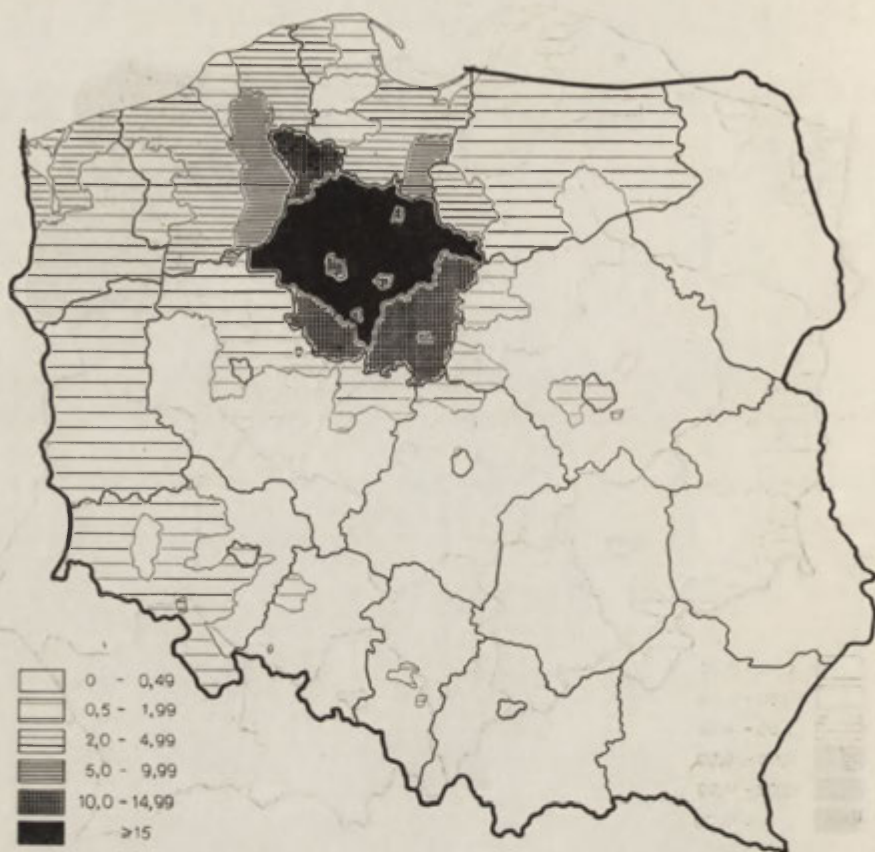
Ryc. 24. Odsetek ludności przybytej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. białostockiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

24. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Białystok
(Data of 1960 census)

tach woj. olsztyńskiego (węgorzewskim, giżyckim, mragowskim i kętrzyńskim). 3% ludności Olsztyna pochodziło również z woj. białostockiego.

Na terenie Polski było kilkadziesiąt powiatów, których ludność pochodząca z woj. białostockiego stanowiła ponad 0,5% mieszkańców. Występowały one zwłaszcza w woj. warszawskim wzdłuż linii kolejowej Warszawa — Białystok i wokół Warszawy, w woj. olsztyńskim, gdańskim, koszalińskim, szczecińskim, zielonogórskim i wrocławskim, a więc przede wszystkim na ziemiach zachodnich i północnych.

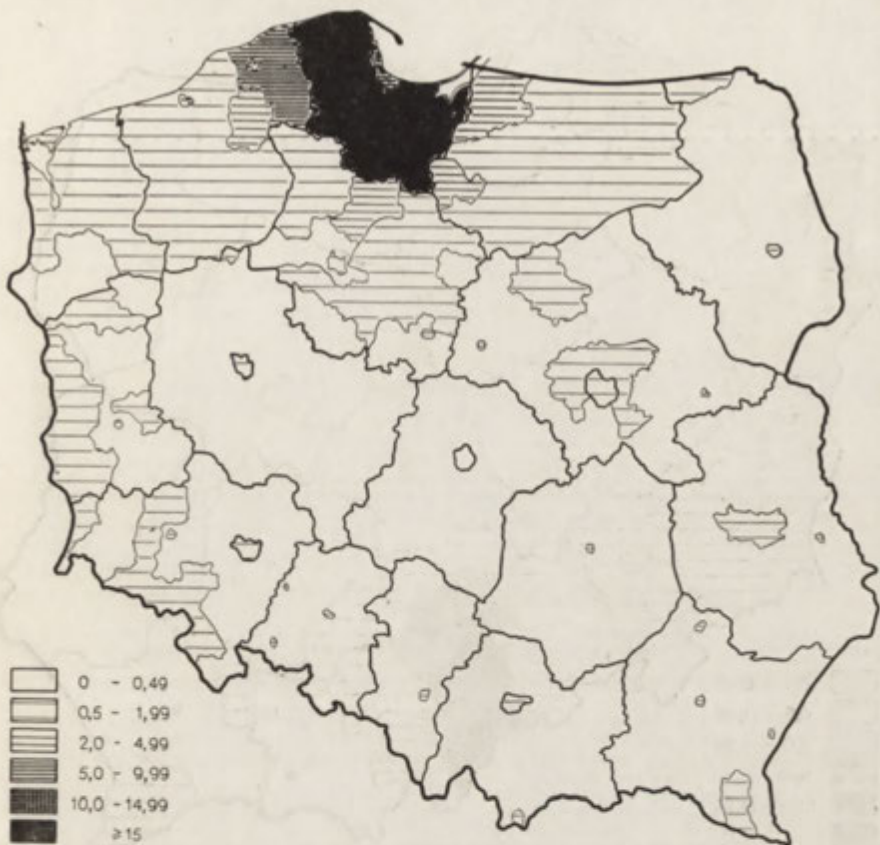
Woj. bydgoskie opuściło 176 tys. osób, z czego znaczna część przeniosła się do sąsiednich województw: gdańskiego (35,5 tys.), koszalińskiego (22 tys.), olsztyńskiego (13 tys.), a także innych województw zachodnich — szczecińskiego (17 tys.) i wrocławskiego (15 tys.). Również do woj. poznańskiego skierowało się 12,5 tys. migrantów (w tym do Piły 2,3 tys.).

Ryc. 25. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. bydgoskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

25. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Bydgoszcz
(Data of 1960 census)

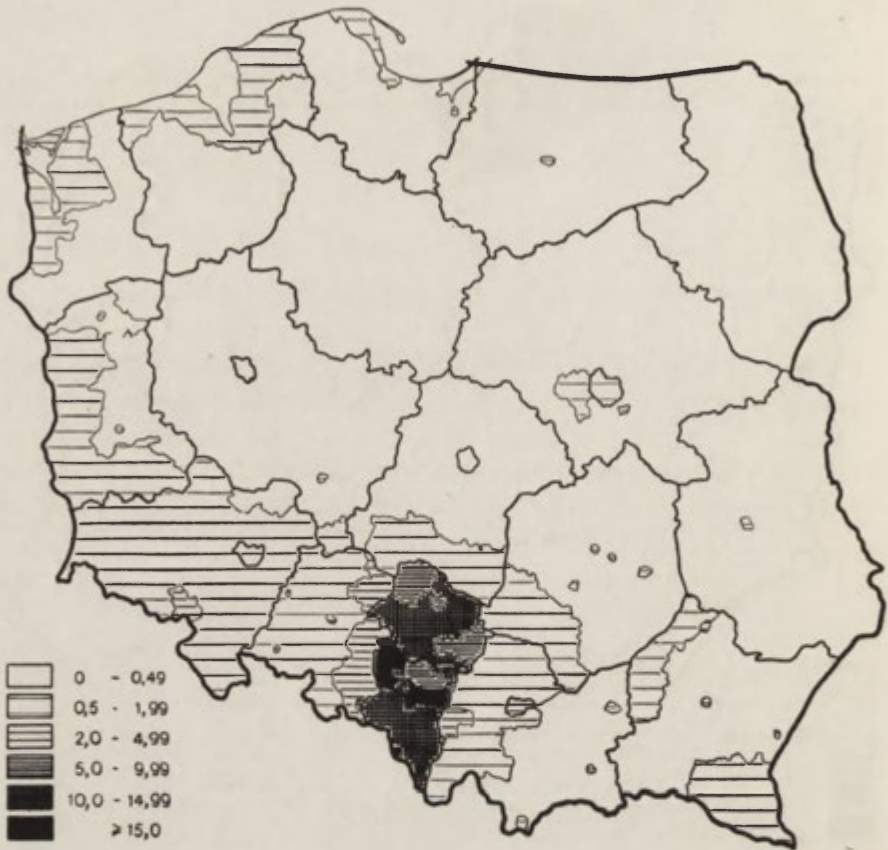
Ponadto 257 tys. mieszkańców woj. bydgoskiego migrowało w ramach tegoż województwa. W rezultacie w licznych powiatach woj. bydgoskiego przybysze z innych miejscowości tego województwa stanowili znaczną część ludności, a zwłaszcza w pow. bydgoskim (22%), sempolneńskim (21%), grudziądzkim (20%) i szubińskim (19%). Przybysze z woj. bydgoskiego stanowili powyżej 5% ludności również w pasie obejmującym trzy sąsiednie powiaty woj. koszalińskiego (Złotów, Człuchów i Miastko) oraz w dwu nadwiślańskich powiatach woj. gdańskiego (Kwidzyń i Sztum); powyżej 2% ludności — w większości powiatów koszalińskich i gdańskich, w dwu sąsiednich powiatach olsztyńskich, nadmorskich powiatach woj. szczecińskiego, w Wałbrzychu, Pile i Gnieźnie. Tak więc przybysze z woj. bydgoskiego odgrywali większą rolę przede wszystkim na sąsiednich terenach północnych.

Ryc. 26. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. gdańskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

26. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Gdańsk
(Data of 1960 census)

Z woj. gdańskiego pochodziło 126 tys. mieszkańców innych województw, w tym: 17 tys. mieszkańców woj. bydgoskiego, 14 tys. mieszkańców woj. gdańskiego, 11 tys. mieszkańców Warszawy, 10 tys. mieszkańców woj. olsztyńskiego, 10 tys. mieszkańców woj. wrocławskiego. W ramach woj. gdańskiego migrowało 175 tys. mieszkańców. Niemal na całym obszarze tego województwa przybysze z innych miejscowości woj. gdańskiego stanowili ponad 15%, w tym najwięcej w powiatach: Lębork (27%), Pruszcz Gdański (23%), Sztum (22%), Puck i Tczew (po 20%). Udział przybyszów z woj. gdańskiego był stosunkowo niższy w największych miastach tegoż województwa, a zwłaszcza Gdańsku, Gdyni i Elblągu (wszędzie poniżej 10%). Poza obszarem woj. gdańskiego ludność pochodząca z tego województwa stanowiła powyżej 5% mieszkańców w dwu powiatach woj. koszalińskiego (Słupsk, Bytów), powyżej 2% w innych

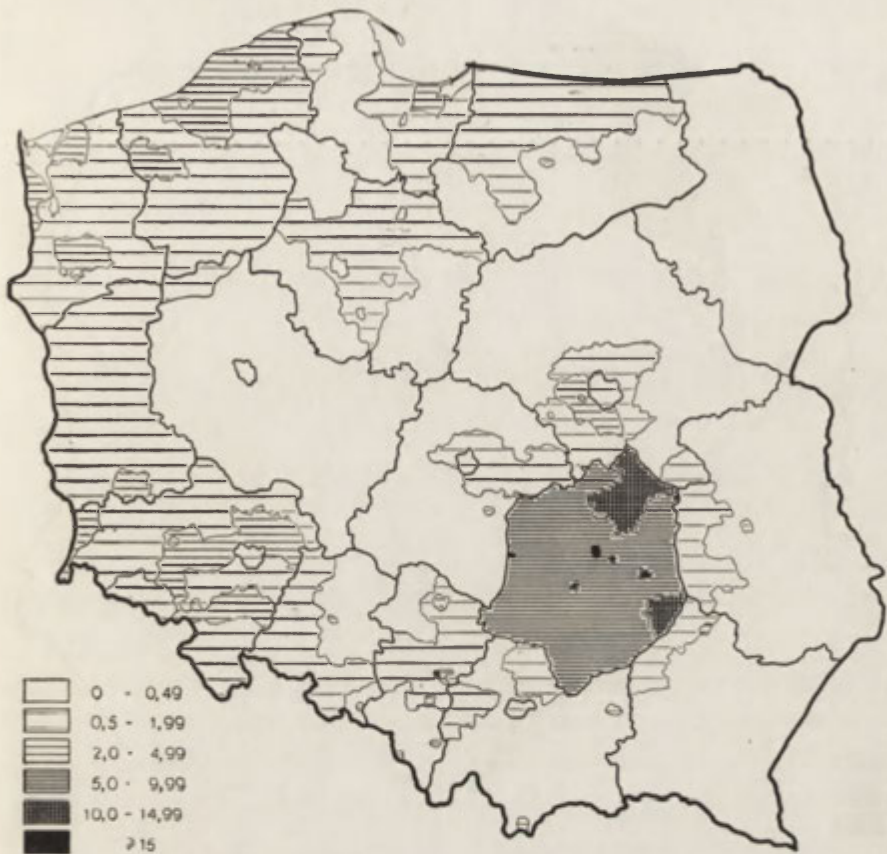

Ryc. 27. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. katowickiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

27. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Katowicie
(Data of 1960 census)

powiatach koszalińskich (m. Słupsk, m. Koszalin, Miastko), oraz w powiatach bydgoskich (Świecie i Grudziądz) i olsztyńskich (Braniewo, Paśłek, Iława), powyżej 0,5% mieszkańców w większości powiatów wszystkich niemal województw zachodnich i północnych (z wyjątkiem woj. opolskiego), a także w woj. bydgoskim. Powiaty zaliczone do tej grupy spotykamy również w woj. warszawskim, zwłaszcza wokół stolicy oraz w woj. lubelskim, rzeszowskim i białostockim, a po jednym w czterech innych województwach.

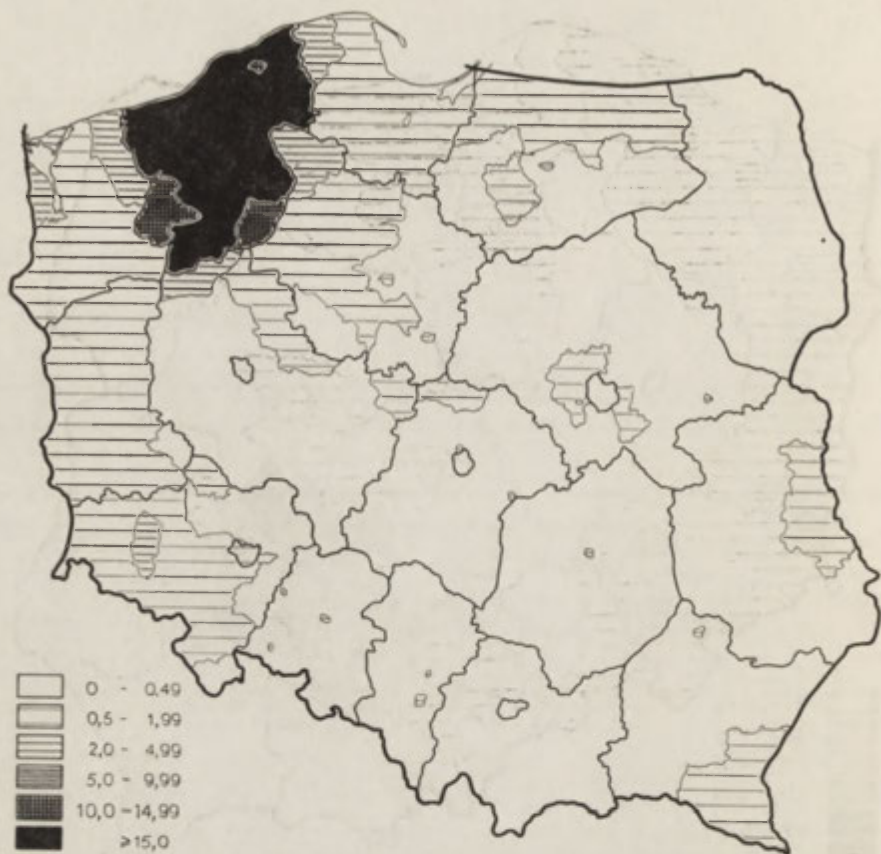
Jeśli chodzi o migrantów pochodzących z woj. katowickiego, 371 tys. osób przemieszczało się w ramach tego województwa, a tylko 162 tys. znalazło się na terenie innych województw, w tym: 23 tys. w woj. opolskim, 22 tys. w woj. wrocławskim, 20 tys. w woj. krakowskim, 16 tys. w Krakowie, 12 tys. w Warszawie. Najwyższe odsetki przybyszów z woj.

Ryc. 28. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. kieleckiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

28. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Kielce
(Data of 1960 census)

katowickiego zanotowano w m. Tychy (42%), w pow. gliwickim (18%), tyskim (15%) i Dąbrowie Górniczej (15%), a więc wszędzie tam, gdzie powstawały nowe miasta lub osiedla w ramach deglomeracji Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Powyżej 15% przybyszów z innych miejscowości woj. katowickiego zanotowano również w Cieszynie. W większości powiatów woj. katowickiego udział przybyszów z innych miejscowości tegoż województwa przekraczał 10%, a w pozostałych 5% ludności. Nieco wyższe odsetki (powyżej 2%) stanowili przybysze z woj. katowickiego wśród mieszkańców kilku pobliskich powiatów woj. opolskiego, a zwłaszcza w Koźlu, Strzelcach Opolskich, Oleśnie, a także w miastach Opolu, Nysie i Brzegu. Udział migrantów pochodzących z woj. katowickiego jest również dość znaczny w Krakowie (3,4%), Stalowej Woli (2,4%) oraz w pow. i m. Wałbrzychu (2 i 2,3%). Poza tym przybysze z woj. kato-

Ryc. 29. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. koszalińskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

29. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Koszalin
(Data of 1960 census)

wickiego stanowili powyżej 0,5% mieszkańców w licznych powiatach województw zachodnich i północnych, a także w sąsiadujących powiatach woj. łódzkiego, kieleckiego i krakowskiego oraz w rozrzuconych powiatach woj. rzeszowskiego, w miastach wydzielonych woj. kieleckiego, okolicach Warszawy, w Lublinie.

Analizując ludność pochodzącą z woj. katowickiego należy pamiętać, że z jednej strony mogli to być specjaliści, którzy przenosili się w związku z uruchamianiem bądź rozbudową zakładów przemysłowych w miastach poza okręgiem katowickim, jak np. w Stalowej Woli, z drugiej zaś mogli to być ludzie, którzy mieszkali przed dziesięciu laty na terenie woj. katowickiego, ale pochodzili z obszarów Polski wschodniej i po prostu powracali do swego dawnego miejsca zamieszkania.

W ramach woj. kieleckiego wędrowało niespełna 180 tys. osób. W więk-

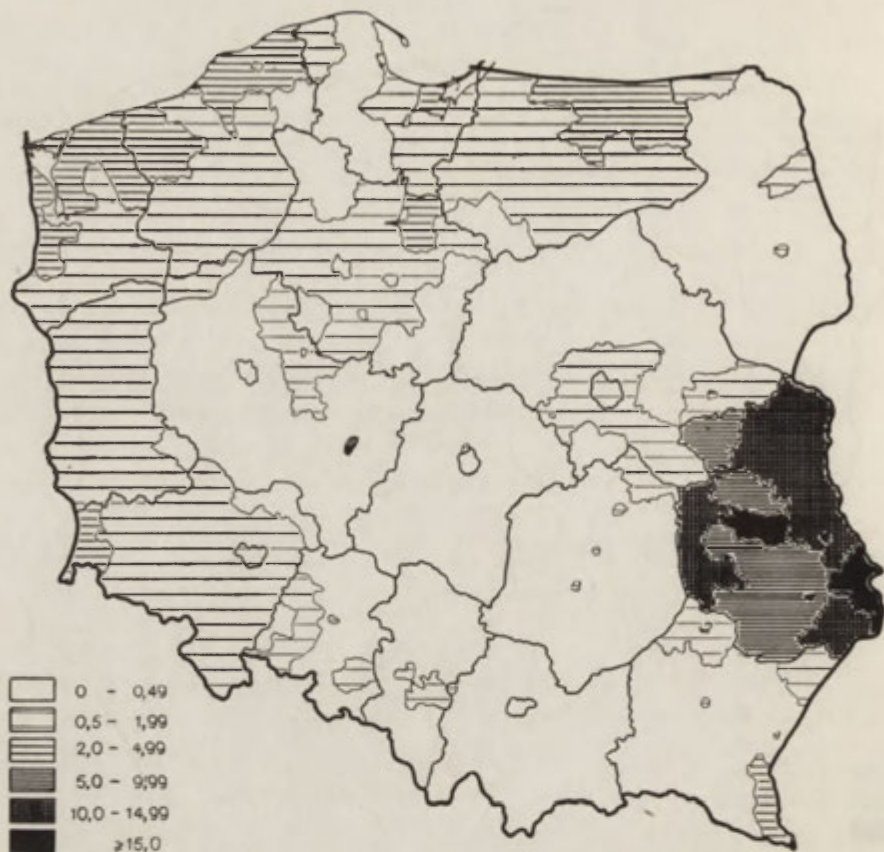

Ryc. 30. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. krakowskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

30. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Kraków
(Data of 1960 census)

szości powiatów przybysze z innych miejscowości tegoż województwa stanowili powyżej 5% mieszkańców, w nielicznych powyżej 10%, a wyjątkowo w największych miastach (Kielce, Skarżysko-Kamienna, Starachowice, Ostrowiec Świętokrzyski) powyżej 15%.

Liczba osób pochodzących z woj. kieleckiego, które opuściły to województwo w okresie badanego dziesięciolecia sięga 209 tys., przy czym najwięcej z nich skierowało się do woj. katowickiego (38 tys.) i wrocławskiego (32 tys.). Imigranci z woj. kieleckiego stanowili 5,7% ludności w Czeladzi, a powyżej 3% ludności w trzech dalszych miastach wydzielonych GOP (Będzinie, Sosnowcu, Dąbrowie Górniczej), a powyżej 2% w Częstochowie i Tychach. Udział przybyszów z woj. kieleckiego przekraczał 2% mieszkańców w licznych powiatach woj. wrocławskiego (najwyżej w pow. Środa Śląska 2,7% i Trzebnica 3,0%), koszalińskiego (najwyżej

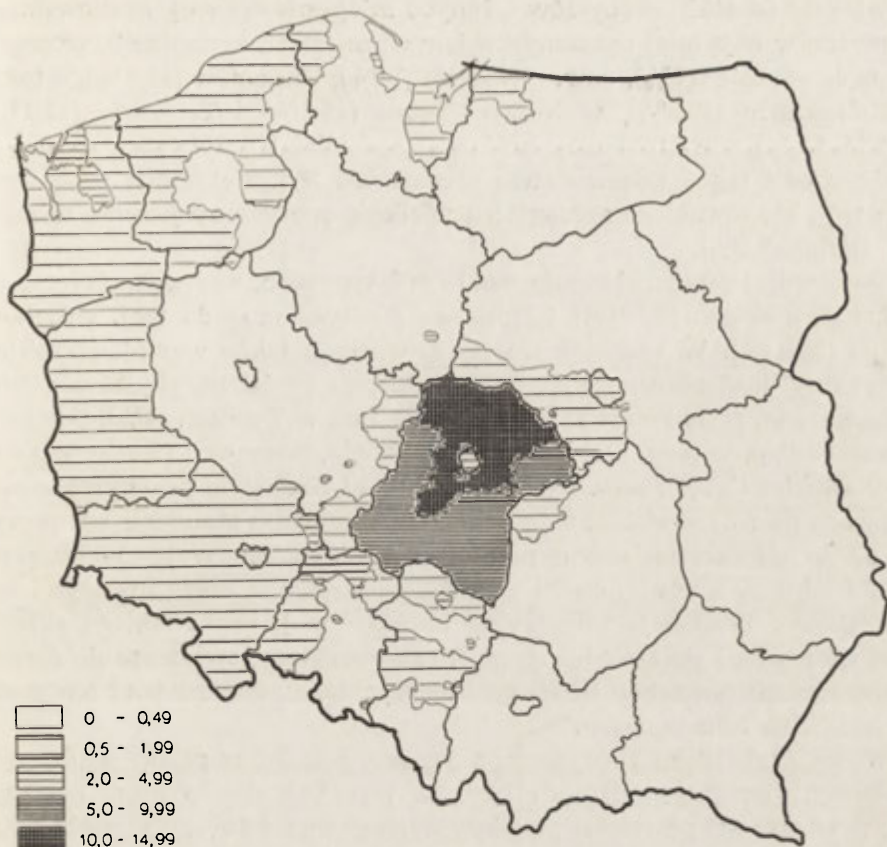

Ryc. 31. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. lubelskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

31. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Lublin
(Data of 1960 census)

w pow. Słupsk 3,5%) szczecińskiego (najwyżej w pow. Pyrzyce 3,1%), a także w niektórych powiatach zielonogórskiego (Szprotawa), gdańskiego (Nowy Dwór Gdański), warszawskiego (Pruszków i Piaseczno), w miastach Tomaszowie Mazowieckim (3,5%) i Stalowej Woli (4,6%). Przybysze z woj. kieleckiego stanowili powyżej 0,5% ludności w licznych powiatach otaczających to województwo, a położonych w woj. łódzkim, warszawskim, rzeszowskim, lubelskim, krakowskim i katowickim, oraz prawie na całym obszarze ziem zachodnich i północnych, a także w woj. bydgoskim.

Mieszkańcy woj. koszalińskiego odznaczali się również dużą ruchliwością. 119 tys. osób zmieniło miejsce zamieszkania na obszarze województwa, gdzie prawie we wszystkich powiatach przybysze z innych miejscowości woj. koszalińskiego stanowili powyżej 15% ludności. Poza województwo wyemigrowało 124 tys., w tym do woj. wrocławskiego

Ryc. 32. Odsetek ludności przybytej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. łódzkiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

32. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Łódź
(Data of 1960 census)

i szczecińskiego po 14 tys., do woj. bydgoskiego i gdańskiego po 13 tys. Wyższe udziały przybyszów z woj. koszalińskiego przekraczające 2% zanotowano również w okolicznych powiatach woj. gdańskiego (Lębork), bydgoskiego (Chojnice), poznańskiego (Trzcianka i Piła), szczecińskiego (Gryfice, Łobez), a także w pow. Wolin, Szczecin, w m. Szczecinie i w dolnośląskim powiecie Złotoryja. Przybysze z woj. koszalińskiego stanowili powyżej 0,5% mieszkańców w licznych powiatach woj. bydgoskiego, poznańskiego, łódzkiego, warszawskiego, lubelskiego, rzeszowskiego (w bieszczadzkich powiatach Lesko i Ustrzyki Dolne — prawie 2%) oraz nieomal na całym obszarze ziem zachodnich i północnych, gdzie szczególnie wysokie odsetki przybyszów z woj. koszalińskiego notowano w rejonie Gdańska, a także na Dolnym Śląsku i Ziemi Lubuskiej.

W ramach woj. krakowskiego migrowało 176 tys. osób, przy czym

największe odsetki przybyszów z innych miejscowości woj. krakowskiego notowano w najsilniej uprzemysłowionych miastach zachodnich, szczególnie w Jaworznie (16⁰/), pow. Oświęcim (14⁰/), Chrzanów (12,4⁰/), a także w Zakopanem (10,3⁰/), w Nowym Sączu (13,3⁰/) i Tarnowie (12,1⁰/). W większości powiatów woj. krakowskiego udział przybyszów z innych miejscowości tegoż województwa przekraczał 5%. Natomiast poza terenem woj. krakowskiego analogiczną wielkość spotykamy jedynie w Bielsku Białej (7,8⁰/).

Poza woj. krakowskie emigrowało 204 tys. osób, w tym najwięcej do woj. katowickiego (56 tys.) i Krakowa (54 tys.) oraz do woj. wrocławskiego (30 tys.). W tych też województwach, a także w woj. opolskim, spotykamy dość znaczne obszary, na których udział przybyszów z woj. krakowskiego przekraczał 2% ludności, w tym w Tychach (4⁰/), powiecie tyskim (3,3⁰/), w pow. bielsko-bialskim (3,8⁰/), Sosnowcu (3,3⁰/), w pow. grodkowskim (3,6⁰/), pow. nyskim (3,7⁰/). W Krakowie przybysze z otaczającego go województwa stanowili 11,2⁰/, ponadto stanowili oni powyżej 0,5⁰/ ludności na całym niemal obszarze trzech województw śląskich, a także w znacznej części woj. zielonogórskiego, szczecińskiego i koszalińskiego. Ekspansja migracyjna ludności woj. krakowskiego skierowała się również do sąsiedniego woj. rzeszowskiego, zwłaszcza do dwóch bieszczadzkich powiatów (leskiego i ustrzyckiego), gdzie udział ich przekraczał 3,5⁰/ mieszkańców.

W woj. lubelskim zdecydowaną przewagę mieli migranci wędrujący w ramach tego województwa (220 tys.). Wszędzie stanowili oni powyżej 5%, w większości powiatów peryferyjnych powyżej 10%, a w niektórych nawet powyżej 15% mieszkańców. Obszarami największej koncentracji migrantów był Lublin i pow. lubelski, Chełm, pow. Hrubieszów oraz m. Zamość. Poza obszarem woj. lubelskiego przybysze z tegoż województwa stanowili powyżej 2% w niektórych powiatach woj. warszawskiego (Siedlce), rzeszowskiego (Stalowa Wola, Ustrzyki Dolne) i bydgoskiego (Wąbrzeźno) oraz w licznych powiatach zachodnich i północnych, a zwłaszcza w woj. olsztyńskim (w pow. Kętrzyn 3,1⁰/), koszalińskim (pow. Słupsk 2,6⁰/), szczecińskim (pow. Szczecin 3,1⁰/) oraz na Żuławach Wiślanych (pow. Nowy Dwór Gdański 2,3⁰/) i w nowym dolnośląskim okręgu energetycznym (pow. Zgorzelec 2,6⁰/ i Lubań 2,7⁰/). Przybysze z woj. lubelskiego stanowili powyżej 0,5% mieszkańców na pozostałym obszarze ziem odzyskanych a także w licznych powiatach woj. bydgoskiego, poznańskiego, warszawskiego, katowickiego i innych. W sumie poza woj. lubelskie wyemigrowało 170 tys. osób, w tym najwięcej, bo 24 tys. do woj. wrocławskiego, a po kilkanaście tysięcy do woj. szczecińskiego, Warszawy, woj. koszalińskiego, gdańskiego, olsztyńskiego, warszawskiego i bydgoskiego.

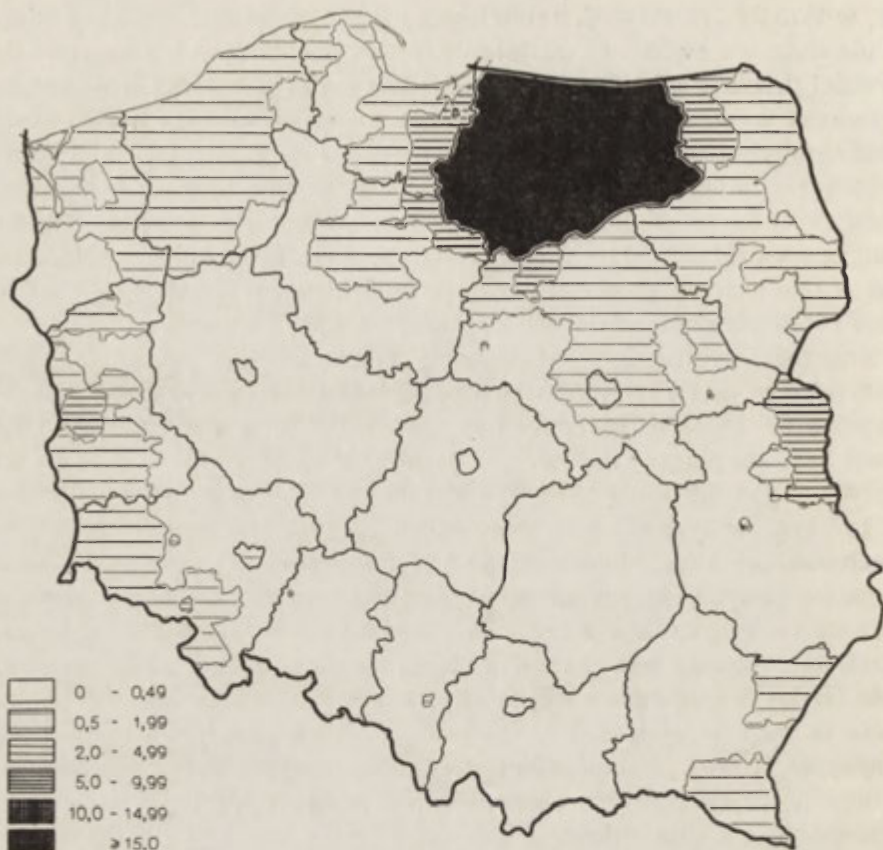
W woj. łódzkim również liczba migrantów wewnętrznych (155 tys.) była niższa od liczby osób, które emigrowały poza to województwo (168

tys., w tym 26 tys. do woj. katowickiego a 22 tys. do woj. wrocławskiego). Na obszarze województwa udział migrantów pochodzących z innych miejscowości przekraczał 10% wokół Łodzi i w części północnej województwa (najwięcej w pow. łódzkim 13,5%), natomiast na obszarach zachodnich, południowych i wschodnich udział ten spadał do poniżej 10%. W Łodzi odsetek ten wyniósł 4,3%. Poza woj. łódzkim przybysze z tegoż województwa tylko w nielicznych przypadkach stanowili powyżej 2% ludności, natomiast na całym niemal obszarze ziem zachodnich i północnych oraz w okolicznych powiatach woj. poznańskiego, warszawskiego, kieleckiego i katowickiego udział ich przekraczał 0,5% ludności.

Znaczną ruchliwością wewnętrzną odznaczyli się mieszkańcy woj. olsztyńskiego, gdzie we wszystkich powiatach udział przybyszów z innych miejscowości tegoż województwa przekraczał 15%, a w sześciu powiatach nawet 20% (najwięcej w pow. Mikołajki 22,3%). W sumie w ramach woj. olsztyńskiego migrowało 164 tys., natomiast poza województwo skierowało się 137 tys., w tym do woj. gdańskiego 19 tys., warszawskiego 18 tys., wrocławskiego 15%, białostockiego 12%. Terenem tej emigracji jest pas powiatów przylegających do woj. olsztyńskiego od zachodu i wschodu, gdzie udział przybyszów z tegoż województwa przekracza 2%; w Elblągu udział ten wzrasta nawet do 6%. Za tą strefą rozciąga się druga strefa, gdzie udział przybyszów z woj. olsztyńskiego przekracza 0,5%, przy czym strefa ta sięga w głąb woj. białostockiego, warszawskiego i bydgoskiego. Przybysze z woj. olsztyńskiego stanowili powyżej 0,5% mieszkańców w innych województwach zachodnich, a także w kilku powiatach woj. rzeszowskiego i lubelskiego.

W woj. opolskim zmieniło miejscowość zamieszkania 124 tys., jednakże tylko w nielicznych powiatach (Krapkowice, Koźle, miasta Brzeg i Nysa) udział przybyszów z innych miejscowości tegoż województwa przekraczał 15%. Na ogół udział ten wahał się od 10 do 15%, spadając w pow. brzeskim i namysłowskim do poniżej 10%. Poza woj. opolskie wyjechało w okresie dziesięciolecia 99 tys., w tym do woj. katowickiego 35 tys., a do woj. wrocławskiego 17 tys. Rzut oka na ryc. 34 wskazuje, że obszary, na których przybysze z woj. opolskiego stanowili więcej niż 0,5% ludności ograniczają się w zasadzie do dwóch sąsiednich województw śląskich. Poza tym zaliczyć tu można kilka sąsiednich powiatów woj. poznańskiego i łódzkiego, a także niektóre powiaty woj. zielonogórskiego, krakowskiego i rzeszowskiego. Najwyższy udział przybyszów z woj. opolskiego zanotowano w sąsiednim pow. gliwickim łącznie z m. Gliwice (powyżej 2%).

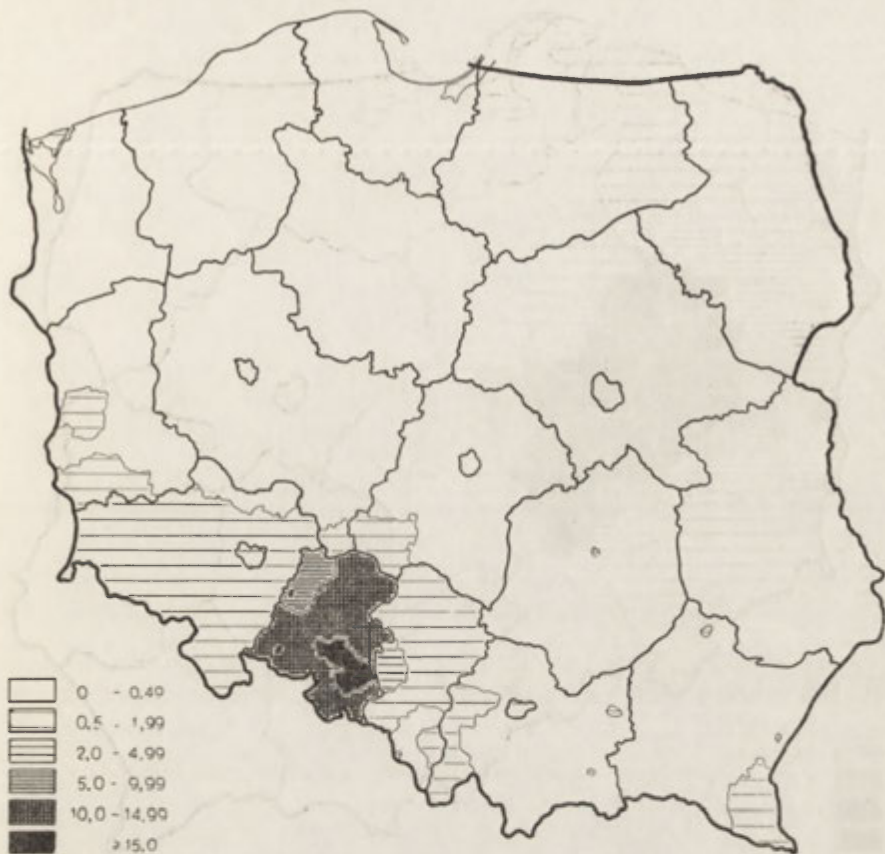
Również w woj. poznańskim dominowali migranci przenoszący się między miejscowościami tegoż województwa (261 tys.). Stanowili oni w większości powiatów powyżej 10% mieszkańców, a w licznych powiatach, zwłaszcza w części centralnej i północnej województwa powyżej 15% (maksymalną wartość osiągnął odzyskany pow. Trzcianka 17,2%). Poza woj. poznańskie emigrowało 214 tys., w tym najwięcej do Poznania

Ryc. 33. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. olsztyńskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

33. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Olsztyn
(Data of 1960 census)

(37 tys.), woj. zielonogórskiego (34 tys.), wrocławskiego (31 tys.), szczecińskiego (17 tys.), katowickiego (16 tys.), bydgoskiego (15 tys.) i Wrocławia (13 tys.). W rezultacie udział przybyszów z woj. poznańskiego przekraczał w całym woj. zielonogórskim i na znacznej części woj. szczecińskiego, a także w licznych powiatach woj. koszalińskiego i wrocławskiego, 2% mieszkańców, a w niektórych powiatach przygranicznych nawet 5% mieszkańców (Międzyrzecz 7,2%, Sulechów 6,5%, Zielona Góra, 6,4%, Wschowa 6,3%, Milicz 5,2%, Syców 6,1%). W Poznaniu przybysze z woj. poznańskiego stanowili 9% a we Wrocławiu 3%. Z woj. poznańskiego pochodziło ponad 0,5% mieszkańców całego niemal woj. wrocławskiego i koszalińskiego, a także pozostałych powiatów woj. szczecińskiego oraz licznych powiatów woj. opolskiego, łódzkiego, bydgoskiego i gdańskiego, zwłaszcza na terenach przylegających do obszaru woj. poznańskiego.

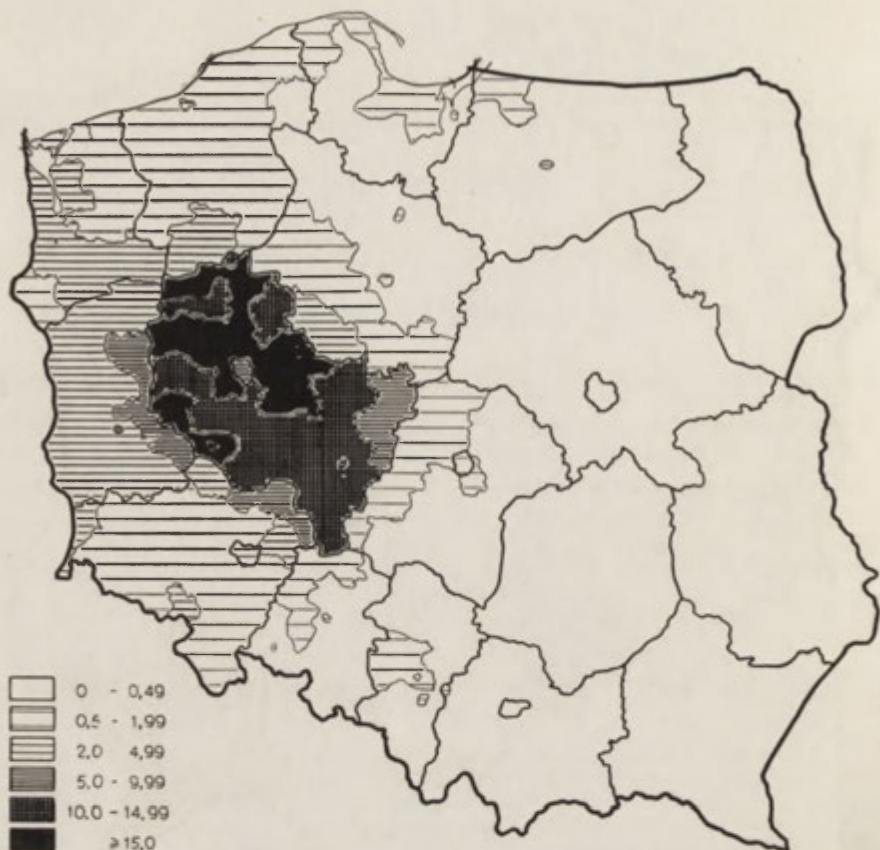

Ryc. 34. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. opolskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

34. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Opole (Data of 1960 census)

W ramach woj. rzeszowskiego wędrowało 165 tys. jego mieszkańców. Największa ich część skierowała się do najbardziej dynamicznych miast tego województwa, gdzie stanowiła powyżej 15, a nawet 20% ogółu mieszkańców (Przemyśl 15,4%, Rzeszów 20,3%, Stalowa Wola 29,5%). Udział ich był wyższy również w dosiedlonych powiatach przygranicznych (w tym w pow. leskim 18,1% i ustrzyckim 26,6%) oraz w uprzemysłowionych powiatach nadwiślańskich, zwłaszcza w pow. Mielec (12,6%) i Tarnobrzeg (10,4%). W centralnej części województwa oraz w pow. gorlickim udział przybyszów z innych miejscowości spadał do poniżej 10%.

Poza woj. rzeszowskie przeniósł się 139 tys. osób, w tym do woj. wrocławskiego 29 tys., katowickiego 23 tys., krakowskiego 14 tys. i Krakowa 12 tys. Niemniej jednak przybysze z woj. rzeszowskiego na nieznacznych jedynie obszarach stanowili powyżej 2% ogółu mieszkańców

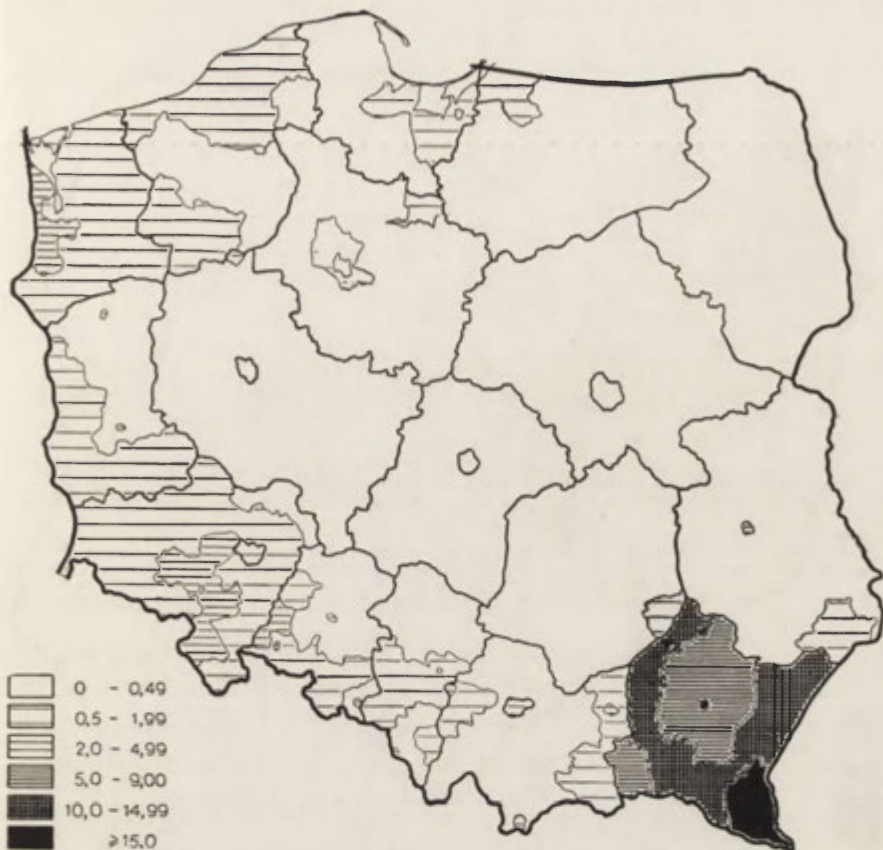

Ryc. 35. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. poznańskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

35. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Poznań
(Data of 1960 census)

(w niedalekim Tarnowie 3,4%, w Krakowie 2,4%, w Jaworznie 3,2%, w pow. Grodków 2,9%, Świdnica 2,5%, Gryfino 2,2%). Przybysze z woj. rzeszowskiego stanowili powyżej 0,5% mieszkańców w całym niemal woj. wrocławskim i szczecińskim, w znacznej części woj. koszalińskiego, zielonogórskiego oraz w południowych powiatach woj. opolskiego i katowickiego. Migranci, którzy skierowali się do woj. krakowskiego skupili się przede wszystkim w najbardziej uprzemysłowionych obszarach zachodnich oraz przygranicznych powiatach wschodnich.

W ramach woj. szczecińskiego migrowało 98 tys. W rezultacie we wszystkich niemal powiatach tego województwa udział przybyszów z innych miejscowości tegoż województwa przekraczał 15% (maksymalne wartości zanotowano w pow. Szczecin 21,4%, Kamień Pomorski 20,6%

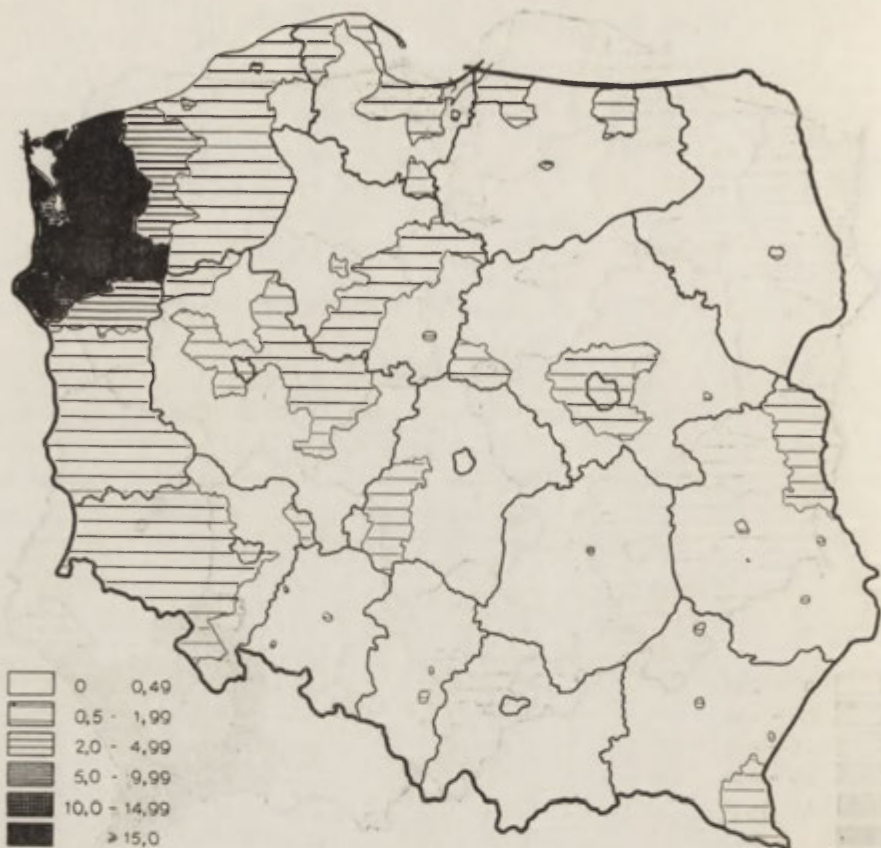

Ryc. 36. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. rzeszowskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

36. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Rzeszów
(Data of 1960 census)

i Łobez 20,2%). Jedynie w mieście Szczecinie przybysze z innych części województwa stanowili zaledwie 5,4% mieszkańców.

Poza województwo skierowało się 127 tys. mieszkańców, którzy rozproszyli się po całym terenie Polski. Najwięcej migrowało do woj. wrocławskiego (14 tys.), koszalińskiego (13 tys.), zielonogórskiego (11 tys.). Udział przybyszów z woj. szczecińskiego przekraczał 2% tylko w kilku powiatach przygranicznych woj. zielonogórskiego i koszalińskiego, a także w miastach Koszalin i Słupsk. Natomiast powyżej 0,5% mieszkańców pochodziło z woj. szczecińskiego w pozostałych powiatach woj. zielonogórskiego, we wszystkich niemal powiatach woj. koszalińskiego i wrocławskiego, a także w licznych powiatach wszystkich województw Polski, z wyjątkiem woj. krakowskiego.

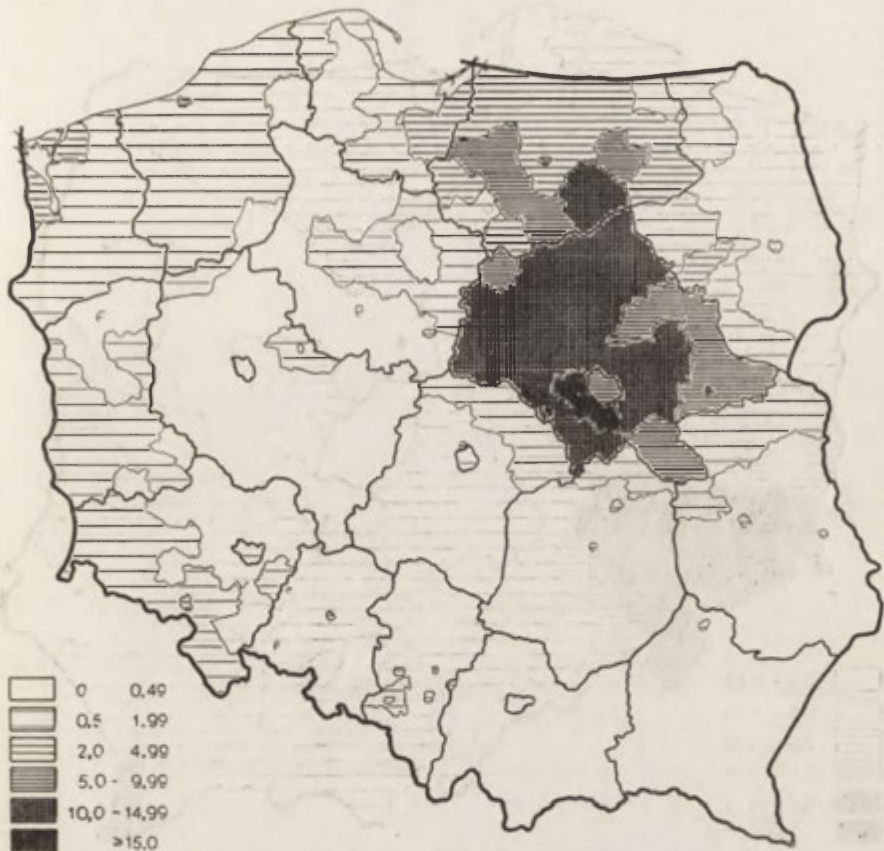

Ryc. 37. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. szczecińskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

37. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Szczecin
(Data of 1960 census)

W woj. warszawskim dominowały migracje wewnętrzne, którymi objętych było 278 tys. mieszkańców. Na całym niemal obszarze województwa przybysze z innych miejscowości stanowili powyżej 10% ludności, a w podwarszawskich powiatach Pruszków i Piaseczno nawet powyżej 15%. Udział migrantów wewnętrznych spadał do poniżej 10% w powiatach wschodnich.

Poza woj. warszawskie skierowało się 245 tys., w tym do Warszawy 78 tys., do woj. olsztyńskiego 33 tys., wrocławskiego 17 tys., gdańskiego 16 tys., szczecińskiego 12 tys., bydgoskiego 10 tys. Warto zwrócić uwagę na wysokie udziały przybyszów z woj. warszawskiego w licznych powiatach woj. olsztyńskiego, zwłaszcza w pow. Szczytno (10,4%). Przybysze z woj. warszawskiego stanowili powyżej 2% mieszkańców w pozostałych powiatach woj. olsztyńskiego, w pow. zambrowskim, w czterech powia-

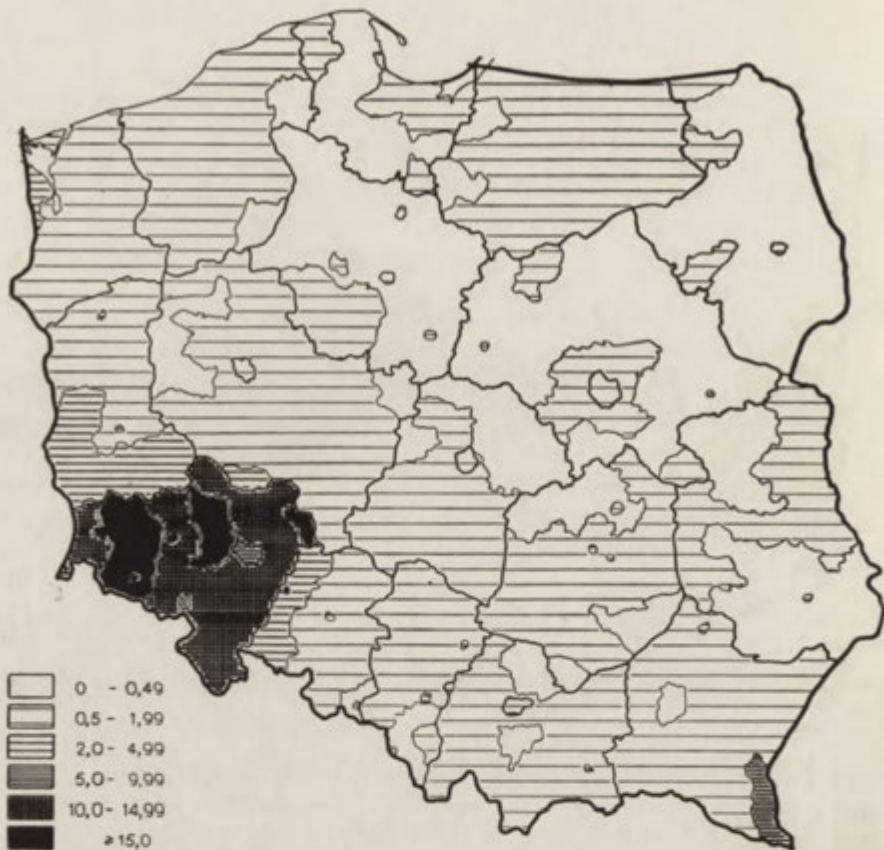

Ryc. 38. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. warszawskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

38. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Warszawa
(Data of 1960 census)

tach woj. gdańskiego, w Koszalinie, rejonie Szczecina i w Wałbrzychu. Ponadto powiaty, w których udział przybyszów z woj. warszawskiego przekraczał 0,5% otaczały to województwo niemal kompletnym pierścieniem a poza tym obejmowały większość obszaru woj. gdańskiego, koszalińskiego, szczecińskiego, zielonogórskiego i wrocławskiego, a sporadycznie występowały na Opolszczyźnie (miasta Brzeg, Nysa i Opole), w woj. katowickim (pow. rybnicki, Gliwice, Tychy, Czeladź) i innych województwach. W Warszawie przybysze z otaczającego województwa stanowili 6,9% mieszkańców.

W ramach woj. wrocławskiego zmieniło miejscowość zamieszkania 254 tys. osób. Najwyższe odsetki przybyszów z innych miejscowości wystąpiły w zachodnich powiatach województwa, a zwłaszcza w pow. Bolesławiec (17,9%), w pow. Złotoryja (17,1%), w m. Legnicy (16,2%). Przybysze z in-

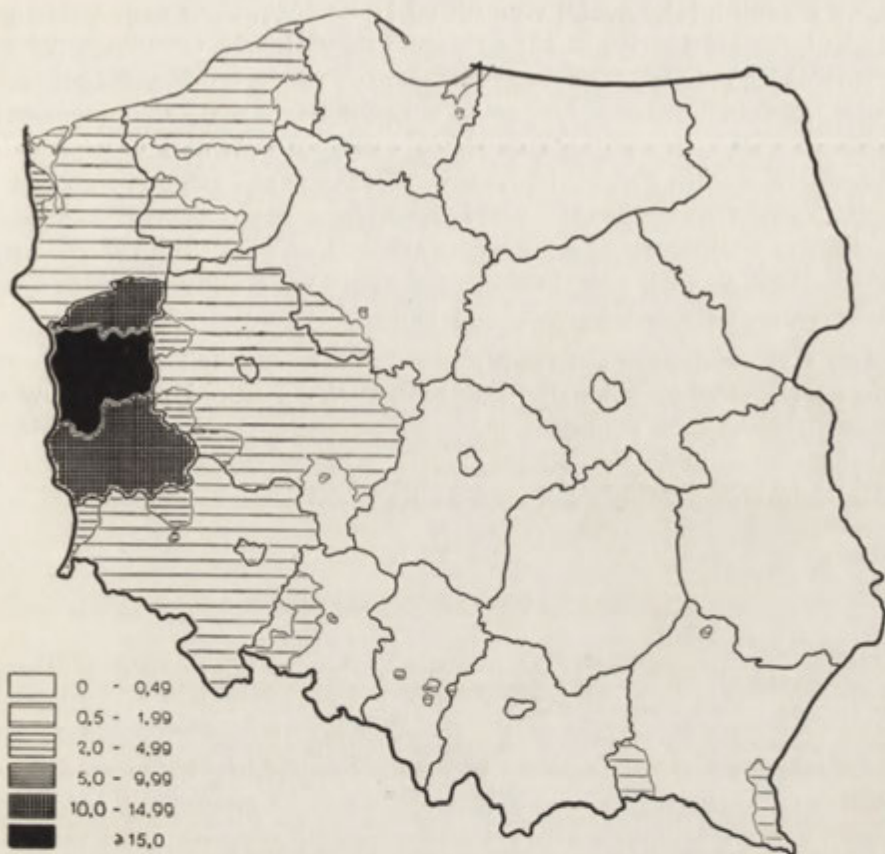

Ryc. 39. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. wrocławskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

39. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Wrocław
(Data of 1960 census)

nych miejscowości województwa stanowili powyżej 15% mieszkańców również w powiatach przylegających do Wrocławia od zachodu, a także w peryferyjnym pow. sycowskim (15,5%). We wszystkich pozostałych powiatach województwa udział ich wynosił od 10 do 15%, a tylko w mieście Wałbrzychu spadał do poniżej 10%. Poza woj. wrocławskie emigrowało w okresie dziesięciolecia 289 tys., z tego 37 tys. skierowało się do Wrocławia, 35 tys. do woj. katowickiego, 22 tys. do woj. krakowskiego, 20 tys. do woj. poznańskiego, po 19 tys. do woj. zielonogórskiego i opolskiego, 17 tys. do woj. rzeszowskiego, 15 tys. do woj. kieleckiego, po 12 tys. do woj. szczecińskiego i warszawskiego i 11 tys. do woj. łódzkiego.

Rozproszenie emigrantów pochodzących z woj. wrocławskiego było dość znaczne; prawie na całym obszarze Polski spotykamy powiaty, w których udział przybyszów z Dolnego Śląska przekraczał 0,5%. Udział ten

Ryc. 40. Odsetek ludności przybyłej w poprzednim dziesięcioleciu z woj. zielonogórskiego wg danych spisowych. Stan z 1960 r.

40. Percentage of persons arriving 1950—1960 from the v. Zielona Góra
(Data of 1960 census)

był szczególnie wysoki we Wrocławiu (8,6%), w pow. ustrzyckim (7,2%), w pobliskim Brzegu (7,4%) oraz w licznych miastach przemysłowych na terenie całego kraju, w tym w Krakowie 2,1%, w Nowym Sączu 2,4%, w Zawierciu 2%, w Jaworznie 2,7%, w Tychach 2,9%, w Opolu 3,3%, w Skarżysku-Kamiennej 3,4%, w Starachowicach 2,6%, w Stalowej Woli 3,2%, w Gorzowie Wielkopolskim 2,2%, w Zielonej Górze 2,5%. Powyżej 2% ludności pochodziło z woj. wrocławskiego również w przygranicznych powiatach woj. zielonogórskiego, opolskiego i poznańskiego, a także w pow. szczecińskim.

W ramach woj. zielonogórskiego przeniosło się 114 tys. osób. Najwyższe ich udziały wystąpiły w centralnej części województwa. Stanowili oni powyżej 15% w pięciu powiatach, w tym najwięcej w pow. świebodzińskim (19,1%). W pozostałych powiatach województwa udział przyby-

szów z innych miejscowości wynosił od 10 do 15%. Poza woj. zielonogórskie emigrowało 122 tys. osób; najwięcej do woj. wrocławskiego (24 tys.) i poznańskiego (20 tys.). Tam też na terenach przygranicznych spotykamy powiaty, gdzie udział przybyszów z sąsiedniego woj. zielonogórskiego przekraczał 2%. Analogiczna wielkość występuje również w pow. szczecińskim. Nieznaczne odsetki przybyszów z woj. zielonogórskiego (od 0,5 do 2%) spotykamy ponadto we wszystkich województwach sąsiednich, a zatem w woj. wrocławskim, poznańskim i szczecińskim, w znacznym stopniu także w woj. koszalińskim, a jedynie w sporadycznych przypadkach w województwach bardziej oddalonych.

Jak wynika z powyższego przeglądu we wszystkich powiatach zdecydowaną przewagę miała ludność zasiedziała, a wśród przybyszów dominowali imigranci z innych miejscowości tego samego województwa. Świadczy to o doniosłej roli migracji lokalnych, których znaczna część miała charakter przepływu ze wsi do miast.

ZAKOŃCZENIE

Analizując migracje ludności Polski w latach 1950—1960 na tle poprzedniego dziesięciolecia stwierdzamy, że ich wielkość i natężenie poważnie zmalało, natomiast kierunki przesunięć ludności pozostały zbliżone. Odnosi się to do migracji międzywojewódzkich, które w znacznej mierze kierowały się nadal ku województwom zachodnim i północnym wykazującym dodatnie salda wędrówek przede wszystkim w miastach, ale czasem również na wsi. Szukając przyczyn trwałości tych kierunków na pierwszym miejscu musimy postawić specyfikę sytuacji demograficznej ziem zachodnich i północnych z jednej, a politykę gospodarczą z drugiej strony.

W 1950 r. udział ludności w wieku produkcyjnym (18—59 lat) był wprawdzie w województwach zachodnich i północnych⁷ nieco wyższy niż średni w Polsce (56,7% wobec 56%). Wysoki przyrost naturalny do-

⁷ Województwa zachodnie i północne obejmują wg nomenklatury Głównego Urzędu Statystycznego następujące 8 województw: gdańskie, koszalińskie, olsztyńskie, opolskie, szczecińskie, wrocławskie, m. Wrocław i zielonogórskie. Województwa gdańskie i olsztyńskie obejmują obok obszarów odzyskanych także powiaty, należące przed 1939 r. do Polski, natomiast część terenów odzyskanych znalazła się po wojnie w granicach woj. białostockiego, katowickiego i poznańskiego. Tak więc pojęcie „województwa zachodnie i północne” nie jest równoznaczne z pojęciem „ziemie odzyskane”. Tym niemniej posługiwanie się tym zespołem województw jest użyteczne przy ogólnych analizach. Skłania nas do tego także układ materiałów statystycznych, na których się tu oparto (Ziemie Zachodnie i Północne w liczbach, Główny Urząd Statystyczny, Statystyka Regionalna, z. 2, Warszawa 1966).

prowadził do odwrócenia tej relacji i w 1960 r. udział ludności w wieku produkcyjnym spadł w województwach zachodnich i północnych do 51,6%, podczas gdy średnio w Polsce wynosił 52,6% ogółu ludności. Tak więc zasoby siły roboczej były tu stosunkowo niższe. Równocześnie dynamika zatrudnienia była wyższa, gdyż przyrost w okresie analizowanego dziesięciolecia wyniósł 18,2% wobec średniego dla Polski 12,1%.

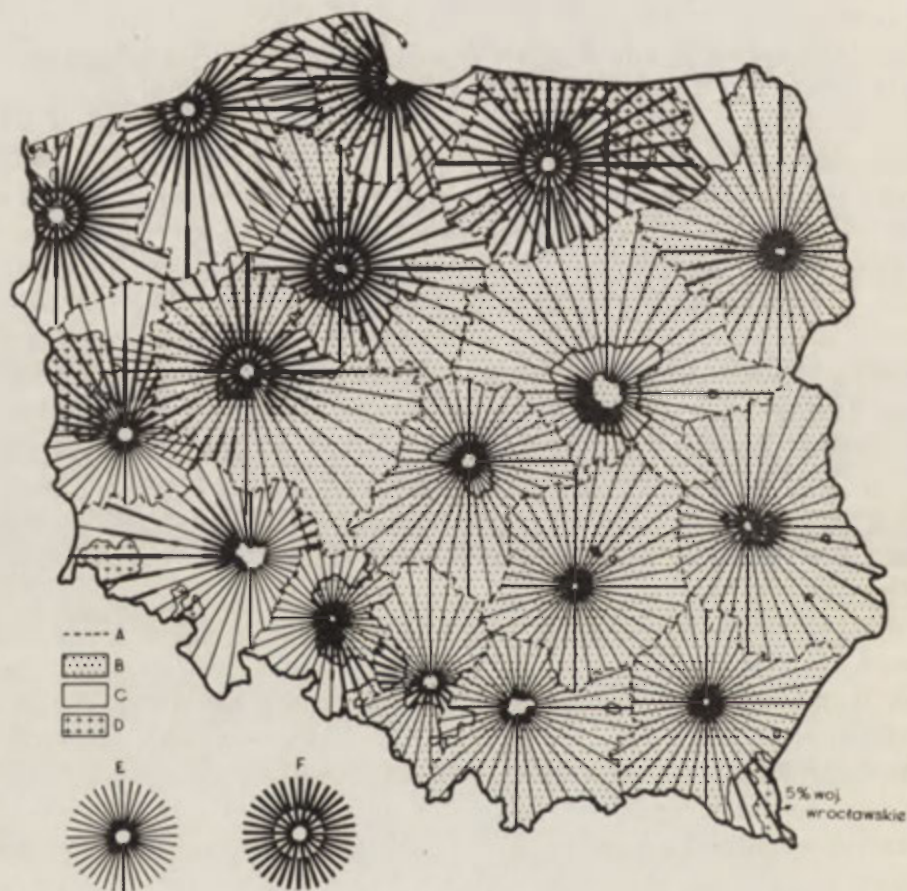
Stopień aktywizacji zawodowej ludności był tu zarówno w 1950, jak i 1960 r. wyższy, o czym świadczy następujące porównanie: ludność województw zachodnich i północnych stanowiła w 1950 r. 23,2 a w 1960 r. 25,6% ogółu ludności kraju, zaś zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej wynosiło 29,1 (w 1951 r.) i 28,3%. Wszystko to stwarzać musiało swoistą presję, której wyrazem był przepływ ludności z ziem dawnych na ziemie nowe. Jeśli chodzi o kierunki tego przepływu, to niewątpliwe znaczenie miały więzi powstałe w wyniku wcześniejszych ruchów migracyjnych między obszarami kolonizacyjnymi a obszarami kolonizowanymi. Znaczna część migrantów jechała zatem po utartym szlaku, zachęcana bądź informowana przez krewnych lub znajomych pochodzących z tych samych okolic i utrzymujących kontakty z miejscem dawnego zamieszkania. Część z nich powracała zresztą do dawnych siedzib, o czym świadczy odwrotny strumień migracji, znacznie zresztą mniejszy. Tym tłumaczyć można fakt, że migranci z woj. białostockiego i warszawskiego kierowali się przede wszystkim do woj. olsztyńskiego, migranci z woj. bydgoskiego do woj. gdańskiego i koszalińskiego, a migranci z woj. poznańskiego do woj. zielonogórskiego i wrocławskiego itd. Choć migracje sąsiedzkie grały tu rolę dominującą znaczna część migrantów wędrowała również z odległych województw.

W sumie do ośmiu województw zachodnich napłynęło 1410 tys. a odpłynęło 1130 tys. osób, a zatem saldo dodatnie wyniosło w nich 280 tys. osób. Województwa te odznaczały się znaczną ruchliwością ludności, ale efektywność migracji nie była tu duża, gdyż dodatnie salda stanowiły tylko 2—16% ogółu ruchów międzywojewódzkich.

Obszarami przyciągającymi migrantów były również główne skupiska przemysłowe i zurbanizowane — woj. katowickie, Warszawa, Poznań i Kraków. W sumie napłynęło do nich 770 tys. a odpłynęło 370 tys. Dodatkowo saldo wyniosło aż 400 tys. Efektywność migracji do tych województw (z wyjątkiem Poznania) była bardzo duża, salda stanowiły ponad 1/3 ogólnej sumy ruchów migracyjnych. W miastach wydzielonych z województw zasadnicze znaczenie miały migracje z najbliższego obszaru; woj. katowickie zaś skupiało przede wszystkim napływ z południowej i południowo-wschodniej części kraju.

Pozostałych 10 województw łącznie z miastem Łodzią poniosło stratę migracyjną w wysokości 680 tys., która stanowi różnicę między napływem

w wysokości 1040 tys. a odpływem w wysokości 1720 tys. Województwa te stanowiły w badanym dziesięcioleciu rezerwar migracyjny w skali kraju i oddawały migrantów zarówno na rzecz województw sąsiednich, jak i bardziej oddalonych. Pod względem efektywności migracji możemy podzielić te województwa na dwie podgrupy. W pierwszej, obejmującej Łódź, woj. bydgoskie, warszawskie, rzeszowskie i poznańskie, ujemne salda stanowiły 8—22% ogólnej sumy ruchów, natomiast w drugiej,

Ryc. 41. Regiony migracyjne Polski w latach 1950—1960

A — granice województw, B — obszary, na których ludność zasiedziła stanowi ponad 75%, C — obszary, na których ludność zasiedziła stanowi poniżej 75%, D — obszary, na których ludność przybyła z zagranicy stanowi ponad 5%, E — migranci z danego województwa stanowią 5—15% ludności, F — migranci z danego województwa stanowią ponad 15% ludności

41. Migration regions of Poland 1950—1960

A — Limits of voivodshp, B — Areas where local population (living in the same locality 1950 and 1960) exceeds 75%, C — Areas where local population falls below 75%, D — Areas where persons arriving from abroad exceed 5%. E — Share of migrants from a given voivodshp 5—15% of population, F — Share of migrants from a given voivodshp exceeds 15%

w skład której wchodziły woj. krakowskie, łódzkie, lubelskie, białostockie i kieleckie ujemne salda przekraczały 1/4 ogólnej liczby wędrowek a w ostatnim z nich sięgały prawie połowy.

Nie znaczy to jednak by migracje międzywojewódzkie wyczerpywały całość ruchów wewnętrznych. Jak wiadomo w ramach województw migrowało 3,3 mln osób, co stanowiło 50,8% ruchów wewnętrznych. Wędrowki wewnątrzwojewódzkie w większym stopniu przyczyniły się do zmian w strukturze pochodzenia terytorialnego ludności aniżeli wędrowki międzywojewódzkie. Świadczy o tym fakt, że odsetki ludności przybyłej z innych miejscowości tego samego województwa są w poszczególnych powiatach z reguły znacznie wyższe, aniżeli odsetki ludności przybyłej z innych województw, z wyjątkiem powiatów przygranicznych.

Na mapie, która przedstawia główne zasięgi migracji widoczna jest zasadnicza rola migracji na nieznaczną stosunkowo odległość. Największy odsetek ludności nowo przybyłej pochodził z reguły z tego samego województwa, przy czym zazwyczaj wyższe udziały przypyszów z innych miejscowości w ramach tego samego województwa występowały na zachodzie i północy kraju, a zwłaszcza na Warmii i Mazurach, Pomorzu, w części Ziemi Lubuskiej i Wielkopolski, gdzie z kolei zasiedziałość ludności była niższa. Zasiedziałość ludności była niska także na Dolnym Śląsku i częściowo Opolskim, jednak większą stosunkowo rolę grali tu przybysze z różnych oddalonych nieraz obszarów.

Niższa zasiedziałość ludności występowała również w Krakowie, Białymstoku, Lublinie, Rzeszowie, Kielcach i innych szybko rosnących miastach w południowo-wschodniej części Polski, a także w rejonie GOP, wokół Łodzi i zwłaszcza wokół Warszawy.

Strefy krzyżujących się wpływów migracyjnych, w których odsetek przybyszów z różnych województw przekraczał 5, a nawet 15%, spotykamy przede wszystkim na ziemiach odzyskanych — w pogranicznych powiatach woj. olsztyńskiego, koszalińskiego, zielonogórskiego i wrocławskiego, a tylko wyjątkowo na ziemiach dawnych — w woj. katowickim, krakowskim i rzeszowskim.

Wyższe udziały przybyszów z zagranicy występowały jedynie w niektórych województwach zachodnich i północnych.

Obok migracji międzywojewódzkich, które możemy określić jako międzyregionalne istniały również przepływy typu strukturalnego, czyli przepływy ze wsi do miast. Choć odbywały się one przede wszystkim w skali lokalnej, tym niemniej także część ruchów międzyregionalnych można zaliczyć do tej kategorii. Do miast napłynęło ze wsi w okresie międzyspisywym 1,8 mln osób, a na wieś odpłynęło 0,6 mln, czyli saldo wyniosło 1,2 mln, co stanowiło niespełna 30% ogólnego przyrostu ludności miejskiej w tym okresie. Jak wynika z danych opublikowanych ostatnio przez

GUS⁸ składniki bilansu międzywojewódzkiego były następujące:

w 1950 r. mieszkało w miastach	12 718 tys.
w okresie międzypisowym:	
pozostało w miastach tych samych województw	10 720 tys.
przeniosło się poza miasta danego województwa	1 998 tys.
(w tym do miast innych województw)	1 379 tys.)
przybyło do miast	3 224 tys.
(w tym ze wsi)	1 885 tys.)
w 1960 r. mieszkało w miastach	13 944 tys.

Tak więc wewnętrzny przyrost migracyjny stanowił 9,6% stanu z 1950 r., ale w miastach woj. opolskiego i zielonogórskiego przekraczał 18%, w Krakowie zaś — 17%.

Jest rzeczą charakterystyczną, że 61% przybyszów ze wsi do miast pochodziło z tego samego województwa, co świadczy o doniosłej roli wędrowek lokalnych.

Analiza danych meldunkowych wykazała, że nasilenie migracji malało w okresie dziesięciolecia, mimo iż w pewnych latach następowało przejściowe ożywienie. Wzrastała natomiast efektywność migracji. Wszystko to świadczy o postępującej stabilizacji społeczeństwa i wygasaniu fal wędrowkowych, wywołanych wojną i jej konsekwencjami. Nie znaczy to oczywiście, że należy oczekiwać całkowitego zahamowania ruchów migracyjnych, gdyż ruchliwość terytorialna ludności jest przejawem i miarą ożywienia gospodarczego. Niemniej jednak istnieje gdzieś, choć trudna do sprecyzowania granica między ruchliwością optymalną a ruchliwością nadmierną.

Porównanie różnych składników przyrostu ludności wskazywało, że migracje w nielicznych tylko przypadkach i to raczej w skali powiatowej miały dominujące znaczenie. Na ogół ustępowały one przyrostowi naturalnemu.

Niemniej jednak rola ich była wystarczająco poważna, by przyczynić się do pewnego przesunięcia ludności zarówno w skali kraju, jak w skali lokalnej, a zwłaszcza do wzrostu ludności miejskiej.

Wydaje się, że rola ta była również dostatecznie duża, by usprawiedliwić podjęcie tego tematu i poświęcenie mu niniejszej pracy.

⁸ Statystyka miast i osiedli 1945—1965, Główny Urząd Statystyczny, Statystyka Regionalna, z. 6, Warszawa 1967.

LITERATURA

- [1] D a n g e l J., 1965. Rozwój ludności w Polsce w okresie 1946—1960 i jego wpływ na przekształcanie się sieci miejskiej. Min. Szkol. Wyż., Międzyuczelniany Zakład Podstawowych Problemów Arch. Urb. i Bud. Mater. i Studia, Seria I zagadnień ludnościowych, Warszawa.
- [2] K o s i ń s k i L., 1960. Pochodzenie terytorialne ludności ziem zachodnich w 1950 r. Inst. Geogr. PAN, Dokum. Geogr., nr 2.
- [3] K o s i ń s k i L., 1964. Typy zmian ludności w Polsce w latach 1951—1960. Przegl. Geogr., t. 36, z. 4, s. 661—677.
- [4] K o s i ń s k i L., 1966. Wędrowki ludności w Polsce. Geografia w szkole, t. 19, z. 2, s. 53—62.
- [5] K o s i ń s k i L., W e r w i c k i A., 1961. Migracje ludności na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1951—1957. Towarzystwo Rozwoju Ziemi Zach., Zesz. Nauk. Rady Naukowej. Seria A, z. 7, Warszawa.
- [6] L a t u c h M., 1960. Niektóre zmiany towarzyszące zewnętrznym ruchom migracyjnym. Zesz. Nauk. SGPiS, z. 21, s. 39—80.
- [7] S t p i c z y ń s k i T., 1966. Wewnętrzny ruch wędrowkowy ludności, [w:] Ludność Polski w latach 1945—1965, GUS, Studia i Prace Statyst., z. 1, Warszawa.
- [8] S t p i c z y ń s k i T., 1966. Rozwój ludności, [w:] Ludność Polski w latach 1945—1965, GUS, Studia i Prace Statyst., z. 1, Warszawa.
- [9] Ż y g u l s k i K., 1962. Repatrianci na ziemiach zachodnich. Studium socjol., Inst. Zach., Ziemie Zach. — Studia i Mater., nr 6, Poznań.

A N E K S

Ludność mieszkająca na tym samym miejscu, przybysze z innych części Polski,
z zagranicy i z nieustalonych miejsc zamieszkania wg powiatów

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z nieustalonych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
	Polska								
Ogółem	29 405 729	22 462 832	76,4	6 498 545	22,1	279 262	0,9	165 090	0,6
	M. st. Warszawa								
Ogółem	1 139 189	900 294	79,1	227 506	19,9	6 889	0,6	4 500	0,4
Dzielnice:									
Śródmieście	202 008	154 756	76,6	44 611	22,1	2 136	1,1	505	0,2
Żoliborz	102 741	84 170	82,0	17 604	17,1	442	0,4	525	0,5
Wola	162 493	121 815	75,0	39 057	24,0	854	0,5	767	0,5
Ochota	124 419	95 309	76,6	27 826	22,4	726	0,6	558	0,4
Mokotów	186 066	142 907	76,8	41 146	22,1	1 282	0,7	731	0,4
Praga-Południe	190 667	156 720	82,2	32 330	17,0	798	0,4	819	0,4
Praga-Północ	170 795	144 617	84,7	24 932	14,6	651	0,4	595	0,3
	M. Kraków								
Ogółem	481 296	345 306	71,8	130 639	27,2	2 202	0,4	3 149	0,6
Dzielnice:									
Nowa Huta	101 810	36 663	36,0	63 280	62,2	1 036	1,0	831	0,8
Stare Miasto	67 037	55 534	82,9	10 926	16,3	206	0,3	371	0,5
Zwierzyniec	106 192	80 658	76,0	24 493	23,1	542	0,5	499	0,4
Kleparz	51 804	43 546	84,0	7 807	15,1	120	0,2	331	0,7
Grzegórzki	60 035	48 487	80,8	11 141	18,5	160	0,3	247	0,4
Podgórze	94 418	80 418	85,2	12 992	13,8	138	0,1	870	0,9

M. Łódź									
Ogółem	709 698	628 655	88,7	73 440	10,3	3 818	0,5	3 785	0,5
Dzielnice:									
Śródmieście	161 732	138 919	85,9	20 616	12,7	1 698	1,1	499	0,3
Polesie	133 775	117 509	87,8	14 769	11,1	671	0,5	826	0,6
Bałuty	170 733	151 849	88,9	16 490	9,7	698	0,4	1 696	1,0
Widzew	84 225	76 076	90,3	7 678	9,1	240	0,3	231	0,3
Górna	159 233	144 302	90,6	13 887	8,7	511	0,3	533	0,4
M. Poznań									
Ogółem	408 132	335 378	82,0	70 573	17,5	988	0,2	1 193	0,3
Dzielnice:									
Stare Miasto	86 266	68 418	79,3	17 247	20,0	275	0,3	326	0,4
Nowe Miasto	51 008	42 281	82,9	8 421	16,5	92	0,2	214	0,4
Wilda	70 280	60 109	85,5	9 899	14,1	133	0,2	139	0,2
Grunwald	116 516	95 813	82,2	20 174	17,3	225	0,2	304	0,3
Jeżyce	84 062	68 757	81,8	14 832	17,7	263	0,3	210	0,2
M. Wrocław									
Ogółem	430 522	289 211	67,3	130 849	30,3	8 101	1,9	2 361	0,5
Dzielnice:									
Stare Miasto	48 288	27 320	56,6	19 464	40,3	1 146	2,4	358	0,7
Śródmieście	152 580	106 307	69,7	42 667	27,9	2 885	1,9	721	0,5
Krzyki	97 941	66 705	68,1	28 895	29,5	1 724	1,8	617	0,6
Fabryczna	80 319	52 892	65,8	25 433	31,7	1 502	1,9	492	0,6
Psie Pole	51 394	35 987	70,0	14 390	28,0	844	1,7	173	0,3
Województwo białostockie									
Ogółem	1 090 231	854 385	78,3	219 957	20,2	10 360	1,0	5 529	0,5
Powiaty:									
Augustów	43 495	33 380	76,7	9 671	22,3	349	0,8	95	0,2
M. Białystok	120 921	81 533	67,5	36 064	29,8	2 717	2,2	607	0,5

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność									
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania		
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	
Białystok	88 645	70 249	79,3	15 776	17,7	865	1,0	1 755	2,0	
Bielsk Podlaski	71 480	60 777	85,1	10 180	14,2	293	0,4	230	0,3	
Dąbrowa										
Białostocka	34 350	29 549	85,9	4 557	13,4	181	0,5	63	0,2	
Ełk	48 294	26 994	55,9	19 165	39,6	1 964	4,1	171	0,4	
Gołdap	23 559	10 703	45,5	12 138	51,5	610	2,6	108	0,4	
Grajewo	49 217	40 128	81,5	8 765	17,8	181	0,4	143	0,3	
Hajnówka	56 825	48 150	84,7	7 912	13,9	503	0,9	260	0,5	
Kolno	55 648	48 521	87,4	6 897	12,2	9	0	221	0,4	
Łapy	35 573	29 254	82,2	5 892	16,6	182	0,5	245	0,7	
Łomża	76 883	64 822	84,3	11 653	15,2	156	0,2	252	0,3	
Mońki	49 435	42 716	86,4	6 481	13,1	75	0,2	163	0,3	
Olecko	31 523	16 208	51,5	14 289	45,5	887	2,6	139	0,4	
Sejny	20 902	16 615	79,5	4 131	19,8	117	0,5	39	0,2	
Siemiatycze	68 590	59 374	86,5	8 768	12,8	190	0,3	258	0,4	
Sokółka	58 944	50 127	85,0	7 934	13,5	695	1,2	188	0,3	
Suwałki	64 843	51 384	79,2	13 062	20,1	257	0,4	140	0,3	
Wysokie	49 455	41 898	84,7	7 240	14,7	53	0,1	264	0,5	
Mazowieckie										
Zambrów	41 649	32 003	77,0	9 382	22,4	76	0,2	188	0,4	
				Województwo bydgoskie						
Ogółem	1 708 298	1 302 579	76,2	392 436	23,0	5 231	0,3	8 052	0,5	
Powiaty:										
Aleksandrów										
Kujawski	53 717	42 262	78,7	11 079	20,6	105	0,2	271	0,5	
Brodnica	55 304	40 695	73,6	14 327	25,9	96	0,2	186	0,3	
M. Bydgoszcz	232 007	174 813	75,5	54 661	23,5	1 447	0,6	1 086	0,4	

Bydgoszcz	65 777	44 093	67,0	21 142	32,2	319	0,5	223	0,3
Chełmno	51 147	37 197	72,7	13 406	26,2	102	0,2	442	0,9
Chojnice	72 958	57 402	78,7	15 243	20,9	117	0,2	196	0,2
Golub-Dobrzyń	40 365	32 242	80,0	7 920	19,6	26	0,0	177	0,4
M. Grudziądz	64 965	48 538	74,7	15 915	24,5	305	0,5	207	0,3
Grudziądz	33 645	22 525	67,0	10 752	31,9	88	0,3	280	0,8
M. Inowrocław	47 267	37 621	79,6	9 364	19,8	145	0,3	137	0,3
Inowrocław	75 030	52 872	70,5	21 544	28,8	178	0,2	436	0,5
Lipno	73 281	61 435	83,8	11 411	15,6	55	0,1	380	0,5
Mogilno	61 405	46 254	75,3	14 823	24,2	96	0,2	232	0,3
Radziejów	58 479	50 024	85,6	8 197	14,0	11	0,0	247	0,4
Rypin	53 871	44 755	83,1	8 894	16,5	61	0,1	161	0,3
Sępólno									
Krajeńskie	33 871	24 253	71,5	9 293	27,5	93	0,3	232	0,7
Szubin	47 438	34 159	72,0	12 924	27,3	178	0,4	177	0,3
Świecie	81 817	58 846	71,9	21 966	26,8	146	0,2	859	1,1
M. Toruń	104 906	79 742	76,0	24 102	23,0	708	0,7	354	0,3
Toruń	61 759	46 178	74,8	15 080	24,4	200	0,3	301	0,5
Tuchola	39 450	30 831	78,2	8 482	21,5	48	0,1	89	0,2
Wąbrzeźno	40 251	29 917	74,3	10 103	25,1	83	0,2	148	0,4
M. Włocławek	63 122	51 741	82,0	10 793	17,1	358	0,5	230	0,4
Włocławek	88 691	73 417	82,7	14 713	16,6	71	0,1	490	0,6
Wyrzysk	67 327	49 379	73,4	17 471	25,9	102	0,2	375	0,5
Żnin	40 448	31 388	77,7	8 831	21,8	93	0,2	136	0,3
Województwo gdańskie									
Ogółem	1 222 769	848 144	69,4	350 975	28,7	16 597	1,3	7 053	0,6
Powiaty:									
M. Elbląg	76 513	47 906	62,6	25 824	33,8	2 308	3,0	475	0,6
Elbląg	27 070	16 049	59,4	10 016	36,9	897	3,3	108	0,4
M. Gdańsk	286 940	202 723	70,7	76 728	26,7	5 836	2,0	1 653	0,6
Gdańsk	49 027	29 438	60,0	18 279	37,3	889	1,9	421	0,9
M. Gdynia	147 625	110 905	75,1	35 021	23,7	957	0,7	742	0,5
Kartuzy	63 027	50 148	79,5	12 586	20,0	53	0,1	240	0,4

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Kościerzyna	48 280	37 928	78,5	10 175	21,1	46	0,1	131	0,3
Kwidzyń	42 380	26 541	62,6	14 707	34,7	879	2,1	253	0,6
Lębork	53 045	29 411	55,5	22 134	41,8	1 196	2,2	304	0,5
Malbork	49 325	29 922	60,7	18 183	36,9	921	1,8	299	0,6
Nowy Dwór Gdański	28 379	16 556	58,4	11 286	39,8	388	1,3	149	0,5
Puck	46 283	32 298	69,8	13 488	29,1	216	0,5	281	0,6
M. Sopot	44 035	31 276	71,0	12 076	27,5	475	1,1	208	0,4
Starogard Gdański	73 694	52 983	71,9	19 688	26,8	70	0,1	953	1,2
Sztum	35 126	20 429	58,2	13 594	38,6	965	2,8	138	0,4
M. Tczew	33 696	26 200	77,8	7 130	21,2	148	0,4	218	0,6
Tczew	40 608	28 607	70,5	11 750	29,0	104	0,2	147	0,3
Wejherowo	77 716	58 824	75,7	18 310	23,6	249	0,3	333	0,4
Województwo katowickie									
Ogółem	3 274 512	2 517 676	77,0	716 978	21,8	19 965	0,6	19 893	0,6
Powiaty:									
M. Będzin	39 478	30 853	78,1	8 353	21,2	40	0,1	232	0,6
Będzin	113 163	86 522	76,5	25 886	22,9	215	0,2	540	0,4
M. Bielsko Biała	75 527	53 815	71,2	20 763	27,6	544	0,7	405	0,5
Bielsko	112 650	89 756	79,7	22 202	19,8	173	0,1	519	0,4
M. Bytom	182 578	141 491	77,5	37 972	20,8	2 328	1,3	787	0,4
M. Chorzów	147 037	118 763	80,9	26 884	18,3	597	0,3	793	0,5
M. Cieszyn	22 894	16 391	71,6	6 126	26,8	255	1,1	122	0,5
Cieszyn	92 077	75 280	81,7	16 210	17,6	135	0,2	452	0,5
M. Czeladź	30 176	19 892	65,9	10 068	33,1	96	0,3	120	0,4
M. Częstochowa	164 906	128 674	78,0	33 363	20,2	1 730	1,0	1 139	0,8

Częstochowa	108 204	84 314	78,0	23 008	21,2	188	0,2	694	0,6
M. Dąbrowa	55 720	38 302	68,8	16 951	30,5	153	0,3	314	0,6
Górnicza									
M. Gliwice	135 270	91 724	67,9	38 596	28,5	4 515	3,3	435	0,3
Gliwice	101 020	68 261	67,5	30 730	30,4	559	0,6	1 470	1,5
M. Katowice	269 926	206 734	76,7	60 615	22,4	866	0,3	1 711	0,6
Kłobuck	74 654	64 235	86,0	10 065	13,5	50	0,1	304	0,4
Lubliniec	76 569	60 633	79,2	14 033	18,3	97	0,1	1 806	2,4
M. Mysłowice	40 228	32 829	81,6	7 096	17,7	91	0,2	212	0,5
Myszków	61 591	51 495	83,6	9 698	15,8	20	0,0	378	0,6
Pszczyna	60 908	50 524	83,0	10 093	16,5	68	0,1	223	0,4
M. Ruda Śląska	131 667	107 998	82,0	22 687	17,2	240	0,2	742	0,6
M. Rybnik	34 099	25 936	76,0	6 785	19,9	89	0,3	1 289	3,8
Rybnik	169 791	131 717	77,6	37 037	21,8	289	0,2	748	0,4
M. Siemianowice									
Śląskie	62 411	51 006	81,7	10 899	17,5	191	0,3	315	0,5
M. Sosnowiec	131 654	103 501	78,7	27 295	20,6	232	0,2	626	0,5
M. Swietochłowie	57 422	49 265	85,8	7 931	13,8	95	0,2	131	0,2
Tarnowskie									
Góry	166 002	128 446	77,4	36 739	22,1	317	0,2	500	0,3
M. Tychy	49 914	12 980	26,0	34 362	68,7	2 172	4,5	391	0,8
Tychy	124 118	92 612	74,8	30 781	24,7	170	0,1	555	0,4
Wodzisław Śląski	95 039	77 770	81,8	16 653	17,6	131	0,1	485	0,5
M. Zabrze	190 049	143 864	75,8	42 000	22,0	3 215	1,7	970	0,5
M. Zawiercie	33 058	26 876	81,3	5 984	18,1	61	0,2	137	0,4
Zawiercie	64 712	55 208	85,3	9 113	14,1	43	0,1	348	0,5
Województwo kieleckie									
Ogółem	1 815 667	1 548 542	85,2	257 641	14,2	1 153	0,1	7 927	0,5
Powiaty:									
Białobrzegi	37 780	33 095	87,6	4 503	11,9	4	0,0	178	0,5
Busko	111 145	98 709	88,8	11 776	10,6	74	0,1	586	0,5
Iłża	78 585	69 366	88,2	8 827	11,3	32	0,0	360	0,5

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Jędrzejów	96 217	84 453	87,8	11 333	11,8	23	0,0	408	0,4
Kazimierza Wielka	60 915	54 099	88,8	6 447	10,6	40	0,1	329	0,5
M. Kielce	89 500	63 984	71,5	24 848	27,7	226	0,3	442	0,5
Kielce	172 866	150 822	87,1	21 316	12,5	77	0,0	651	0,4
Końskie	102 972	89 125	86,6	13 428	13,0	69	0,1	350	0,3
Kozienice	74 454	59 885	80,4	14 289	19,2	55	0,1	225	0,3
Lipsko	50 334	44 318	88,1	5 850	11,6	6	0,0	160	0,3
Opatów	116 368	101 588	87,3	14 118	12,1	20	0,0	642	0,6
Opoczno	96 897	85 817	88,5	10 572	11,0	38	0,0	470	0,5
M. Ostrowiec Świętokrzyski	38 108	29 140	76,5	8 732	22,9	73	0,2	163	0,4
Pińczów	44 073	37 675	85,5	6 193	14,0	24	0,1	181	0,4
Przysucha	43 219	38 807	90,0	4 136	9,4	3	0,0	273	0,6
M. Radom	130 116	104 865	80,5	24 441	18,8	337	0,3	473	0,4
Radom	86 066	74 780	86,9	10 758	12,5	14	0,0	514	0,6
Sandomierz	84 282	71 898	85,2	11 949	14,2	49	0,1	386	0,5
M. Skarżysko Kamienna	34 633	22 191	64,0	12 185	35,3	112	0,3	145	0,4
M. Starachowice	35 603	26 434	74,2	8 829	24,8	219	0,6	121	0,4
Staszów	63 629	57 452	90,4	5 950	9,3	11	0,0	216	0,3
Szydłowiec	42 417	37 337	88,0	4 899	11,5	26	0,1	155	0,4
Włoszczowa	84 953	76 122	89,6	8 488	10,0	18	0,0	325	0,4
Zwolen	40 535	36 580	90,3	3 774	9,3	7	0,0	174	0,4

Województwo koszalińskie

Ogółem	687 915	403 037	58,6	259 525	37,7	20 992	3,1	4 361	0,6
Powiaty:									
Białogard	41 782	24 103	57,7	15 755	37,8	1 682	4,0	242	0,5
Bytów	34 995	23 678	67,5	10 778	30,9	343	1,0	196	0,6
Człuchów	37 908	22 858	60,3	14 156	37,3	644	1,7	250	0,7
Drawsko									
Pomorskie	37 668	24 139	64,1	11 835	31,4	1 525	4,0	169	0,5
Kołobrzeg	40 167	22 280	55,4	16 615	41,4	989	2,5	283	0,7
M. Koszalin	44 410	21 698	48,8	21 190	47,8	1 079	2,4	443	1,0
Koszalin	41 632	22 705	54,6	17 203	41,4	1 330	3,2	394	0,8
Miastko	32 004	16 043	50,0	15 168	47,5	643	2,0	150	0,5
Sławno	55 226	33 529	60,7	19 888	36,1	1 443	2,6	366	0,6
M. Słupsk .	53 383	31 180	58,4	19 728	37,0	1 898	3,6	577	1,0
Słupsk	57 391	28 358	49,5	26 290	45,8	2 396	4,2	347	0,5
Szczecinek	72 147	44 970	62,3	23 297	32,4	3 574	4,9	306	0,4
Świdwin	41 969	25 484	60,8	14 998	35,7	1 195	2,8	292	0,7
Wałcz	58 885	35 219	59,8	21 661	36,8	1 806	3,1	199	0,3
Złotów	38 348	26 793	70,0	10 963	28,4	445	1,2	147	0,4

Województwo krakowskie

Ogółem	1 990 359	1 680 237	84,5	295 780	14,8	2 859	0,1	11 483	0,6
Powiaty:									
Bochnia	101 475	89 313	88,0	11 487	11,3	91	0,1	584	0,6
Brzesko	92 185	82 789	89,8	8 702	9,4	69	0,1	625	0,7
Chrzanów	140 798	108 853	77,5	30 826	21,8	349	0,2	770	0,5
Dąbrowa									
Tarnowska	63 903	57 438	90,0	6 051	9,3	49	0,1	365	0,6
M. Jaworzno	53 089	32 747	61,7	19 730	37,2	279	0,5	333	0,6
Kraków	169 754	141 697	83,6	26 698	15,7	256	0,1	1 103	0,6
Limanowa	88 441	80 306	91,0	7 721	8,6	23	0,0	391	0,4
Miechów	85 351	74 935	88,0	9 760	11,2	12	0,0	644	0,8
Myślenice	89 097	80 585	90,4	7 598	8,5	53	0,1	861	1,0

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
M. Nowy Sącz	34 179	25 749	75,2	8 011	23,6	103	0,3	316	0,9
Nowy Sącz	145 412	124 654	85,7	20 000	13,7	104	0,1	654	0,5
Nowy Targ	140 754	123 124	87,6	16 791	11,9	209	0,1	630	0,4
Olkusz	130 141	109 953	84,5	19 358	14,9	113	0,1	717	0,5
Oświęcim	103 875	76 627	73,8	25 976	25,0	514	0,5	758	0,7
Proszowice	47 309	41 181	87,0	5 895	12,5	12	0,0	221	0,5
Sucha	69 294	62 533	90,2	6 361	9,2	44	0,1	356	0,5
M. Tarnów	70 835	51 948	73,3	18 236	25,8	263	0,4	388	0,5
Tarnów	98 850	88 547	89,5	9 694	9,8	40	0,0	569	0,6
Wadowice	111 032	94 258	85,0	16 118	14,4	146	0,1	510	0,5
M. Zakopane	24 899	18 919	76,0	5 736	23,0	64	0,3	180	0,7
Żywiec	129 686	114 081	88,0	15 031	11,5	66	0,1	508	0,4
Województwo lubelskie									
Ogółem	1 801 384	1 480 523	82,2	305 628	17,0	5 730	0,3	9 503	0,5
Powiaty:									
Bełżyce	41 607	36 988	89,0	4 337	10,3	31	0,1	251	0,6
Biała Podlaska	103 386	81 220	78,5	21 098	20,4	701	0,7	367	0,4
Biłgoraj	86 557	75 862	87,7	10 214	11,8	107	0,1	374	0,4
Bychawa	43 551	39 013	89,6	4 360	10,0	5	0,0	173	0,4
M. Chełm	31 108	20 620	66,3	10 170	32,7	191	0,6	127	0,4
Chełm	98 104	80 926	82,5	16 398	16,7	286	0,3	494	0,5
Hrubieszów	100 899	80 311	79,6	18 965	18,8	1 118	1,1	505	0,5
Janów Lubelski	44 257	40 016	90,5	3 993	9,0	13	0,0	235	0,5
Krasnystaw	118 218	104 741	88,5	12 609	10,7	65	0,1	803	0,7
Kraśnik	103 836	83 950	81,0	19 126	18,3	196	0,2	564	0,5
Lubartów	84 871	74 519	87,8	9 870	11,6	57	0,1	425	0,5
M. Lublin	181 304	129 040	71,2	50 435	27,8	838	0,5	991	0,5

Lublin	104 840	81 120	77,4	22 797	21,7	236	0,2	687	0,7
Łuków	97 992	86 409	88,1	11 057	11,3	60	0,1	466	0,5
Opole Lubelskie	56 302	46 801	83,2	9 133	16,2	82	0,1	286	0,5
Parczew	39 587	32 512	82,2	6 739	17,0	92	0,2	244	0,6
Puławy	90 662	76 302	84,1	13 768	15,2	75	0,1	517	0,6
Radzyń Podlaski	91 339	77 986	85,4	12 811	14,0	106	0,1	436	0,5
Tomaszów									
Lubelski	94 311	76 286	81,0	16 431	17,4	1 087	1,1	507	0,5
Włodawa	52 185	40 755	78,0	10 964	21,1	218	0,4	248	0,5
M. Zamość	27 638	19 759	71,4	7 675	27,8	107	0,4	97	0,4
Zamość	108 830	95 387	88,0	12 678	11,3	59	0,1	706	0,6
Województwo łódzkie									
Ogółem	1595 021	1335 621	83,7	248 793	15,6	2 371	0,2	8 286	0,5
Powiaty:									
Bełchatów	49 146	42 373	86,2	6 429	13,1	26	0,1	318	0,6
Brzeziny	88 771	72 772	82,0	15 467	17,4	126	0,1	406	0,5
Kutno	106 608	85 334	80,1	19 812	18,6	141	0,1	1 321	1,2
Łask	88 074	72 149	82,0	15 319	17,3	121	0,1	485	0,6
Łęczyca	93 439	76 885	82,3	15 919	17,0	166	0,2	469	0,5
Łowicz	106 248	89 617	84,3	15 916	15,0	109	0,1	606	0,6
Łódź	105 665	78 191	74,0	26 478	25,1	364	0,3	632	0,6
M. Pabianice	56 222	47 761	85,0	7 949	14,1	218	0,4	294	0,5
Pajęczno	61 401	54 568	89,0	6 536	10,6	30	0,0	267	0,4
M. Piotrków									
Trybunalski	52 782	43 776	83,0	8 677	16,4	124	0,2	205	0,4
Piotrków									
Trybunalski	95 251	82 687	86,7	11 906	12,6	38	0,0	620	0,7
Podębnice	50 850	44 451	87,4	6 116	12,0	37	0,1	246	0,5
Radomsko	134 223	116 390	86,8	17 273	12,7	84	0,1	476	0,4
Rawa									
Mazowiecka	85 022	73 960	87,0	10 701	12,6	21	0,0	340	0,4
Sieradz	104 858	88 666	84,5	15 661	15,0	92	0,1	439	0,4
Skierniewice	76 308	63 538	83,3	12 335	16,2	114	0,1	321	0,4

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
M. Tomaszów Mazowiecki	48 546	40 265	83,2	7 950	16,1	178	0,4	153	0,3
Wieluń	96 864	83 981	86,8	12 343	12,7	130	0,1	410	0,4
Wieruszów	32 734	28 424	86,8	4 158	12,7	50	0,2	102	0,3
M. Zduńska Wola	25 343	20 791	82,0	4 358	17,2	116	0,5	78	0,3
M. Zgierz	36 666	29 042	79,0	7 440	20,5	86	0,2	98	0,3
Województwo olsztyńskie									
Ogółem	881 332	539 108	61,2	306 328	34,8	31 171	3,5	4 725	0,5
Powiaty:									
Bartoszyce	48 124	26 945	56,0	18 046	37,5	2 652	5,5	481	1,0
Biskupiec	43 144	26 127	60,5	15 287	35,4	1 544	3,6	206	0,5
Braniewo	46 071	24 549	53,2	18 365	40,0	2 789	6,1	368	0,7
Działdowo	44 418	33 180	74,8	11 037	24,9	68	0,2	133	0,3
Giżycko	41 519	22 852	55,2	15 195	36,4	3 266	7,9	206	0,5
Ława	56 457	38 528	68,2	17 223	30,5	497	0,9	209	0,4
Kętrzyn	54 266	28 625	52,8	21 502	39,6	3 712	6,8	427	0,8
Lidzbark									
Warmiński	45 933	29 185	63,6	13 896	30,2	2 591	5,6	261	0,6
Morąg	50 497	31 233	61,8	17 774	35,3	1 226	2,4	264	0,5
Mrągowo	40 928	20 495	50,1	17 109	41,7	3 012	7,4	312	0,8
Nidzica	32 050	21 188	66,0	10 540	33,0	237	0,7	85	0,3
Nowe Miasto									
Lubawskie	47 413	35 962	76,0	11 288	23,6	43	0,1	120	0,3
M. Olsztyn	67 887	40 238	59,4	25 427	37,3	1 946	2,9	276	0,4
Olsztyn	43 271	27 473	63,5	14 296	32,8	1 346	3,1	246	0,6
Ostróda	62 000	37 754	61,0	22 227	35,8	1 664	2,7	355	0,5

Pasłęk	33 558	21 666	64,6	10 357	31,0	1 285	3,8	250	0,6
Pisz	40 987	21 204	51,7	18 656	45,6	950	2,3	177	0,4
Szczytno	55 967	36 224	64,7	18 697	33,4	818	1,5	228	0,4
Węgorzewo	26 842	15 680	58,5	9 516	35,5	1 525	5,6	121	0,4
Województwo opolskie									
Ogółem	929 033	668 411	72,0	238 287	25,6	16 021	1,7	6 314	0,7
Powiaty:									
M. Brzeg	24 152	11 794	48,9	11 313	46,8	846	3,5	199	0,8
Brzeg	31 256	23 399	74,8	7 145	22,9	615	2,0	97	0,3
Głubczyce	56 788	42 247	74,3	11 201	19,7	1 515	2,7	1 825	3,3
Grodzów	36 485	24 272	66,6	11 407	31,2	535	1,5	271	0,7
Kluczbork	53 287	38 447	72,0	13 601	25,5	1 002	1,9	237	0,6
Koźle	91 142	61 574	67,6	27 504	30,2	1 620	1,8	444	0,4
Krapkowice	50 913	38 476	75,6	11 312	22,2	900	1,8	225	0,4
Namysłów	34 726	25 324	73,0	8 696	25,0	454	1,3	252	0,7
Niemodlin	34 387	24 347	70,8	9 087	26,4	796	2,3	157	0,5
M. Nysa	23 638	12 278	52,0	10 729	45,3	524	2,2	107	0,5
Nysa	64 827	45 950	71,0	17 551	27,0	1 087	1,7	239	0,3
Olesno	41 649	33 191	79,6	8 054	19,4	232	0,6	172	0,4
M. Opole	63 489	37 907	59,7	23 095	36,4	2 028	3,2	459	0,7
Opole	112 742	90 983	80,8	20 605	18,2	586	0,5	568	0,5
Prudnik	60 992	45 596	74,7	14 187	23,3	888	1,5	321	0,5
M. Racibórz	32 523	19 547	60,0	10 776	33,2	1 977	6,1	223	0,7
Racibórz	50 328	42 034	83,5	7 966	15,8	132	0,3	196	0,4
Strzelce Opolskie	65 709	51 045	77,7	14 058	21,4	284	0,4	322	0,5
Województwo poznańskie									
Ogółem	1 992 758	1 579 690	79,3	398 129	19,5	5 434	2,7	9 505	0,5
Powiaty:									
Chodzież	44 341	33 172	75,0	10 686	24,0	283	0,6	200	0,4
Czarnków	39 483	31 118	78,8	8 042	20,3	120	0,3	203	0,6
M. Gniezno	44 080	34 643	78,7	8 242	18,8	64	0,1	1 131	2,4
Gniezno	53 634	39 184	73,1	14 065	26,2	59	0,1	326	0,6

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Gostyń	56 485	45 406	80,4	10 829	19,2	63	0,1	187	0,3
Jarocin	62 245	50 336	81,0	11 571	18,5	57	0,1	281	0,4
M. Kalisz	69 946	58 071	83,0	11 457	16,4	204	0,3	214	0,3
Kalisz	98 398	83 401	84,8	14 373	14,6	51	0,0	573	0,6
Kępno	45 387	36 465	80,3	8 703	19,2	91	0,2	128	0,3
Koło	92 900	78 655	84,7	13 781	14,8	102	0,1	362	0,4
Konin	113 296	91 610	80,9	20 945	18,4	184	0,2	557	0,5
Kościan	79 040	64 257	81,3	14 495	18,3	42	0,1	246	0,3
Krotoszyn	70 214	57 214	81,5	12 763	18,2	81	0,1	156	0,2
M. Leszno	29 157	22 231	76,3	6 702	22,9	61	0,2	163	0,6
Leszno	38 386	29 654	77,3	8 571	22,3	47	0,1	114	0,3
Międzychód	29 415	22 529	76,7	6 681	22,7	73	0,2	132	0,4
Nowy Tomyśl	85 350	69 074	80,8	15 594	18,3	283	0,4	399	0,5
Oborniki	46 286	35 018	75,6	11 035	23,8	63	0,2	170	0,4
M. Ostrów									
Wielkopolski	42 579	33 643	79,0	8 709	20,4	103	0,3	124	0,3
Ostrów									
Wielkopolski	73 745	61 098	83,0	12 148	16,4	98	0,1	401	0,5
Ostrzeszów	45 733	38 251	83,6	7 301	16,0	45	0,1	136	0,3
M. Piła	33 785	20 791	61,5	11 946	35,4	913	2,7	135	0,4
Pleszew	49 304	41 127	83,2	7 888	16,2	55	0,1	234	0,5
Poznań	116 234	84 110	72,0	31 336	25,3	305	0,3	483	0,4
Rawicz	48 614	38 338	79,0	10 066	20,6	43	0,1	167	0,3
Słupca	44 573	37 435	84,0	6 918	15,5	52	0,1	168	0,4
Szamotuły	69 620	53 293	76,5	15 619	22,5	179	0,2	529	0,8
Środa	49 645	38 711	78,0	10 714	21,6	58	0,1	162	0,3
Śrem	49 039	38 410	78,3	10 437	21,3	46	0,1	146	0,3

Trzcianka	34 444	22 876	66,4	10 165	29,5	1 183	3,5	220	0,6
Turek	79 369	67 502	85,0	11 420	14,4	65	0,1	382	0,5
Wągrowiec	57 759	44 564	77,1	12 737	22,1	89	0,2	369	0,6
Wolsztyn	46 212	36 012	78,0	9 891	21,4	158	0,3	151	0,3
Września	54 060	41 491	77,0	12 299	22,5	114	0,2	156	0,3
Województwo rzeszowskie									
Ogółem	1 586 157	1 308 560	82,5	257 639	16,2	11 061	0,7	8 897	0,6
Powiaty:									
Brzozów	70 112	63 408	90,5	6 192	8,8	80	0,1	432	0,6
Dębica	66 330	54 918	82,8	10 983	16,6	97	0,1	332	0,5
Gorlice	89 212	74 443	83,4	14 105	15,8	143	0,2	521	0,6
Jarosław	107 862	89 220	82,7	17 319	16,1	553	0,5	770	0,7
Jaśło	110 672	93 738	84,6	16 031	14,5	108	0,1	795	0,8
Kolbuszowa	59 844	54 926	91,8	4 504	7,5	53	0,1	361	0,6
Krosno	93 799	78 801	84,0	14 186	15,1	269	0,3	543	0,6
Lesko	21 700	14 458	66,6	7 057	32,5	127	0,6	58	0,3
Leżajsk	53 507	47 318	88,5	5 912	10,9	94	0,2	183	0,4
Lubaczów	49 004	40 333	82,4	8 087	16,5	194	0,4	390	0,7
Łańcut	59 840	52 607	88,0	6 896	11,5	80	0,1	257	0,4
Mielec	90 665	70 429	77,9	19 523	21,3	172	0,2	541	0,6
Nisko	62 119	54 881	88,4	6 905	11,0	119	0,2	214	0,4
M. Przemysł	47 442	32 455	68,6	12 815	27,0	1 849	3,8	323	0,6
Przemysł	65 673	53 874	82,0	9 955	15,2	1 523	2,3	321	0,5
Przeworsk	60 516	55 377	91,5	4 777	7,9	61	0,1	301	0,5
Ropczyce	55 800	49 453	88,7	5 965	10,6	37	0,1	345	0,6
M. Rzeszów	62 526	40 957	65,6	20 945	33,4	343	0,5	281	0,5
Rzeszów	113 341	103 659	91,3	9 162	8,1	95	0,1	425	0,5
Sanok	72 255	56 975	78,8	14 671	20,3	276	0,4	333	0,5
M. Stalowa Wola	22 932	10 093	44,0	12 535	54,6	153	0,7	151	0,7
Strzyżów	54 452	48 872	89,8	5 057	9,3	31	0,0	492	0,9
Tarnobrzeg	81 333	64 644	79,5	15 983	19,6	226	0,3	480	0,6
Ustrzyki Dolne	15 221	2 721	17,9	8 074	53,0	4 378	28,8	48	0,3

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z nieustalonych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Województwo szczecińskie									
Ogółem	757 884	458 416	60,5	273 751	36,1	21 386	2,8	4 331	0,6
Powiaty:									
Chojna	47 759	31 476	66,0	14 358	30,2	1 580	3,3	345	0,5
Choszczno	37 218	23 799	64,0	12 303	33,1	879	2,3	237	0,6
Goleniów	31 296	18 324	58,5	12 100	38,7	734	2,3	138	0,5
Gryfice	48 580	28 646	58,8	17 882	36,8	1 793	3,7	259	0,7
Gryfino	30 902	19 012	61,0	11 052	35,7	713	2,3	125	0,4
Kamień									
Pomorski	23 200	11 947	51,5	10 522	45,4	611	2,6	120	0,5
Łobez	31 322	17 165	55,0	12 728	40,7	1 079	3,2	350	1,1
Myślibórz	43 256	28 123	64,8	14 086	32,7	932	2,2	115	0,3
Nowogard	25 366	16 316	64,3	8 259	32,6	694	2,7	97	0,4
Pyrzyce	41 883	25 095	60,0	15 811	37,7	740	1,7	237	0,6
Stargard									
Szczeciński	72 196	46 044	63,7	23 515	32,6	2 100	2,9	537	0,8
M. Szczecin	269 318	172 808	64,2	88 464	32,9	6 812	2,5	1 234	0,4
Szczecin	25 829	9 047	35,1	14 762	57,2	1 674	6,5	346	1,2
Wolin	29 759	10 614	35,6	17 909	60,2	1 045	3,5	191	0,7
Województwo warszawskie									
Ogółem	2 314 930	1 845 416	79,6	450 966	19,6	3 602	0,2	14 946	0,6
Powiaty:									
Ciechanów	80 125	63 736	79,6	15 846	19,8	102	0,1	441	0,5
Garwolin	84 345	73 097	86,6	10 389	12,3	49	0,1	810	1,0
Gostynin	68 281	56 379	82,6	11 433	16,7	42	0,1	427	0,6
Grodzisk									
Mazowiecki	86 949	68 382	78,7	17 838	20,5	218	0,2	511	0,6

Grójec	88 339	73 066	82,8	14 517	16,4	105	0,1	651	0,7
Łosice	48 791	42 637	87,2	5 910	12,2	27	0,1	217	0,5
Maków									
Mazowiecki	50 319	42 145	83,6	7 847	15,8	66	0,1	261	0,5
Mińsk									
Mazowiecki	98 494	80 135	81,4	17 749	18,0	127	0,1	483	0,5
Mława	63 535	52 602	82,8	10 536	16,6	64	0,1	333	0,5
Nowy Dwór									
Mazowiecki	90 408	65 737	72,6	23 890	26,5	224	0,3	557	0,6
Ostrołęka	83 020	69 510	83,7	13 052	15,7	121	0,2	337	0,4
Ostrów									
Mazowiecki	73 053	64 051	87,6	8 472	11,7	47	0,0	483	0,7
M. Otwock	36 307	22 675	62,6	12 875	35,3	210	0,6	547	1,5
Otwock	81 356	57 223	70,3	23 208	28,5	297	0,4	628	0,8
Piaseczno	83 801	57 182	68,2	25 633	30,6	229	0,3	757	0,9
M. Płock	44 000	34 311	78,8	9 395	20,5	112	0,3	182	0,4
Płock	84 244	69 770	83,0	14 034	16,6	29	0,0	411	0,4
Płońsk	79 314	66 556	84,1	12 393	15,4	75	0,1	290	0,4
M. Pruszków	38 016	26 775	70,5	10 098	26,5	97	0,2	1 046	2,8
Pruszków	122 388	78 431	64,0	42 825	35,1	426	0,3	706	0,6
Przasnysz	61 927	52 905	85,5	8 725	14,1	25	0,0	272	0,4
Pułtusk	63 448	52 271	82,5	10 762	16,9	20	0,0	395	0,6
Ryki	61 531	52 611	85,6	8 503	13,8	30	0,0	387	0,6
M. Siedlce	32 587	23 566	72,4	8 613	26,4	198	0,6	210	0,6
Siedlce	72 775	64 226	88,2	8 256	11,4	30	0,0	263	0,4
Sierpc	69 296	59 161	85,5	9 766	14,0	24	0,0	345	0,5
Sochaczew	72 977	56 752	77,8	15 705	21,5	76	0,1	444	0,6
Sokołów									
Podlaski	64 198	55 172	86,0	8 526	13,3	34	0,0	466	0,7
Węgrów	73 571	61 142	83,0	12 031	16,4	63	0,1	335	0,5
Wołomin	143 870	105 443	73,3	37 080	25,7	270	0,2	1 077	0,8
Wyszków	46 559	40 520	87,0	5 642	12,2	21	0,0	376	0,8
Zuromin	37 554	33 370	88,8	3 977	10,7	12	0,0	195	0,5
M. Żyrardów	29 552	23 877	80,7	5 440	18,4	132	0,5	103	0,4

Miejsce zamieszkania w dn. 6 XII 1960 r.	Ludność								
	ogółem	mieszkająca na tym samym miejscu		napływowa z Polski		napływowa z zagranicy		napływowa z niestabilnych miejsc zamieszkania	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Województwo wrocławskie									
Ogółem	1 806 310	1 114 447	61,8	621 848	34,4	56 606	3,1	13 409	0,7
Powiaty:									
Bolesławiec	64 628	39 745	61,5	22 109	34,2	1 625	2,5	1 149	1,8
Bystrzyca									
Kłodzka	44 927	28 076	62,5	14 915	33,2	1 264	2,8	672	1,5
Dzierżoniów	100 376	63 099	62,8	34 378	34,2	2 405	2,4	494	0,5
Góra	36 608	24 886	68,0	10 621	29,0	909	2,5	192	0,5
Jawor	47 968	30 990	64,6	14 707	30,7	2 047	4,3	224	0,4
M. Jelenia Góra	49 617	29 353	58,6	18 605	38,0	1 378	2,8	281	0,6
Jelenia Góra	82 877	44 893	54,2	34 001	41,0	3 109	3,7	874	1,1
Kamienna Góra	47 323	30 690	64,9	15 100	31,9	1 431	3,0	102	0,2
Kłodzko	69 989	41 588	59,4	25 764	36,8	2 078	3,0	559	0,8
M. Legnica	64 185	35 184	54,8	24 708	38,5	3 776	5,9	517	0,8
Legnica	35 856	23 905	66,6	10 895	30,4	915	2,6	141	0,4
Lubań	62 070	39 287	63,2	19 284	31,2	3 144	5,1	355	0,5
Lubiń	33 425	21 309	63,8	11 023	32,9	959	2,9	134	0,4
Lwówek Śląski	52 648	32 479	61,8	16 903	32,0	2 835	5,4	431	0,8
Milicz	45 395	31 871	70,2	12 056	26,6	594	1,3	874	1,9
Nowa Ruda	52 265	30 318	57,9	19 940	38,2	1 707	3,3	300	0,6
Oleśnica	60 972	43 150	70,8	16 756	27,4	790	1,3	276	0,5
Olawa	45 721	31 543	69,0	12 926	28,3	1 029	2,3	220	0,5
Strzelin	43 790	29 448	67,2	13 168	30,1	1 015	2,3	159	0,4
Syców	24 840	16 378	66,0	8 177	32,9	249	1,0	36	0,1
Środa Śląska	47 046	30 359	64,4	15 560	33,2	977	2,1	150	0,3
M. Świdnica	39 078	22 597	57,8	15 023	38,5	1 340	3,4	118	0,3
Świdnica	86 505	52 610	60,8	30 581	35,4	2 748	3,2	566	0,6

Trzebnica	50 433	34 608	68,6	14 618	29,0	763	1,5	444	0,9
M. Wałbrzych	117 209	66 832	57,0	45 851	39,2	4 030	3,4	496	0,4
Wałbrzych	68 304	35 549	52,0	28 998	42,4	3 453	5,1	304	0,5
Wołów	57 082	36 548	64,0	17 591	30,9	1 609	2,8	1 334	2,3
Wrocław	66 582	43 328	65,1	20 987	31,5	1 681	2,5	586	0,9
Ząbkowice Śląskie	73 681	49 545	67,2	22 066	30,0	1 422	1,9	648	0,9
Zgorzelec	68 533	34 005	49,5	30 869	45,1	3 223	4,7	436	0,7
Złotoryja	66 377	40 274	60,7	23 665	35,7	2 101	3,1	337	0,5

Województwo zielonogórskie

Ogółem	782 332	479 196	61,2	270 927	34,6	26 321	3,4	5 888	0,8
Powiaty:									
Głogów	47 064	29 878	63,6	15 897	33,7	1 142	2,4	147	0,3
M. Gorzów Wielkopolski	58 671	33 205	56,6	22 191	37,9	2 002	3,4	1 273	2,1
Gorzów Wielkopolski	56 908	36 138	63,5	18 787	33,0	1 627	2,9	356	0,6
Krosno Odrzańskie	43 355	22 870	52,7	18 055	41,6	2 210	5,1	220	0,6
Lubsko	36 502	22 021	60,4	12 559	34,4	1 805	4,9	117	0,3
Międzyrzecz	44 935	28 757	64,0	15 026	33,4	805	1,8	347	0,8
Nowa Sól	62 035	39 723	64,0	19 947	32,2	2 176	3,5	189	0,3
Ślubice	33 549	17 788	53,2	13 725	41,0	1 846	5,5	190	0,3
Strzelce Krajeńskie	42 015	28 250	67,4	12 663	30,2	916	2,2	186	0,2
Sulechów	36 764	24 289	66,1	11 351	31,0	977	2,5	147	0,4
Sulęcín	32 209	20 373	63,4	9 876	30,7	1 869	5,8	91	0,1
Szprotawa	34 543	21 181	61,5	11 738	33,8	1 510	4,4	114	0,3
Świebodzin	37 893	21 926	57,8	12 965	34,2	1 620	4,3	1 382	3,7
Wschowa	33 924	23 042	67,8	9 979	29,4	654	1,9	249	0,9
M. Zielona Góra	54 291	31 604	58,2	21 385	39,4	999	1,8	303	0,6
Zielona Góra	30 305	20 588	68,0	8 602	28,4	980	3,2	135	0,4
Zagań	42 406	24 247	57,0	16 776	39,6	1 246	2,9	137	0,5
Zary	54 963	33 316	60,5	19 405	35,3	1 937	3,5	305	0,7

МИГРАЦИИ ПОЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЗА ПЕРИОД С 1950 ПО 1960 г.

Вступление. В настоящей работе рассматривается период времени, в котором вместо крупных, послевоенных, политических миграции появились миграции экономического типа, которые хотя и направлялись главным образом в города, но у них намечался также межрегиональный характер. Используются данные переписи 1960 г, а также данные по текущей регистрации населения. Эти данные только частично были опубликованы. Одним из вопросов переписи являлось местообитание жителей в 1950 г. Такая постановка вопроса дает возможность дать оценку миграции за период полного десятилетия. Но дети рожденные в это время подсчитывались вместе с матерями. Добавление этих детей (ок 23% средняя для Польши — см. рис. 1 и 2) к общей сумме мигрантов являлось причиной повышения численности миграции, хотя с другой стороны в переписи пропускаются мигранты помершие в этот промежуток времени. К сожалению эти две позиции не уравновешиваются, так как численность детей является несомненно большей чем численность усопших мигрантов. Данные переписи относятся только к населению проживающему в Польше, включительно с пришельцами из заграницы. Но они пропускают те особи, которые в этот промежуток времени эмигрировали. По этому именно поводу следовало также использовать регистрационные данные. Эти данные дают также основу анализу миграционных территорий.

Роль миграции в развитии населения. За период с 1951—1960 г. население Польши увеличилось с 25 035 000 на 29 893 000 человек. Прирост равнялся таким образом 4 858 000 человек, главным объемом которого являлся естественный прирост (таб. 1), Прирост городского населения превышал на 5 002 000 общий прирост, что явилось причиной положения объема сельского населения. Состав этого прироста был следующий: в 42% это был естественный прирост, в 33,2% это были результаты административных перемен и в 24,8% — миграционное сальдо. В результате административных перемен из сельских поселений переселилось в города 57,7% естественного прироста, который являлся единственным, положительным элементом, 45,8% в результате миграции, а 0,7% переселилось за границу. Миграционный фактор играл доминирующую роль только в немногих воеводствах (таб. 2). Более обстоятельный анализ городов показывает, что миграционный фактор сыграл доминирующую роль в Варшаве и Кракове (рис. 3).

На основе соотношения миграционного и естественного факторов (с исключением административного фактора, методом подсчета данных по отношению к сравнимым территориям) все повяты в Польше можно разделить на 4 типа: Большинство из них являлось теми повятами, в которых естественный прирост преобладал над эмиграцией. Менее многочисленными были те, в которых естественный прирост преобладал над эмиграцией, или же был меньше ее. Немногими исключениями являлись те повяты, в которых наблюдался убыток населения (таб. 3). В распространении отдельных типов обнаруживается повторяющееся, концентрическое распределение повятов, в котором наиболее активные повяты окружены менее активными (рис. 4).

Зарубежные миграции. Данные о зарубежных миграциях были опубликованы с 1955 г., но в период первой пятилетки у них был минимальный объем. В де-

кабре 1955 г. был подписан договор между красным крестом западной Германии и красным крестом Польши о соединении разделенных семейств, а польско-советский договор с марта 1957 г. допускал вторую волну репатриации Поляков из Советского союза. В период с 1955—1960 г. прилив населения составлял 258 000 человек, а отлив равнялся 371 000 человек. Миграционные потери за период целого десятилетия равнялись 114 000 (таб. 4). Данные относительности направленности зарубежных миграции являются неполными. Относительно иммиграции получены косвенные данные по переписи 1960 г. На территории Польши проживало в то время 280 000 человек переселившихся из заграницы в период минувшего десятилетия (в том числе дети рожденные после 1950 г. составляли около 20% пришельцев). Большинство являлось пришельцами из Советского союза (93,5%). Зарубежные эмигранты составляли в среднем 0,9% населения в 1960 г., но на территории западных и северных областей этот процент был более высоким (таб. 5, рис. 5). Так как эта территория являлась источником большинства эмигрантов приток репатриантов уравновешивал там миграционные потери вызванные отливом населения. Из сравнения польских заграничных данных вытекает, что в западную Германию направилось около 70% эмигрантов. Кроме того эмиграция направлялась в Израиль, в Соединенные Штаты, а в значительно меньшем масштабе в Канаду, Англию и Францию.

Внутригосударственные миграции — подвижность населения. Из регистрационных данных вытекает, что в течение года меняет местообитание более одного миллиона человек (максимум в 1954 г. — 1,5 млн). После переходного повышения миграции, падение проявилось и в городах и в сельских поселениях (рис. 7, таб. 6). Понижилась межгородская миграция а также между городами и сельскими поселениями, но повысилась миграция между сельскими поселениями. (таб. 7). Из сопоставления коэффициентов миграции воеводств в избранных годах обнаруживается их сильная изменчивость. (рис. 8). В общем в городах намечался миграционный прирост, а в сельских поселениях убыток.

Внутригосударственные миграции — межвоеводские миграции. В 1960 г. 3 200 000 человек проживало вне воеводств, которые являлись их прежним местом обитания. Численность издавна проживающего населения в воеводствах равнялась 88%, пришльцы из других воеводств составляли 11%, а из заграницы — 1% (таб. 8). Подвижность населения была различной в отдельных воеводствах. Чтобы измерить ее, применялись два показателя — показатель постоянного местообитания (Z) и рассеяния (R), подсчитанные на основе следующих формул:

$$Z = \frac{L_t - l_t}{L_{t+1}} \cdot 100; \quad R = \frac{l_t}{L_t} \cdot 100$$

где: L_t — население проживающее на территории исследуемого воеводства в начале данного периода и оставшееся на территории Польши,

L_{t+1} — население проживающее на территории исследуемого воеводства в конце периода,

l_t — население проживающее в конце периода вне воеводства своего прежнего местообитания, но остающееся на территории Польши.

Доли издавна проживающего населения были пониженными на территории западных и южных областей а также в крупных городах, главным образом в Варшаве (по отношению к другим объектам Польши). У западных и северных воеводств и у крупных городов показатели рассеяния тоже были повышенными (таб. 9, рис. 9). Численность и доля пришельцев, население проживающее издавна и рассеянное население в соотношении ко всему населению вместе, городскому и сельскому, представлена на графиках рис. 10—12. Наиболее повышенной является численность недавних пришельцев в воеводствах Вроцлавском (440 000) и Катовицком (385 000), тогда как наибольшим объемом рассеянного населения выделяется Вроцлавское воев. (290 000) и Варшавское

(245 000). В городах самое высокое положительное сальдо наблюдалось в Катовицком воев. (254 000), в сельских поселениях сальдо в общем являлось отрицательным.

Направления межвоеводских миграции представлены на трех картограммах, на которых длина столбика обозначает объем прилива и отлива, а черная и белая его части — представляет положительное или отрицательное сальдо. (рис. 13—15). Для самых крупных городов характерным являлось преобладание перемещения между городами и окружающими их воеводствами (напр. Варшава и варшавское воеводство). В большинстве северных и центральных воеводств тоже преобладало одно, два или три соседские направления в перемещении населения. У южных и восточных воеводств намечались главным образом контакты с Катовицким и Варшавским воеводствами. Но у этих двух последних и у Щетинского и Люблинского воев. не наблюдались ясные доминанты т.к. оживленные, миграционные контакты существовали у них со многими воеводствами. Эта общая картина немного меняет свой облик, если учесть отдельно городское население и отдельно сельское.

У западных и северных воеводств и у самых крупных городов (кроме Лодзи) было положительное, переселенческое сальдо (рис. 16, и таб. 10). Эти сальдо были своеобразно высокими в Катовицком воев. (+224 000), Вроцлавском (+149 000) и в Варшаве (+136 000). В десяти центральных и восточных воеводствах наблюдалось общее отрицательное сальдо (Келецкое воев. — 120 000). У Варшавы, Кракова и Катовицкого воев. было положительное сальдо со всеми почти воеводствами, у западных и северных — сальдо являлись отрицательными по отношению к Варшаве, Катовицкому воев. или же другим западным и северным воеводствам, а у центральных и восточных воеводств в большинстве случаев сальдо были отрицательными. Объем сальдо был незначительным в сравнении со всей переселенческой совокупностью. Для оценки этого явления применяется показатель миграционной эффективности (M_e) подсчитанный по следующей формуле:

$$M_e = \frac{I_M - E_M}{I_M + E_M} \cdot 100$$

где: I_M — иммиграция на данную территорию,

E_M — эмиграция из данной территории.

Миграционная эффективность очень различна в отдельных воеводствах (таб. 11).

Территориальное происхождение населения. В тех же самых воеводствах прожизало 25 739 000 человек, а в тех же самых местностях 22 463 000. Из этого вытекает, что миграция в рамках воеводств обнимала 3 276 000 человек, а если учесть межвоеводские переселения по объему равные 3 222 000 человек, совместный объем внутривоеводских переселений равнялся 6 498 000 человек. Население проживающей в тех же самых местностях составляло 76,5%, а пришельцы из других местностей — 22% всего населения (таб. 12). Самая высокая численность внутривоеводских мигрантов наблюдалась в Катовицком воеводстве (371 000), но самая сильная интенсивность в Ольштынском и Кошалинском воеводствах (таб. 13). Исследования доли населения постоянно проживающего в одной и той же местности и доли пришельцев (рис. 17 и 18) позволяют возстановить с большой точностью ход древней границы между Польшей и Германией, главным образом ее северную часть.

На основе более подробных данных можно было составить карты территориального происхождения населения по повятам. На них изображен процент населения — пришельцев из отдельных воеводств (рис. 19—40). Соответственные, обобщенные данные сопоставляются в приложении.

Заключени е. В период исследуемого десятилетия миграционная интенсивность гадала, но ее направления оставались сходными с направлениями предшествующего десятилетия. Иммиграционный характер западных и северных территории объясняется их специфическим, демографическим положением, которое проявлялось в спаде трудовых ресурсов при единовременном наличии прироста затруднения и повышенной акти-

визации квалифицированных кадров. В восьми западных и северных воеводствах наблюдалось сильное перемещение населения, небольшая миграционная его эффективность, положительное переселенческое сальдо (в сумме +280 000). Иммиграционным характером при наличии сильной в общем миграционной эффективности, отличались главные промышленные и городские аггломерации — Катовицкое воев., Варшава, Краков и Познань (сальдо +400 000). Остальных 10 воеводств потеряло 680 000 жителей при чем миграционная эффективность была очень различной.

Внутривоеводские миграции составляли половину внутригосударственных переселений и в значительной степени оказывали влияние на территориальное происхождение населения. В общем процент жителей данного воеводства, которые переселились с одного места в другое в этом же воеводстве, был значительно выше объема пришельцев с других воеводств. В результате на общей карте миграции видно значительную роль локальных миграции. Зоны пересекающихся эмиграционных влияний обнаруживаются в некоторых зонах вдоль границ воеводств на севере нашей страны (рис. 41).

У внутригосударственных миграции в Польше, в значительной степени был также структурный характер, суть которого была в оттоке жителей из сельских объектов в города, в результате чего серьезно повысилась и численность и процент городского населения. Внешние миграции, помимо некоторого оживления в период с 1957—1958 г. не имели более серьезного значения.

POPULATION MIGRATION IN POLAND IN 1950—1960

Introduction. The study deals with the period when the great postwar political migrations were replaced by economic migrations: these include not only the drift from rural into urban areas but also movements of an interregional character. The data of the 1960 population census as well as registration data were utilised as basic material. The data were only partly published.

One of the census questions referred to the place of residence at the end of 1950. Thus it was possible to calculate migration flows during the preceding decade. However, children born in the meantime (23% of total population, see figs. 1 and 2) were tabulated together with their mothers, and this caused unrealistic overestimation of the actual migrational flows. On the other hand the census naturally omits from consideration migrants who died in the meantime. Unfortunately, these two inaccuracies do not precisely offset one another, since the number of children born is, without any doubt, higher than the number of deceased migrants.

Census data relate only to the population residing in the country at the time of the census. Consequently, the population that had emigrated during the decade cannot be considered. Thus it was also necessary to take into account registration data on migration, and these were also used for the analysis of the migration trends.

The migrational factor in population growth. In the period 1951—1960 the population of Poland increased from 25,035,000 to 29,893,000, and this growth by 4,858,000 was totally supplied by natural increase (table 1). Increase of urban population by 5,002,000 was higher than the total growth. Natural increase accounted for 42% of the total growth of urban population; administrative changes for 33.2% and migration gains for 24.8%. In the rural areas natural increase was the only positive factor: but of this 57.7% was lost to the urban areas due to administrative changes and another 45.8% by actual migration. Consequently there was an absolute decrease of rural population. The migrational factor dominated population change in very few voivodships (table 2). More detailed analysis for urban population indicates that migration was the dominant cause of population growth only in Warsaw and Cracow (fig. 3).

As far as the relationship between natural and migrational components is concerned (administrative changes being left aside by computing data for the same comparative units) all Polish poviats can be classified according to 4 types. The majority of them were characterised by a total gain depending mostly on natural increase. The latter exceeded out-migration in 259 and in-migration in 107 poviats. In 23 poviats in-migration exceeded natural increase; and population decline due to out-migration exceeding natural increase occurred only in 7 poviats (table 3). The map of types of population change shows the existence of concentric patterns, with the most active units surrounded by less dynamic ones (fig. 4).

International migration. Data on international migration have been published from 1955 but in the preceding 5 years they were very insignificant.

In December 1955 an agreement was signed on family re-union between the Polish and West German Red Cross organisations. As a result of the Polish-Soviet agreement of March, 1957 a new wave of repatriation from Soviet Union was initiated. From 1955 to 1960 253,000 people migrated from abroad and 371,000 left for abroad. The migration loss for the decade amounted to 114,000 (table 4).

Data on the directions of flows are incomplete. However, indirect information on the direction of in-migration was furnished by the census of 1960. There were 280,000 persons registered who ten years earlier resided abroad (including some 20% of children born in the meantime). Most of them came from the USSR (93.5%). In 1960 the average proportion of in-migrants from abroad was only 0.9%, but in northern and western areas the percentage was higher (table 5, fig. 5). Since the majority of out-migrants originated from these areas the inflow of in-migrants made up for the losses. Comparison of the Polish and foreign data indicates that some 70% of out-migrants left for West Germany. There was also out-migration to Israel, United States and to much lesser degree to Canada, United Kingdom and France.

Internal migration: general mobility. Analysis based on registration data indicates that more than 1 million persons change their address each year (with a maximum in 1954 of 1.5 million). In recent years there has been a decrease in mobility both in urban and rural areas (figs. 6, 7, table 6). The flow between towns and between towns and villages diminished: on the other hand flows between villages increased (table 7). There is a great variability of migration coefficients in individual voivodships from one year to another (fig. 8). On the whole, urban areas experienced migration gains and rural areas losses.

Internal migration: intervoivodship movements. In 1960 there were 3,200,000 people (or 11% of total population) who had moved from one voivodship to another during the preceding decade: 88% still lived in the same voivodship, and 1% had arrived from abroad (table 8). Mobility of population was different in different voivodships. Two measures of mobility — ratio of stability (Z) and ratio of dispersal (R) were used, computed according to the following formulae:

$$Z = \frac{L_t - l_t}{L_{t+1}} \cdot 100; \quad R = \frac{l_t}{L_t} \cdot 100$$

where: L_t — population living in a given voivodship at the beginning of a period and still residing in Poland,

L_{t+1} — population living in a given voivodship at the end of a period,

l_t — population living outside their former area of residence at the end of a period.

The ratio of stability was lowest in the western and northern territories and also in great cities, in particular in Warsaw. The same voivodships had higher ratios of dispersal (table 9, fig. 9). The number and proportion of newcomers, old inhabitants and dispersed population was shown on the diagrams for the total population and separately for urban and rural population (figs. 10—12). The highest numbers of newcomers were registered in v. Wrocław (440,000) and v. Katowice (385,000), the highest numbers of dispersed population originated from v. Wrocław (290,000) and v. Warszawa (245,000). In towns the highest migration gain was to be found in v. Katowice (254,000); in rural areas migration losses dominated.

The directions of migrations to and from voivodships are shown on three diagrams, in which the length of a bar represents the value of in-flow or out-flow

and the white or solid part migration gain or loss (figs. 13—15). For the largest cities movements dominantly to and from the surrounding voivodships were typical (e.g. city of Warsaw and v. Warsaw). One, two or three directions of adjacent movements were also characteristic for the majority of northern and central voivodships. Southern and eastern voivodships were characterised by close contacts with v. Katowice and v. Wrocław. In the latter as well as in v. Szczecin and v. Lublin no direction dominated. The general picture is only slightly modified when the discussion is limited to urban or rural population.

Migration gains dominated in all the western and northern voivodships, in the largest cities (with the exception of Łódź) and in v. Katowice (fig. 16, table 10). The gains were highest in v. Katowice (+224,000), v. Wrocław (+149,000) and city of Warsaw (+136,000). Warsaw, Cracow and v. Katowice had migration gains from almost all voivodships. Western and northern voivodships (including v. Katowice) only exceptionally lost migrants in favour of the city of Warsaw, v. Katowice as well as other western and northern voivodships. In the central and eastern voivodships migration losses dominated.

Nett migration gains or losses were only a fraction of the total flows. In order to measure the proportion, a coefficient to show the ratio of net migration to gross migration (M_e) was adopted, computed according to the formula:

$$M_e = \frac{I_m - E_m}{I_m + E_m} \cdot 100$$

where: I_m — in-migration into a given area,

E_m — out-migration from a given area.

This ratio varies a great deal among different voivodships (table 11).

Territorial origin of population. There were 25,739,000 persons living in the same voivodships and 22,463,000 people living in the same localities. Thus intravoivodship movements amounted to 3,276,000 and taking into account intervoivodship movements (3,222,000) total internal migration reached 6,498,000 persons. 76.5% of total population lived in the same localities and 22% persons arrived from other localities within Poland (table 12). The highest number of intravoivodship migrants was registered in v. Katowice (371,000) but the highest intensity was to be found in v. Olsztyn and v. Koszalin (table 13).

From inspection of the maps in which the proportion of settled population and newcomers was shown one can trace the prewar German—Polish frontier, especially in its northern part (figs. 17 and 18).

More detailed data (partly included in an appendix) were used as a basis for drawing the maps of territorial origin of population by poviats (figs. 19—40).

Conclusions. During the decade 1950—1960 the intensity of migrations decreased but their direction remained similar to that of previous decade. In the western and northern voivodships the supply of labour was shorter and at the same time occupational activity higher and growth of employment faster than in the remaining part of the country. Consequently in those 8 voivodships there was a high migration mobility, a low ratio of gross-net migration balance but the net result was positive (+280,000). Large industrial and urban centres (v. Katowice, the cities of Warszawa, Kraków, Poznań) also attracted population (+400,000) so that their index of migration balance was rather high, with the exception of Poznań. The remaining 10 voivodships suffered migration loss (—680,000), effectiveness of migration-balance varying from one area to another.

Migrations within voivodships amounted to one half of the total internal migrations. Their impact on the territorial origin of population was rather strong, since the number of people arriving from the same voivodship was much higher than the number of newcomers from outside of voivodship. The general map of migration clearly shows the importance of local movements (fig. 41).

Internal migration in Poland can be to a great extent identified with rural-urban migration. As a result the number and proportion of urban population greatly increased.

External migrations in spite of a certain revival, especially 1957—1958, did not play any important role.

PRACE GEOGRAFICZNE IG PAN

1. Flis J., Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej. 1954, s. 73, zł 10,—
2. Walczak W., Pradolina Nysy i plejstocenijskie zmiany hydrograficzne na przedpolu Sudetów Wschodnich. 1954, s. 51, zł 8,—
3. Krzymowska A., Franciszek Szwarzenberg-Czerny profesor geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego (1847—1917). 1954, s. 69, zł 9,50.
4. Paszyński J., Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z hipsometrią i zalesieniem. 1955, s. 90 + 7 map, zł 16,50.
5. Kiełczewska-Zaleska M., O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego.
Biskup M., Osady na prawie polskim na Pomorzu Gdańskim w pierwszej połowie XV w. 1956, s. 224 + 3 mapy, zł 31,45.
6. Okołowicz W., Geomorfologia okolic środkowej Wilii. 1956, s. 68, zł 10,—
7. Jahn A., Wyżyna Lubelska. Rzeźba i czwartorzęd. 1956, s. 453 + 5 map. zł 52,40.
8. Fleszar M., Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848. 1956, s. 105, zł 20,—
9. Praca zbiorowa, Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast. 1957, s. 526, zł 58,—
10. Werwicki A., Białostocki okręg przemysłu włókienniczego do 1945 r. 1957, s. 164, zł 32,—
11. Starkel L., Rozwój morfologiczny progów Pogórza Karpackiego między Dębicą a Trzycianą. 1957, s. 152 + 7 map + 20 ilustr., zł 36,—
12. Olszewicz B., Geografia polska w Okresie Odrodzenia. 1957, s. 62, zł 15,50.
13. Gilewska S., Rozwój morfologiczny wschodniej części Wyżyny Miechowskiej. 1958, s. 70, zł 20,—
14. Staszewski J., Vertical Distribution of World Population. 1957, s. 116 + 1 tabl., zł 40,—
15. Łomniewski K., Zalew Wiślany. 1958, s. 106, zł 24,—
16. Litterer M., Zmiany w rozmieszczeniu i strukturze ludności Polski Ludowej w latach 1946—1950.
17. Welpa B., Zagadnienie struktury wieku ludności Polski Ludowej w r. 1950. 1955, s. 112, zł 22,—
18. Kukliński A., Struktura przestrzenna przemysłu cegielnianego na Ziemiach Zachodnich w epoce kapitalizmu. 1959, s. 156 + 19 wkładek, zł 49,—
19. Praca zbiorowa, Z badań środowiska geograficznego w powiecie mrągowskim. 1959, s. 132 + 6 wkładek, zł 45,—
20. Tobjasz J., Wykorzystanie środowiska geograficznego dla hodowli w województwie białostockim. 1959, s. 160 + 2 mapy, zł 33,—

21. Kowalska A., Paleomorfologia powierzchni podplejstocenińskiej niżowej części dorzecza Odry. 1960, s. 75 + 6 map, zł 25,—
22. Starkel L., Rozwój rzeźby Karpat fliszowych w holocenie. 1960, s. 239 + 9 map + 35 fot., zł 78,—
23. Balińska-Wuttke K., Geomorfologia obszaru między Skierniewicami a Rawą Mazowiecką. 1960, s. 112 + 3 mapy, zł 43,50.
24. Wróbel A., Województwo warszawskie. Studium ekonomicznej struktury regionalnej. 1960, s. 140, zł 24,—
25. Praca zbiorowa, Problems of Applied Geography. Proceedings of the Anglo-Polish Geographical Seminar (Nieborów, September 15—18, 1959). 1961, s. 148 + 10 wkładek (mapy) + 15 fot.
26. Gieysztor I., Studia hydrologiczne nad potokami tatrzańskimi. 1961, s. 80 + 4 mapy, zł 26,—
27. Praca zbiorowa, Problems of Economic Regions 1961, s. 360 + 11 map, zł 77,—
28. Staszewski J., Die Verteilung der Bevölkerung nach dem Abstand vom Meer. 1961, s. 79 + 3 tabl., zł 20,—
29. Galon R., On the Morphology of the Noteć—Warta (or Toruń—Eberswalde) Ice Marginal Streamway. 1961, s. 129 + mapa, zł 32,—
30. Fleszar M., Zarys historii geografii ekonomicznej w Polsce do r. 1939. 1962, s. 173, zł 43, 50.
31. Praca zbiorowa, Land Utilization. Methods and Problems of Research. 1962, s. 250 + 13 wkładek, zł 63,—
32. Kosiński L., Miasta województwa białostockiego. 1962, s. 163 + 3 wkładki, zł 28,—
33. Kaczorowska Z., Opady w Polsce w przekroju wieloletnim. 1962, s. 112 + wkładka, zł 28,—
34. Okołowicz W., Zachmurzenie Polski.
Stopa M., Burze w Polsce. 1962, s. 185 + 2 wkładki, zł 45,—
35. Biegajło W., Sposoby gospodarowania w rolnictwie województwa białostockiego. 1962, s. 187 + mapy, zł 48,—
36. Dziewański J., Starkel L., Dolina Sanu między Soliną a Zwierzyniem w czwartorzędzie. 1962, s. 86 + 9 wkładek, zł 28,—
37. Chilczuk M., Rozwój i rozmieszczenie przemysłu rolno-spożywczego w województwie białostockim. 1962, s. 159, zł 38,—
38. Radłowska C., Rzeźba północno-wschodniego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich. 1963, s. 178 + 12 fot. + 4 wkładki, zł 60,—
39. Szupryczyński J., Rzeźba strefy marginalnej i typy deglacjacji lodowców południowego Spitsbergenu. 1963, s. 162 + 4 mapy, zł 35,—
40. Kosiński L., Procesy ludnościowe na Ziemiach Odzyskanych w latach 1945—1960. 1963, s. 128 + wkładki, zł 28,—
41. Domański R., Zespoły sieci komunikacyjnych. 1963, s. 110 + 38 ilustr., zł 24,—
42. Stasiak J., Historia jeziora Kruklin w świetle osadów strefy litoralnej. 1963, s. 94 + 19 ilustr. + 2 mapy, zł 27,—
43. Mileska M. I., Regiony turystyczne Polski. Stan obecny i potencjalne warunki rozwoju. 1963, s. 156 + 6 map, zł 34,—
44. Gilewska S., Rzeźba progu środkowotriasowego okolic Będzina. 1963, s. 135 + 24 ilustr., zł 36,—
45. Chilczuk M., Sieć ośrodków więzi społeczno-gospodarczej wsi w Polsce. 1963, s. 155 + 55 ilustr. i map, zł 65,—

46. Praca zbiorowa, Problems of geomorphological mapping. 1964, s. 140 + anex + 9 ilustr. + 6 map, zł 48,—
47. Praca zbiorowa, Studia geograficzne w powiecie pińczowskim. 1966, s. 193 + 27 ilustr. + 7 map, zł 47,—
48. Wróbel A., Pojęcie regionu ekonomicznego a teoria geografii. 1965, s. 86, zł 21,—
49. Ratajski L., Polska kartografia ekonomiczna XX wieku. 1965, s. 144 + 16 ilustr., zł 30,—
50. Starkel L., Rozwój rzeźby polskiej części Karpat Wschodnich. 1965, s. 160, 35 ilustr. + 5 map + 16 fot., zł 48,—
51. Kostrowicki A. S., Regionalizacja zoogeograficzna Palearktyki w oparciu o faunę motyli tzw. większych (Macrolepidoptera). 1965, s. 100 + 21 ilustr., zł 30,—
52. Gerlach T., Współczesny rozwój stoków w dorzeczu górnego Grajcarka (Beskid Wysoki — Karpaty Zachodnie). 1966, s. 111, 20 ilustr., zł 33,—
53. Klimek K., Deglacjacja północnej części Wyżyny Śląsko-Krakowskiej w okresie zlodowacenia środkowopolskiego. 1966, s. 136 + 26 ilustr., zł 32,—
54. Kosmowska-Suffczyńska D., Rozwój rzeźby w trzeciorzędzie okolic Ostrowca Świętokrzyskiego i Ćmielowa. 1966, s. 114 + 22 ilustr. + 7 fot. + 2 mapy, zł 33,—
55. Ziemońska Z., Obieg wody w obszarze górskim na przykładzie górnej części dorzecza Czarnego Dunajca. 1966, s. 111 + 16 ilustr. + 2 wkładki, zł 34,—
56. Ratajski L., Mapy przemysłu, ich właściwości metodyczne i kartometryczne. 1966, s. 115 + 22 ilustr., zł 28,—
57. Więckowski K., Osady dennie Jeziora Mikołajskiego. 1966, s. 112 + 12 ilustr. + 7 fot., zł 24,—
58. Szostak M., Pochodzenie Jeziora Śniardwy i jego zasoby wodne. 1967, s. 70 + 11 ilustr., zł 20,—
59. Rościszewski M., Siemek Z., Rolnictwo krajów słabo rozwiniętych (Egipt, Syria, Turcja). 1967, s. 109 + 9 ilustr., zł 24,—
60. Ziętara T., Rola gwałtownych ulew i powodzi w modelowaniu rzeźby Beskidów (w druku).
61. Urbaniak U., Wydmy Kotliny Płockiej (w druku).
62. Jewtuchowicz S., Geneza Pradoliny Warszawsko-berlińskiej między Nerem a Moszczenicą (w druku).
63. Dziewoński K., Baza ekonomiczna i struktura funkcjonalna miast. Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań. 1967, s. 135, zł 32,—
64. Rychłowski B., Regionalizacja ekonomiczna — zagadnienia podstawowe. 1967, s. 139, zł 33,—
65. Bączek J., Masy wodne południowego Bałtyku i wpływ ich ruchów na polską strefę przybrzeżną (w druku).
66. Szulc H., Typy wsi Śląska Opolskiego na początku XIX wieku i ich geneza (w druku).
67. Szewczyk J., Włóka. Pojęcie i termin na tle innych średniowiecznych jednostek pomiaru ziemi (w druku).
68. Wojciechowski K., Zagadnienie metody bilansu wodnego Thornthwaite'a i Mathera w zastosowaniu do Polski (w druku).

69. Problemy regionalizacji fizycznogeograficznej. Materiały z sympozjum zorganizowanego przez P.T.G. w dniach 16—24 września 1966. (red. J. Kondracki) (w druku).
70. Pulina M., Zjawiska krasowe we Wschodniej Syberii (w druku).
71. Szupryczyński J., Niektóre zagadnienia czwartorzędu na obszarze Spitsbergenu (w druku).
72. Kosiński L., Migracje ludności w Polsce w latach 1950—1960 (w druku).
73. Korolec H., Procesy brzegowe i zmiany linii brzegowej Jeziora Mikołajskiego (w druku).
74. Praca zbiorowa, Ostatnie zlodowacenie skandynawskie w Polsce (w druku).

V a r i a

- Kaczorowska Z., Zestaw zagranicznych czasopism i wydawnictw seryjnych z zakresu nauk o ziemi znajdujących się w bibliotekach polskich. 1957, s. 377, zł 100,—
- Ratajski L., Szewczyk J., Zwoliński P., Nazewnictwo geograficzne świata. 1959, s. 857, zł 135,—
- Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 1. Katalog atlasów i dzieł geograficznych 1482—1800. 1961, s. 248, zł 72,—
- Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 2 (uzupełniający). Katalog atlasów i dzieł geograficznych 1482—1800. 1963, s. 124, zł 28,—
- Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 3. Katalog atlasów 1801—1919, 1965, s. 343, zł 76,—
- Chilczuk M., Ciołkosz A., Zastosowanie zdjęć lotniczych w geografii. 1966, s. 131, ilustr. 84 (3 wielobarwne wkładki), zł 24,—
- Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce. Zeszyt 4. Katalog atlasów 1920—1945 (w druku).

Cena zł 28. —